

ΦΑΙΔΩΝΟΣ Κ. ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΟΥ

*Υφηγητοῦ τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΑΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΠΤΑΝΗΣΙΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐν τῶν στοιχείων, ἅτινα χαρακτηρίζουν τὴν παιδείαν ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ προσδίδουν ἰδιάζον γνῶρισμα εἰς τὰ ἔργα τῶν κυριωτέρων ἐκπροσώπων τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς, εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ ἀναστροφή αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, εἰς ἣν ὀφείλεται καὶ ἡ πλουσία μεταφραστικῆς ἐργασίας τῶν Ἑπτανησίων λογοτεχνῶν.

Ἀπὸ τοῦ ΙΣ' ἤδη αἰῶνος ὁ Δημ. Ζῆνος μεταφράζει εἰς τὴν νεοελληνικὴν τὴν «Βατραχομουμαχίαν»¹ καὶ ὁ Νικ. Λουκάνης ἐκδίδει παράφρασιν τῆς «Ἰλιάδος», ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διασκευῆς τοῦ Κ. Ἑρμονιακοῦ². Πλεῖστοι δὲ Ἑπτανήσιοι, σπουδασταὶ ἰταλικῶν σχολῶν καὶ πανεπιστημίων, συντάσσουν κείμενα — ἔμμετρα καὶ πεζὰ — εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν, πλουτίζοντες οὕτω τὴν σχετικὴν γραμματείαν.

Ἀπὸ τοῦ ΙΗ' ὅμως αἰῶνος ὁ Ὅμηρος καὶ ἕτεροι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς γίνονται ἀντικείμενον συστηματικῆς μελέτης καὶ μεταφράσεως καὶ ἀσχοῦν ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοὺς Ἑπτανησίους συγγραφεῖς καὶ λογοτέχνας. Τὴν τοιαύτην ἄλλωστε στροφὴν πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα ἐνισχύει βραδύτερον, κατὰ τὸν ἀρχόμενον ΙΘ' αἰῶνα, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ νεοκλασσικισμοῦ καὶ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων ἐν Ἱταλίᾳ, ἔνθα καὶ ἀπὸ τῶν πανεπι-

1. Ἰδ. Ν. Κατράμη, Φιλολογικά Ἀνάλεκτα Ζακύνθου. Ἐν Ζακύνθῳ 1880, σ. 255-270. — Ém. Legrand, Bibliographie hellénique des XV et XVI siècles. Tom. I. Paris 1885, σ. 179-180, 235-236.

2. Ἰδ. Ν. Κατράμη, Φιλολογικά Ἀνάλεκτα Ζακύνθου, ἔνθ' ἀν., σ. 248-252. — Ém. Legrand, Bibliographie hellénique des XV et XVI siècles. Tom. I, ἔνθ' ἀν., σ. 188-192. — Μ. Ι. Μανούσκακα, Ἡ παρουσίασις ἀπὸ τὸν Ἰανὸ Δάσκαρην τῶν πρώτων μαθητῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου τῆς Ρώμης στὸν Πάπα Λέοντα Ι', «Ὁ Ἑρμιστὴς» Α' (1963), σ. 170.

στημιακῶν ἐδρῶν διδάσκονται οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀκμάζον τότε ἐκεῖ θέατρον παρουσιάζεται ἰσχυρὰ ἡ ἐπίδρασις τῆς κλασσικῆς δραματικῆς τέχνης¹.

Οὕτως οἱ πλείστοι τῶν Ἑπτανησίων ἐρχονται εἰς ἄμεσον γνωριμίαν πρὸς τὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς ἀρχαιότητος ἢ γνωρίζουν ταῦτα ἐμμέσως διὰ τῶν ἰταλικῶν κυρίως μεταφράσεων. Ἡ ζῶσα ἐξ ἄλλου παράδοσις τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου, ὁ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα θαυμασμός καὶ ἡ συνειδήσις τῆς ἀνάγκης μελέτης τῶν ἔργων τῶν ἀρχαίων προγόνων προβάλλουν εἰς πᾶσαν ἐκδήλωσιν τοῦ πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τῶν κατοίκων τῆς Ἑπτανήσου.

Χαρακτηριστικὸν ἐν προκειμένῳ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ πρωτοπαπᾶς Κερκύρας Γ. Χαλκίοπουλος, ἅμα τῇ ἀποβάσει τῶν Γάλλων δημοκρατικῶν εἰς τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων (1797) ὑπεδέχθη τὸν στρατηγὸν Γεντίλλην προσφέρον ἀντίτυπον τῆς « Ὀδυσείας » : « Γάλλοι — εἶπεν ὁ Κερκυραῖος κληρικὸς ἐν τῇ προσφωνήσῃ αὐτοῦ — θέλετε εὖρει ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ λαὸν ἀμαθὴ μὲν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, αἵτινες λαμπρύνουσι τὸ ἔθνος, οὐχὶ ὅμως ἀρχεῖον καὶ οὐτιδανόν. Αὐτὸς δύναται νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ λαμπρότητα. Μάθετε νὰ ἐκτιμᾶτε αὐτὸν ἀναγινώσκοντες τοῦτο τὸ βιβλίον »².

Ἡ ἀναστροφή τῶν Ἑπτανησίων πρὸς τοὺς ἀρχαίους, ὡς παρετήρησεν ὁ Ἑρμ. Λούντζης, « ἐπενήργησεν ἐπ' αὐτοὺς, ἀλλ' οὐχὶ ὡς χορῆμα τι νεκρὸν ἐκ βιβλίων καὶ ἀψύχων ἀγαλμάτων ἐραυζόμενον, ἀλλ' ὥς ἡγεῖται αὐτὴ ἡ ζωὴ μεταδιδόμενη διὰ τῶν συγκεχυμένων ἀμνησέων καὶ τῶν διασπασθεῖσων ἐκ τῆς ἀρχαιότητος παραδόσεων. Ἐχρησίμευσεν δὲ προσέτι ὡς ἀριστοκρατικόν τι προνόμιον, τὸ ὁποῖον εἰς ἅπαντας ἐπεκτεινόμενον ἐξευγένισε τὸν λαόν, διεγεῖρον τὴν συναίσθησιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀξίας. Τελευταῖον — συνεχίζει ὁ Ἑπτανήσιος ἱστορικὸς — δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν Ἑλληνισμόν ὡς τὸ χωνευτὴριον τρόπον τινά, ἐν ᾧ ἅπαντα τὰ ξενικὰ στοιχεῖα τηκόμενα μετεβάλλοντο, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἑτερογενοῦς τούτου μίγματος προκύπτειν μέταλλον διετέλει ἀείποτε ἑλληνικόν. Ἐντεῦθεν ἀναλλοίωτα διετήρησε πάντοτε ὁ Ἑπτανήσιος τὰ κύρια γνωρίσματα τὰ χαρακτηρισζόντα τὴν οἰκογένειαν, εἰς ἣν ἀνήκει. Μάρτυς δὲ τούτου εἶναι τὸ ἐμφωλεῦον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἀκοίμητον ἐθνικὸν αἶσθημα, τὸ ἐμπνέον αὐτῷ τιτανικὴν δύναμιν, ὅπως ὑπομείνῃ πάλιν θρασείαν καὶ ὄντως τραγικὴν παριστάνουσαν θέαμα. Αὐτὸ δὲ τὸ αἶσθημα καταφλέγει τὴν γενναίαν ψυχὴν του, ὁσάκις πρόκειται νὰ ἀσπασθῇ οἰονδήποτε

1. Ἰδ. καὶ Γ. Θ. Ζώρα, Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα Α' (Σπουδαστήριον Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν). Ἀθῆναι 1960, σ. 52-55, 111.

2. Π. Χιώτου, Σειρᾶς ἱστορικῶν ἀπομνημονευμάτων. Τόμος Γ'. Κερκύρα 1863, σ. 574.

ἐθνικὸν ἀγῶνα, ὑπὲρ αὐτοῦ χύνων τὸ αἷμά του καὶ καρτεροψύχως ὑπομένων μυριάς θυσίας καὶ παντοειδεῖς καταδωγμούς, οὐδόλως ἀναλογιζόμενος τὸ μέγεθος καὶ τὸ εἶδος τοῦ κινδύνου, οὐδὲ τὸ σκολιὸν τῶν περιστάσεων ἀναμετρῶν »¹.

Οἱ Ἑπτανήσιοι παραμένουν προσκεκολλημένοι εἰς τὴν κλασσικὴν ἀρχαίότητα, καὶ διὰ τῆς μελέτης ταύτης προσδοκοῦν τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν. Οὐδόλως λοιπὸν ἄπορον ἂν μελετῶντες τὰ ἔργα τῶν κλασσικῶν συγγραφέων ἀποπειρῶνται νὰ καταστήσουν ταῦτα εὐρύτερον γνωστά, ὑπὸ νέαν μορφήν, μεταφράζοντες ἐν τῷ συνόλῳ ἢ ἀποσπασματικῶς ὅσα ἐθεώρουν ἀξιολογώτερα ἢ ὅσα προσηρμύζοντο εἰς τὴν ἐκάστοτε καὶ ἐκάστου ψυχικὴν ἰδιοσυστασίαν.

ΟΙ ΠΡΟ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΑΙ

Κατὰ τὴν πρὸ τοῦ Σολωμοῦ περίοδον, ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τοῦ ΙΗ' μέχρι τοῦ α' τετάρτου τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, οἱ Ἑπτανήσιοι καὶ μελετοῦν τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς, καὶ ἐπηρεάζονται εἰς τὴν πρωτότυπον αὐτῶν δημιουργίαν ἐκ τῶν ἔργων ἐκείνων.

Ἀναφέρω ἐνδεικτικῶς ὅτι ὁ Ἀντώνιος Μαρτελάος (1754-1819)², ὁ φλογερὸς ἐπαναστάτης, κατέχει τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν φιλολογίαν, συντάσσει ἐπιγράμματα εἰς ἀμφοτέρας τὰς γλώσσας, ἐκδίδει καὶ σχολιάζει ἐπιγραφάς, παραλαμβάνει εἰκόνας, ἰδέας, θέματα ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων εἰς τὰς ποιήσεις του καὶ διδάσκει τὸν Ὅμηρον καὶ ἄλλους κλασσικοὺς εἰς τοὺς νεαροὺς Ἑπτανησίους. Καὶ ἡ Ἐλισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου (1801-1832)³ μελετᾷ τὸν Σενέκαν, μεταφράζει ἀποσπάσματα ἐκ τῶν τραγῳδιῶν τοῦ Αἰσχύλου καὶ ζητεῖ δι' ἐπιστολῶν πρὸς τὸν ἐν Ἰταλίᾳ ἀδελφὸν αὐτῆς νὰ τῆς σταλοῦν τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἑλλήνων τραγικῶν ποιητῶν.

Ἡ κυρίως ὁμως μεταφραστικὴ ἐργασία τῶν Ἑπτανησίων ἀρχεταὶ διὰ τοῦ Ἀνδρέου Σιγούρου, ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐκπροσώπων τοῦ προσολωμικοῦ κύκλου.

1. Ερμ. Λούνητζη, Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἑνετῶν. Ἀθήνησι 1856, σ. ια' - ιβ'.

2. Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Νεαὶ ἔρευναι περὶ τοὺς Ζακυνθίους ποιητὰς καὶ πεζογράφους. Ἄγνωστοι πηγαὶ καὶ ἀνέκδοτα κείμενα (Ἑπτανησιακὴ Βιβλιοθήκη. Κείμενα καὶ ἔρευναι. Ἀρ. 5). Ἀθῆναι 1959, σ. 35-52 (μετὰ τῆς αὐτοῦ ἀναφερομένης βιβλιογραφίας).

3. Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Νεαὶ ἔρευναι περὶ τοὺς Ζακυνθίους ποιητὰς καὶ πεζογράφους..., ἐνθ' ἂν., σ. 53-75 (μετὰ τῆς αὐτοῦ ἀναφερομένης βιβλιογραφίας).

Ἀνδρέας Σιγούρος

Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς συγγραφικῆς δρασεως τοῦ Ἀνδρέου Σιγούρου (1722-1775)¹ ὀλίγα στοιχεῖα κατέχομεν· μεταξύ τούτων ὅμως ἀξιολογωτάτη διὰ τὰς ἐν αὐτῇ πληροφορίας εἶναι ἀχρονολόγητος ἐπιστολὴ — συνταχθεῖσα πάντως μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, πιθανὸν δὲ καὶ διαρκούσης αὐτῆς — τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρέου, Γεωργίου Σιγούρου, ἣτις ἔχει καταχωρισθῇ ἐν τέλει τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς ποιημάτων τοῦ Ἀνδρέου Σιγούρου, ἀποκειμένης ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Ἀθηνῶν (κώδιξ ὑπ' ἀρ. 1565).

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἀναφέρονται πλὴν ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «*Εἶμαι ἠναγκασμένος νὰ δηλοποιήσω ὅτι [...] ἐσημείωσα μερικά ὅπου ἦτον εἰς τὴν μνήμην μου ἀπὸ τῆς ἀνακρεοντικῆς μεταγλώτισσας εἰς ἀπλὴν φράσιν γεγραμμένες παρὰ τοῦ πατρός μου. Αὐτὴν τὴν σπουδὴν ὁ πατήρ μου τὴν ἐσυνήθισε ὡς τερπνὴν χαροποιῶν στιγμῶν [...] ἔπειτα τοῦ γέμματος, γυρμένος εἰς ἀνάπαυσιν κορμοῦ καὶ ἐγὼ καθήμενος. Ὅθεν ἐσυνήθουσε νὰ σπουδάζῃ καὶ λέγοντάς μου τὴν ἀπλὴν φράσιν ἐγὼ ἀντίγραφα. Ταῦτα τὰ τραγούδια τόσον αἱ γυναικες εὐγενές, ὥσάν καὶ τὰ κορίτζια, αἱ παρθένες, μὲ ἐφιλοδωροῦσαν διὰ νὰ τοὺς τὰ ἐκφωνῶ (τοῦτα τὰ φιλέματα μὲ ἔκαμναν νὰ τὰ ἐκτιθῶ μὲ περισσότερον πόθον) [...] Σημείωσε ὁμως καλὰ ὅτι τοῦτα τὰ τραγούδια, ἀπὸ ἐκείνη τὴν παιδιαρῶδῃ [sic] ἡλικίαν μου μοῦ ἔμεινα κάποιον τι εἰς τὴν μνήμην (ἐπειδὴ καὶ τὰ καθαντοῦ γεγραμμένα τοῦ πατρός μου, ὁ ὁποῖος εἶχε σκοπὸν νὰ τὰ τυπώσῃ, αὐτὰ ἐχάθησαν)*».

Ἐν τῷ κώδικι 1565 τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν περιλαμβάνονται δέκα καὶ πέντε μεταφράσεις Ἀνακρεοντείων ᾠδῶν, ἐξ ὧν αἱ τέσσαρες παραδίδονται καὶ δι' ἑτέρων ἀντιγράφων τῶν συλλογῶν Λ. Χ. Ζώη καὶ Χρ. Φιλητᾶ.

Ἡ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Γεωργίου Σιγούρου ρητὴ δήλωσις ὅτι τὰ ποιήματα τῆς χειρογράφου συλλογῆς τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης κατεγράφησαν ὡς διετερηθήσαν εἰς τὴν μνήμην του ἐκ τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας, ὡς καὶ ἡ σύγκρισις αὐτῶν πρὸς τὰ διασωθέντα τέσσαρα στιχογραφήματα διὰ τῶν ἀντιγράφων τῶν λοιπῶν συλλογῶν, πείθουν ὅτι ὡς ἔχουν τὰ ποιήματα τοῦ Ἀνδρέου Σιγούρου, ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἀνεκδότῳ συλλογῇ, δὲν ἀνταποκρίνονται ἀπολύτως πρὸς τὴν τελικὴν μορφήν, ὅφ' ἦν καὶ θὰ διευτυπώθησαν ταῦτα ὑπὸ τοῦ Ζακυνθίου μεταφραστοῦ.

1. Ἰδ. Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Νέαι ἔρευναι περὶ τοὺς Ζακυνθίους ποιητὰς καὶ πεζογράφους..., ἐνθ' ἀν., σ. 1-12, ἐνθα περιγράφεται ὁ κώδιξ Ἑθν. Βιβλιοθήκης 1565, ἐκδίδονται κείμενα καὶ συγκεντροῦνται τὰ περὶ τοῦ Ἀνδρέου Σιγούρου στοιχεῖα (μετὰ τῆς σχετικῆς ἐκάστοτε βιβλιογραφίας).

Οὐχ ἦτιον ὅμως ἡ μελέτη τῶν μεταφράσεων — καὶ παρὰ τὰς ἀνωτέρω ἐπιφυλάξεις — ἐπιτρέπει νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας τοῦ Ζακυνθίου ποιητοῦ. Διὰ τῆς συγκρίσεως δὲ τῶν διασωθεισῶν μεταφράσεων πρὸς τὸ ἀρχαῖον κείμενον, διαπιστοῦται ὅτι ὁ Ἀνδρέας Σιγοῦρος σπανίως μεταφράζει πιστῶς τὸ κείμενον τῶν Ἀνακρεοντείων ᾠδῶν, συνηθέστατα δὲ ἀποδίδει τοῦτο κατὰ τρόπον ἐλεύθερον, σπανίως μὲν συμπτύσσων, συχνότερον δὲ ἀναπτύσσων τὸ περιεχόμενον τῶν ἀρχαίων στίχων.

Παραδειγμα πισιοτέρας πὼς μεταφράσεως τῶν Ἀνακρεοντείων στίχων εἶναι τὸ ποίημα «*Εἰς τὸν Γέρον*» («*Εἰς ἐταῖρον πρεσβύτερον*» 37 [47]):

Τὸν περίχαρον ἀγαπῶ,
τὸν ἀσπρομάλλη γέρο[ν].
ἀκόμη καὶ τὸν ν(ι)ούττικον
ὄντας χορεύῃ χαίρω.

Φιλῶ γέροντα τερπνόν,
φιλῶ νέον χορευτάν·
ἂν δ' ὁ γέρων χορεύῃ,
τρίχας γέρων μὲν ἔστιν,
τὰς δὲ φρένας νεάζει.

Ἄλλ' ὅποτε ὁ γέροντας
χορεύει καὶ πηδίζει,
τὲς τρίχες ἔχει γέροντος,
ἔς τῃν γνῶσιν παιδιαρίζει.

Ἐλευθερωτέρας δὲ ἀποδόσεως τοῦ ἀρχαίου κειμένου δείγμα παρέχει τὸ στιχοῦρημα:

Μόφρυαν πλέον τὰ νιάτα
κι ἔφθασαν τὰ γερατειά μου
κι ἐγινῆκαν τὰ μαλλιά μου
ἀσημένια ἀπὸ χρυσᾶ.

Καὶ τὸ ροδοστολισμένο
πρόσωπό μου ἐκιτρινίσαν
καὶ χαράκια τὸ γιομίσαν
καὶ τὸ ξέραν' ὁ καιρός.

Μοῦ ἐσύντριψαν τὰ δόντια,
ποῦν' ν' τοῦ στόματος οἱ στύλοι,
καὶ τὰ πορφυρένια χεῖλη
μοῦ ἐγινῆκαν μελανά.

Ὅμως βλέπω πὼς ὀλίγη
εἶν' ἀκόμη ἡ ζωή μου
καὶ πικραίνεται ἡ ψυχὴ μου
τὸ κορμὶ νὰ χωρισθῇ.

Μεταμόρφωσες καὶ πάθη
καὶ πολλὰ κακὰ μεγάλα
μοῦ ἐκάμαν τόσα κι ἄλλα
ποῦ δὲν δύναμαι νὰ εἰπῶ.

Τρομερὴ ἐκείνη ἡ ὥρα
ὅπου μέλλει νὰ χωρίσῃ,
ἐπειδὴ καὶ νὰ γυρίσῃ
αἰωνίως δὲν ἔμπορεῖ.

Τοῦτο ἀποτελεῖ μετάφρασιν τοῦ ἐπομένου ἔξματος τοῦ Τητίου ποιητοῦ:

43 [41]: Πολιοὶ μὲν ἡμῖν ἤδη κρόταφοι, κάρη τε λευκόν,
χαρίεσσα δ' οὐκέθ' ἦβη πάρα, γηραλέοι δ' ὀδόντες.

*Γλυκεροῦ δ' οὐκέτι πολλὸς βίотου χρόνος λέλειπται
διὰ ταῦτ' ἀνασταλῶζω θαμὰ Τάρταρον δεδοικώς.
'Αἶδω γάρ ἐστι δεινὸς μυχός, ἀργαλέη δ' ἐς αὐτὸν
κάθοδος· καὶ γὰρ ἐτοῖμον καταβάντι μὴ ἀναβῆναι.*

Χαρακτηριστικὸν τῆς ἀποκλίσεως τοῦ 'Α. Σιγούρου ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου κειμένου εἶναι καὶ ἡ ἀντικατάστασις κυρίων ὀνομάτων δι' ἄλλων ἐκ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἢ ἐκ τῆς νεοελληνικῆς λαογραφίας εἰλημμένων. Π.χ. : *'Η Ταντάλον* ~ *'Η Νιόβη* - *'Αρκτος* [ἀστερισμός] ~ *Τὸ ἀμάξιον τοῦ Διὸς*.

Πέραν ὅμως καὶ τῶν ἐπὶ μέρους τούτων θεμάτων αἱ ἀνωτέρω μεταφράσεις ἐπιτρέπουν νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀρχαιομάθειαν τοῦ Ζακυνθίου ποιητοῦ, ἣτις ἀπετέλει θεμελιῶδες στοιχεῖον πνευματικῆς καλλιτεργείας τῶν χρόνων του, ἀποκαλύπτουν τὰ γενικώτερα ἐνδιαφέροντα τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τῆς Ζακύνθου κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίαι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ συντελοῦν εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀτμοσφαιρας, ἐν ᾗ ἔζων οἱ λόγιοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν 'Επτανήσῳ.

Πρέπει τέλος νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ ἀνωτέρω στιχουργήματα παρέχουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογικὴν ἐπιστήμην καὶ διὰ τὸν γραμματολογικόν των χαρακτήρα, καθ' ὅσον ἀποτελοῦν τὰς παλαιότερας μέχρι τοῦδε γνωστὰς νεοελληνικὰς μεταφράσεις ἔργων τοῦ 'Ανακρέοντος ἢ 'Ανακρεοντείων ῥῶδων.

Τοῦ Τητίου ποιητοῦ καὶ τῶν μιμητῶν αὐτοῦ μεταφράσεις θὰ ἔχωμεν καὶ βραδύτερον ἐν 'Επτανήσῳ, ὑπὸ τοῦ 'Ιωάννου Ζαμπελίου καὶ τοῦ 'Αντωνίου Μάτεσι.

'Αντώνιος Μάτεσις

'Ο 'Αντώνιος Μάτεσις (1764 - 1875)¹, φίλος τοῦ Σολωμοῦ, ὁπαδὸς τῶν γλωσσικῶν πεποιθήσεων καὶ μιμητὴς τῶν στίχων τῆς πρώτης ποιητικῆς περιόδου τοῦ 'Εθνικοῦ ποιητοῦ, συγγραφεὺς τοῦ *«Βασιλικοῦ»* καὶ μεταφραστὴς ἔργων τῆς ἰταλικῆς καὶ ἀγγλικῆς ποιήσεως, — δὲν παρέλιπε τὴν μελέτην τῶν κλασικῶν συγγραφέων.

1. 'Ιδ. Ν. Β. Τωμαδάκη, 'Ο Σολωμὸς καὶ οἱ 'Αρχαῖοι. Ἀθῆναι 1943, σ. 131 - 147, ἐνθα καὶ συγκεντρῶνται ἡ κυριωτάτη περὶ αὐτοῦ βιβλιογραφία. Πρόσθ. : Σπ. Μελλᾶ, 'Αντ. Μάτεσις, ἕνας πρόγονος τοῦ ἑλληνικοῦ κοινωνικοῦ θεάτρου, <Ελληνικὴ Δημιουργία> Ι (1952), σ. 133 - 135. — Γλ. Πρωτοπαπᾶ, Οἱ πρὸ τοῦ Σολωμοῦ λόγιοι καὶ ὁ 'Αντ. Μάτεσις, Αὐτόθι, σ. 136 - 138. — 'Ανδρ. Καραντώνη, 'Η ποίησις τοῦ 'Αντ. Μάτεσι, Αὐτόθι, σ. 139 - 142. — Γιάννη Σιδέρη, 'Ο <Βασιλικὸς> τοῦ Μάτεση, Ἐνα ἐξοχο νεοελληνικὸ ἔργο, <Θέατρο> Γ', ἀρ. 14 (Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1964), σ. 37 - 41 (μετὰ στοιχειώδους βιβλιογραφίας).

Τοῦτο συνάγεται καὶ ἐξ ἀλληλογραφίας τοῦ Μάτεσι καὶ Σολωμοῦ, ἐν ᾗ γίνεται ρητὴ μνεῖα ἔργων κλασικῶν συγγραφέων, αἵτινα οἱ δύο Ζακύνθιοι ἀντιήλασσον πρὸς μελέτην, ἀλλὰ καὶ ἐκ διασωθειῶν μεταφράσεων: Ἐμμέτρως μὲν ἀποσπάσματος ἐκ τῶν «*Μεταμορφώσεων*» τοῦ Ὀβιδίου, ποιήσεων τῆς Σαπφοῦς καὶ Ἀνακρεοντείων ᾠμάτων¹, εἰς πεζὸν λόγον δὲ τῆς «*Πενθεράς*» τοῦ Τερεντίου².

Εἰς τὰς ἑμμέτρους μεταφράσεις ἡ ἀπόδοσις τῶν ἀρχαίων πρωτοτύπων γίνεται διὰ τετραστίχων στροφῶν ἐξ ἱαμβικῶν ἢ τροχαϊκῶν συλλάβων καὶ 7 συλλάβων στίχων: Οὕτω τὸ β' ἀπόσπασμα τῆς Σαπφοῦς («*Φαίνεται μοι κῆνος...*») ἀποδίδεται διὰ πέντε στροφῶν ἐξ ἱαμβικῶν στίχων μεθ' ὁμοιοκαταληξίας τοῦ τύπου αβγβ-δεξε. Τὸ 41 Ἀνακρεόντειον («*Εἰς τὸ ἔαρ*») διὰ τριῶν στροφῶν ἐκ τροχαϊκῶν στίχων, μεθ' ὁμοιοκαταληξίας τοῦ τύπου αβγβ-δεξε. Τὸ 36 Ἀνακρεόντειον («*Εἰς φιλάργυρον*») δι' ἑξ στροφῶν ἐξ ἱαμβικῶν στίχων μεθ' ὁμοιοκαταληξίας τοῦ τύπου αββγ-δεεζ. Οἱ στίχοι τέλος 525-567 τοῦ Α' βιβλίου τῶν «*Μεταμορφώσεων*» τοῦ Ὀβιδίου διὰ δέκα καὶ ὀκτὼ στροφῶν ἐκ τροχαϊκῶν στίχων μεθ' ὁμοιοκαταληξίας τοῦ τύπου αβββ-δεξε.

Ὅπωςδήποτε εἰς πάσας τὰς ἐν λόγῳ μεταφράσεις εἶναι εὐχερὴς ἡ διάπιστῳσις τῆς ἐλευθεριότητος, μεθ' ἧς ὁ Ζακύνθιος μεταφραστὴς μεταπλάσσει τοὺς ἀρχαίους στίχους, ὥς δηλοῦται καὶ ἐκ τῶν κατωτέρω χαρακτηριστικῶν παραδειγμάτων:

Ἀνακρ. 36 (στ. 6-11):

Εἰ δ' οὖν μὴ τὸ πρῖσθαι
τὸ ζῆν ἔνεστι θνητοῖς
τί καὶ μάτην στενάζω;
τί καὶ γόονος προπέμπω;
θανεῖν γὰρ εἰ πέμπεται
τί χρυσὸς ὠφελεῖ με;

Ἀλλ' ἀφοῦ δὲν εἶναι βολετὸ
οὐδὲ μὲ αὐτὸ διὰ μίαν στιγμήν
νὰ κάμῃ πλέον μακρινή
ἡ Μοῖρα τὴν ζωὴ μου,

διατὶ νὰ θέλω πλέον ταχὺ
μὲ κόπους καθημερινούς,
μὲ φόβους καὶ ἀναστεναγμούς
τὸ τέλος τῆς νὰ κάμω;

*Utque meum intonsis caput est juvenale capillis,
tu quoque perpetuos semper gere frondis honores!
Finierat Paeon: factis modo laurea ramis
adnuat utque caput visa est agitasse cacumen*

(Ovid., Met., I 564-567)

1. Α. Μάτεσι, Ἀπαντα, Ἐν Ζακύνθῳ 1881, σ. 122-123, 124-127.

2. Μ. Ε. Γ[ιαννοπούλου], Ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Ἀντ. Μάτεσι, «Ἑπτανησιακὰ Γράμματα», ἀρ. 5 (12), Ἰανουάριος 1951, σ. 136-142, 155.

Καὶ ὡς ἡ κόμη πάντα ἀνθίζει
 'ς τὴν ξανθὴν μου κεφαλὴ,
 οὕτως νὰ 'χουν τὰ κλαδιά σου
 φύλλων πάντοτε στολή,

Εἶπε ὁ Φοῖβος, καὶ ἡ Δάφνη
 μὲ τὸ ἡγκαίρο κλαδὶ
 σείοντας τὴν κορυφὴν τῆς
 νεύει ὡς νὰ 'χε κεφαλὴ.

Τῆς «Πενθερᾶς» τοῦ Τερεντίου ἀπόσπασμα μόνον ἐδημοσιεύθη ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ ποιητοῦ ὑπὸ Μαρ. Γιαννοπούλου¹, ἣτις ἐν βραχυτάτῳ προλογικῷ σημειώματι ὑποστηρίζει ὅτι «ὕστερ' ἀπὸ τὸ προσεχτικὸ διαβάσμα τῆς φάρσας τοῦ Τερεντίου Ἡ Πενθερὰ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μὴ βρῇ μιὰ ἀπὸ τίς βασικὲς πηγὲς τῆς ἔμπνευσης τοῦ Βασιλικοῦ»², οὐδεμίαν ὁμως πληροφορίαν παρέχει περὶ τοῦ χειρογράφου τοῦ ἔργου, τοῦ χρόνου τῆς μεταφράσεως ἢ λοιπῶν συναφῶν στοιχείων³.

Ὅπως δὲ ποτε μέχρι τοῦδε γνωρίζομεν τὴν μετάφρασιν τῶν στίχων 58 - 481 τοῦ λατινικοῦ ἔργου (ἀπὸ τῆς α' σκηνῆς τῆς Α' πράξεως μέχρι τῆς ε' σκηνῆς τῆς Γ' πράξεως) ἐκ τοῦ συνόλου τῶν 880 στίχων.

Ἡ μετάφρασις, ὡς ἐσημειώθη ἤδη, εἶναι εἰς πεζὸν λόγον, ἀλλὰ πιστὴ καὶ ἀποδίδουσα τὸ πνεῦμα τοῦ λατινικοῦ πρωτοτύπου. Χαρακτηριστικὰ δείγματα αὐτῆς εἶναι τὰ ἐπόμενα:

Nemini ego plura acerba credo esse ex amore homini umquam oblata quam mihi. (281 - 282)

Δὲν πιστεύω νὰ ἐπροξένησε ἡ ἀγάπη ποτὲ εἰς κανένα περισσότερες πίκρες ἀπ' ἐμὲ, τι ἐπροξένησε ἐμὲ.

...O, Fortuna! Ut numquam perpetuo es data!

*ὦ Τύχη! Πόσο λίγο εἶσαι καλωσυνάτη μὲ τοὺς ἀνθρώπους!

Ἰωάννης Ζαμπέλιος

Συστηματικώτερον τοῦ Μάτεσι ἀσχολεῖται εἰς τὴν μελέτην τῶν ἔργων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν παράφρασιν ἢ διασκευὴν τῶν ἔργων τοῦ Ἀνακρέοντος ὁ Λευκάδιος Ἰωάννης Ζαμπέλιος (1787 - 1856)⁴.

1. Μ. Ε. Γ[ιαννοπούλου], 'Ανέκδοτα ἔργα τοῦ Ἀντ. Μάτεσι..., ἐνθ' ἀν., σ. 136 - 142.

2. Μ. Ε. Γ[ιαννοπούλου], 'Ανέκδοτα ἔργα τοῦ Ἀντ. Μάτεσι..., ἐνθ' ἀν., σ. 136. — Ἐπὶ τῶν ἐπιδράσεων ἀντιθέτως τοῦ Schiller ἐπὶ τοῦ Μάτεσι, ἴδ. Γ. Ἰ. Ἀ. Ν. Σ. Ἰ. Δ. Ἐ. ρ. η, 'Ο Σίλλερ καὶ ὁ Ἀντ. Μάτεσις, «Νέα Ἑστία» 67 (1960), σ. 265.

3. Ἡ «συνέχεια» τῆς δημοσιεύσεως τῆς μεταφράσεως διεκόπη μετὰ τῆς διακοπῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ. Ὁ κ. Διον. Μινώτος, εἰς ὃν ἀπηυθύνθη, μὲ ἐπιληροφορήσεν ὅτι δὲν ἦρθεν εἰς τὰ κατάλοιπα τῆς μητρὸς του Μ. Γιαννοπούλου χειρογραφα περιέχοντα τὴν συνέχειαν τοῦ ἔργου.

4. [Δ. η. μ. Ἀ. θ. α. ν. α. σ. ἰ. ο. υ], Βιογραφία Ἰωάννου Ζαμπελίου. [Πρόλογος βι-

Οὗτος εἶναι κυρίως γνωστὸς διὰ τὰς τραγωδίας του¹, ἣ τὴν δρᾶσιν του ὡς μέλους τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας². οὐχ ἤτιον ὅμως συντάξε καὶ στιχουργήματα λυρικά καὶ μελέτας περὶ γλώσσης καὶ στιχουργίας καὶ κατέγραψε τὰ ἀπομνημονεύματα τῆς πρώτης περιόδου τοῦ βίου του εἰς χαρίεσσαν αὐτοβιογραφικὴν ἔκθεσιν³, ἣτις καταλέγεται μεταξὺ τῶν πρώτων μνημείων τοῦ εἵδους τούτου ἐν τῇ νεοελληνικῇ φιλολογίᾳ.

Τὰ ἀνακρεόντεια ἄσματα τοῦ Ζαμπελίου ἐξεδόθησαν ἐν Κερκύρα τῷ 1817⁴, χειρόγραφον δὲ τῆς αὐτῆς συλλογῆς ἀπόκειται ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Ἀθηνῶν (κῶδιξ ὑπ' ἀρ. 1272)⁵, ἀλλὰ μὲ ἱκανὰς διαφορὰς ἀπὸ τοῦ κειμένου τῆς ἐντύπου ἐκδόσεως.

Ὁ Ζαμπέλιος παραφράζει ἢ διασκευάζει ποιήσεις (τεσσαράκοντα Ἑρωτικῶν καὶ δέκα Βακχικῶν) τοῦ Ἀνακρέοντος ἢ Ἀνακρεοντείων, προτάσσων ἑκάστοτε — ἐν εἵδει ρητοῦ (μοτο) — στίχον ἢ στίχους ἐκ τοῦ ἀρχαίου κειμένου⁶. Παρ' αὐτοῦ ὅμως ὁ Λευκάδιος ποιητὴς παραλαμβάνει μόνον τὴν

βλίου] Ἰω. Ζαμπελίου «Τραγωδία». Τόμ. Α'. Ἐν Ζακύνθῳ 1860, σ. θ' - ρ'. — Θ. Γ. Κλαδά, Ἰωάννης Ζαμπέλιος, «Πανδώρα» Ζ' (1856), σ. 391-405 [καὶ ἀντύπον: σχ. 16ον, σ. 38]. — [Ἀνωνύμως], Ἰωάννης Ζαμπέλιος, «Ἑσπερος» (Λειψίας), Ζ', ἀρ. 153 (1/13 Σεπτεμβρίου 1887), σ. 130. — Σ. Δεβιάζη, Ἰωάννης Ζαμπέλιος, «Ἀπόλλων» (Πειρ.) Γ', ἀρ. 64 (Ἀπρίλιος 1890), σ. 989-994.

1. Ἰδ. Ἰωάννου Ζαμπελίου, Λευκαδίου «Τραγωδία». Ἐκδ. Σεργίου Χ. Ραφάνη. Ἐν Ζακύνθῳ... 1860. Τόμ. Α' (σχ. 8ον, σ. ρ' + 436). Τόμ. Β' (σχ. 8ον, σ. 508). [Ἐν σελ. 473-488: «Διατριβὴ περὶ τοῦ λαμβικοῦ τῶν τραγωδιῶν μου στίχου» καὶ ἐν σελ. 489-506: «Διατριβὴ περὶ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης»]. Κριτικὴν τοῦ δραματικοῦ ἔργου τοῦ Ζαμπελίου ἰδ.: Eug. Yemeniz, La Grèce moderne, héros et poètes. Paris 1862, σ. 268-303. — G. Bourdon, La résurrection d'un art. Le théâtre grec moderne. Paris 1892, σ. 43-48. — Ν. Ι. Λάσκαρης, Ἱστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ Θεάτρου, τόμ. Α'. Ἀθῆναι 1938, σ. 200-214. — Ἰω. Ζαμπελίου, Χριστίνα. Κριτικὴ ἔκδοσις Γιάννη Σιδέρη (Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη). Ἐκδ. Π. Δρανδάκης. Ἀθῆναι 1943, σ. α' - λζ'. — Μ. Valsa, Le Théâtre grec moderne de 1453 à 1900. Akademie-Verlag. Berlin 1960, σ. 198-207.

2. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἀνέκδοτα ἔργα Ἰωάννου τοῦ Ζαμπελίου (Τὰ Λευκαδικὰ ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως), «Ἀρμονία» Γ' (1902), σ. 76-88, 122-129. Ἰδ. καὶ Σπ. Βλαντῆ, Ἡ ἐθνικὴ δρᾶσις τοῦ Ἰω. Ζαμπελίου, «Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας» Θ' (1926), σ. 5-22.

3. [Δημ. Ἀθανασίου], Βιογραφία Ἰω. Ζαμπελίου..., ἐνθ' ἀν., σ. ιζ' - λδ'. — Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἀνέκδοτα ἔργα Ἰωάννου τοῦ Ζαμπελίου (Αὐτοβιογραφία Ἰω. Ζαμπελίου), «Ἀρμονία» Γ' (1902), σ. 225-237.

4. Ἰω. Ζαμπελίου, Μέλῃ Ἀνακρεοντικά συντεθέντα παρὰ —. Κέρκυρα... 1817.

5. Ἰδ. Ἰω. Σακκελίωρος καὶ Ἀλκ. Σακκελίωρος, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθῆναις 1892, σ. 231.

6. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περὶ γλώσσης καὶ μετρικῆς εἰσαγωγικὴ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1817 σημειώσεις τοῦ Ἰω. Ζαμπελίου (σ. ζ' - η'): «Ὡς πρὸς τὴν Γλῶσσαν,

κεντρικὴν ἰδέαν, ἣν καὶ ἐλευθέρως πως ἀναπτύσσει, προσθέτων πολλὰ ἐκ τῆς προσωπικῆς του ἐμπνεύσεως, οὐχὶ σπανίως δὲ ἀναμειγνύων τὰ θέματα δύο ἀποσπασμάτων εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἔσμα.

Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρω : α) τὴν ᾧδὴν ἰδ' ἐπιγραφομένην «*Ἐαρ*», ἣτις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 44 [37] ἀνακρεόντειον «*Εἰς τὸ Ἐαρ*» («*Ἴδε πῶς ἔαρος φανέντος...*») καὶ ἐν ᾗ παρεμβάλλεται καὶ ὁ στίχος τοῦ ἀποσπάσματος 61 («*τί με φεύγεις τὸν γέροντα*») μεταβεβλημένος εἰς «*φεύγεις με τὸν φιλοῦντα*».

β) Τὴν ᾧδὴν λδ' ἐπιγραφομένην «*Ἐρως τυφλός*», ὑπὸ τὴν ἔνδειξιν «*Ποιθεῖσα ἐν καιρῷ γάμου νέας μετὰ γέροντος*». Τὸ ἐν λόγῳ στιχοῦργημα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ «*Εἰς ἔρωτα*» 33 [40] ἀνακρεόντειον, παρ' οὗ ὅμως ὁ Ζαμπέλιος, διὰ τὸ χρήσιμον εἰς τὴν περίπτωσιν, λαμβάνει τοὺς στίχους 6 - 9 :

δραμὼν δὲ καὶ πετασθεὶς [ὁ Ἐρως]
πρὸς τὴν καλὴν Κυθήρην
ὄλωλα, μῆτερ, εἴπεν,
ὄλωλα ἀποθνήσκω.

Μεταβάλλει δὲ τὸν σχετικὸν μῦθον ὁ Λευκάδιος ποιητής, ὥστε νὰ καταλήξῃ ὅτι ὁ Ἐρως ἐξοργισθεὶς διὰ τὴν εἰρωνικὴν πρὸς αὐτὸν συμπεριφορὰν τῆς μητρὸς του τοξεύσας βάλλει

τὸν Ἥφαιστον πρὸς Κύπριν
τὴν Κύπριν πρὸς Ἥφαιστον.
Ἀπὸ τοῦδε δεσπόζει
ἔρωτικὴ ἰσότης,
ἀπὸ τοῦδε συνεχῶς
ἔρως τυφλὸς συνδέει
Ἥφαιστους μὲ Κύπριδας.

Ὡς καταδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου μικροῦ ἀποσπάσματος τῆς διασκευῆς τοῦ Ζαμπελίου, τὸ ὕψος τοῦ λόγου αὐτοῦ στερεῖται καὶ μουσικότητος καὶ τοῦ ἀπαιτουμένου λυρισμοῦ.

Ἐκρίνα μῆτε νὰ μεταχειρισθῶ τὴν ὀλοτελῶς χυδαίαν, μῆτε ὡς τινες ἔγραψαν γλῶσσαν ἀκατανόητον. Ἀλλὰ νὰ φυλάττω τὸ μεσαῖον τοῦτο, νὰ ἐννοῶμαι καὶ νὰ δανείζωμαι ἀπὸ ἐκείνην τῶν ἡμῶν Πατέρων. Ὡς πρὸς τὴν Ποιητικὴν, εὖρον καὶ δύσκολον καὶ ἀνοφέλτην — τοῦλάχιστον κατὰ τὸ παρὸν — τὴν παλαιὰν μέθοδον τῶν ποδῶν. Ἡ νέα, ἣτις μεταχειρίζεται τὸ ὁμοιοκατάληκτον, τὸ μέτρον τῶν συλλαβῶν καὶ τὸν τόνον, δὲν μὲ πληροφορεῖ ὡς δουλικόν, καὶ ἐφεύρεμα ξένον. Ἐμμήθην κατὰ τὸν μόνον ρυθμόν, ἂν ὅχι ἄλλο, τοῦ Ἀνακρέοντος, ἡγουν ἔγραψα κατ' ἐκείνον τὸν ἦχον, τὸν ὅποιον μοὶ ἀφίνουσιν εἰς τὸ ὡτίον τὰ ἀθάνατά του Ποιήματα. Εὖρον τὴν μέθοδον ἐπιτήδειον καὶ φαίνεται μοι ὅτι αὕτην πρέπει νὰ ἀκολουθῇσωμεν καλλιεργοῦντες τὴν ποίησιν». Ἡ αὕτη Εἰσαγωγὴ παρουσιάζει ἱκανὸς παραλλαγὰς ἐν τῇ χειρογράφῳ συλλογῇ τοῦ Ζαμπελίου.

Ἐν τούτοις ἡ μελέτη τῶν μελικῶν ποιητῶν τῆς ἀρχαιότητος ὠφέλησε γενικώτερον τὴν ποιητικὴν δημιουργίαν τοῦ Ζαμπελίου καὶ ἐξήψε τὴν φαντασίαν του εἰς τὰς πρωτοτύπους συνθέσεις, αἵτινες ὑπενθυμίζουν τὸν κόσμον τῆς Ἀρκαδίας¹.

*Ροδόδακτυλος ἀυγὴ μου, ἔβγα, φώτισε τὴν γῆν,
δρόσισε τὰ χορταράκια καὶ τὴν μάργην μου ψυχρήν.
Πρόβαλε, σὲ καρτεροῦνε τὰ ἀρνάκια, τὰ πτηνά,
σὲ προσμέν' ἡ Φιλομήλα εἰς τὰ ἔρημα βουνά.
Νὰ διαβῶ εἰς τοὺς λειμῶνας καὶ μὲ ρόδα νὰ στεφθῶ,
τὴν ἀγάπην μου νὰ εἶρω καὶ νὰ τὴν γλυκασπασθῶ.
Φύγετε, ὠχραὶ φροντίδες, σύρτε, πάθη τρομερὰ
ν' ἀγαπῶ καὶ ν' ἀγαπῶμαι εἰν' ἡ μόνη μου χαρὰ.*

Ο ΔΙΟΝ. ΣΟΛΩΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΟΛΩΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΑΙ

Διὰ τοῦ Διον. Σολωμοῦ καὶ τῶν μαθητῶν του εἰσερχόμεθα ἤδη εἰς νέαν περίοδον ποιητικῆς δημιουργίας καὶ μεταφραστικῆς δραστηριότητος, ἥς τὰ κύρια γνωρίσματα διεμορφώθησαν ὑπὸ τὰς πνευματικὰς κατευθύνσεις τοῦ Ἑθνικοῦ ποιητοῦ.

Διονύσιος Σολωμός

Τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς ἀναστροφὴν τοῦ Σολωμοῦ, ὡς καὶ τὴν γενικωτέραν αὐτοῦ ἀρχαιογνωσίαν, ἥτις ἐπηρέασε βαθύτατα τὴν πρωτότυπον δημιουργίαν του, ἐξήτασε παλαιότερον ἐξαντλητικῶς ὁ καθηγητὴς Ν. Τωμαδάκης². Ἐνταῦθα λοιπὸν τὸ θέμα τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν, ἀλλ' οὐδὲ καὶ ἀναγκαῖον, ὅπως ἐπανεξετασθῇ. Ἄς σημειωθῇ ὁμως ὅτι ὁ Πολυλάς, ὅστις ἐγνώρισε τὸν Σολωμὸν καλύτερον παντὸς συγχρόνου αὐτοῦ, βεβαίως: «Καὶ εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς καλαισθησίας ἐσυνέργησε ἴσως ὄχι ὀλίγο ἡ πρωτόπλαστὴ ὁμηρικὴ ποίησις, ἡ ὁποία εἰς τὴν ἀπλὴν πεξὴ μετάφρασιν τοῦ Καيسαρῶττι ἐγίνε κοινῶς καταληπτὴ καὶ εἰς τὴν ἔμμετρον τοῦ Μόντη —

1. Γ.ω. Ζαμπελίου, Πόθος, «Πανελληνίος Ἀνθολογία, ἥτοι Ἀπάνθισμα τῶν ἐκλεκτοτέρων ἐλληνικῶν ποιημάτων» ὑπὸ Δημ. Κ. Κοκκινάκη. Ἐν Ἀθήναις 1899, σ. 563. Πρβλ. καὶ Γ. Θ. Ζώρα, Ποίησις καὶ Πεζογραφία τῆς Ἑπτανήσου. «Ἀετός», Ἀθήναι 1953, σ. 316.

2. Ν. Β. Τωμαδάκης, Ὁ Σολωμός καὶ οἱ Ἀρχαῖοι, Ἀθήναι 1943, σ. 7-78. Πρόσθετες Ν. Π. Μποχλόγου, Ὁ Σολωμός καὶ οἱ ἀρχαῖοι, «Ἑπτανησιακὰ Γράμματα», ἀρ. 1 (8), Σεπτέμβριος 1950, σ. 8-10. — Vin. Rotolo, Ἡ λατινομάθεια τοῦ Σολωμοῦ, «Ὁ Ἑρμιστὴς Β'» (1964), σ. 1-6.

κατόρθωμα ἴσως μοναδικὸ εἰς ὅλη τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων — ἐφάνηκε ἰταλική, δίχως νὰ πειραχθοῦν πολὺ τὰ πρωτότυπα κάλλη τῆς»¹.

Ὁ Σολωμὸς μελετᾷ ἐνωρίτατα τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, δι' ἰταλικῶν μεταφράσεων, διδάσκεται αὐτὰ ὑπὸ διακεκριμένων ἑλληνιστῶν τῆς ἐποχῆς καὶ δέχεται τὴν ἐπίδρασίν των, ἀποδεικνυομένην καὶ ἐκ χωρίων τοῦ πρωτοτύπου ἔργου αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων στίχων τῆς μεταφράσεως τοῦ Σ τῆς «Ἰλιάδος»², τῶν μόνων διασωθέντων, ἐνῶ, κατὰ τὰς πληροφωρίας τοῦ Πολυλά «ἄλλοι ἄκουσαν ἀπὸ τὸ στόμα του πολλότατους στίχους»³.

Συμφώνως πρὸς τὴν σχετικὴν εἰδικὴν ἐργασίαν τοῦ καθηγητοῦ Ν. Τωμαδάκη, ὁ Σολωμὸς κατὰ τὴν μετάφρασιν τῶν στίχων τῆς «Ὀλοποιΐας» ἐστηρίχθη κυρίως ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου, ἐχρησιμοποίησεν ὅμως βοηθητικῶς καὶ τὴν ἐργασίαν τοῦ Monti, ἴσως μάλιστα ἐγνώρισε καὶ τὴν ἄτεχον νεοελληνικὴν μετάφρασιν τοῦ Γ. Ρουσιάδου⁴.

Εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Διον. Σολωμοῦ δημιουργηθέντα ἐν Ἑπτανήσῳ λογοτεχνικὸν κύκλον, τὸν χαρακτηριζόμενον συνήθως ὡς Σολωμικόν, πρέπει νὰ κατατάξωμεν διὰ τὸ μεταφραστικὸν αὐτῶν ἔργον ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸν Ἰούλ. Τυπάλδον καὶ τὸν Γερ. Μαρκοράν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν Ἰάκ. Πολυλάν.

Ἰούλιος Τυπάλδος

Ὁ Ἰούλιος Τυπάλδος (1814-1883)⁵ ὡς μεταφραστὴς εἶναι κυρίως γνωστὸς διὰ τὴν μεταγλώτισιν τῆς «Ἠλευθερωμένης Ἱερουσαλὴμ» τοῦ Τ. Tasso. Φαίνεται ὅμως ὅτι οὗτος εἶχεν ἐπιχειρήσει καὶ μετάφρασιν τῆς Γ' ραψωδίας τῆς «Ἰλιάδος», ὡς συνάγεται ἐκ σχεδίου ἐπιστολῆς (ἄχρον.) τοῦ Νικ. Κογεβίνα πρὸς τὸν Λουδ. Ρώμαν, κληρονόμον τοῦ Κεφαλληνος ποιητοῦ, ἐν ᾗ καὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ παρασκευαζομένης ἐκδόσεως τῶν «Ἀπάντων» τοῦ Τυπάλδου γίνεται ρητὴ μνεία τῆς ἐν λόγῳ μεταφράσεως: «...Ἐμάθετε ὅτι ἡ προετοιμαστικὴ ἐργασία ἐπερατώθη καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν χειρογράφων δὲν εὗρέθη ἡ μετάφρασις τῆς Γ' ραψωδίας τῆς Ἰλιάδος... Σὰς παρακαλοῦμεν λοιπὸν νὰ || μᾶς στείλῃτε αὐτά, ἐάν, ὡς ἐλπίζομεν, τὰ ἔχητε...»⁶.

1. Ἰάκ. Πολυλᾶ, Προλεγόμενα [τῆς ἐκδόσεως: Διον. Σολωμοῦ, Τὰ Εὐρισκόμενα. Ἐν Κερκύρα 1859], σ. ζ' - ζ'.

2. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι, ἐνθ' ἄν., σ. 25 κέξ. — Τοῦ Ἀ. Ὑ. τοῦ, Τὰ ἔργα τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ. «Ἀετός», Ἀθήναι 1954, σ. 78 - 79.

3. Ἰάκ. Πολυλᾶ, Προλεγόμενα, ἐνθ' ἄν., σ. νδ'.

4. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι, ἐνθ' ἄν., σ. 25 - 31.

5. Ἰδ. Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Ἰούλιος Τυπάλδος 1814-1883 (Ἑπτανήσιακὴ Βιβλιοθήκη. Κείμενα καὶ ἔρευναι. Ἀρ. 2). Ἀθήναι 1953.

6. Τὸ σχέδιον τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς (φ. 2, στήμ. 15×20.7 ἐκ.μ.) προερχόμενον ἐκ τοῦ ἀρχείου Μαρίνου Σιγούρου ἀπόκειται παρ' ἐμοί,

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἐν λόγῳ μετάφρασις ἀπωλέσθη, καθ' ὅσον καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν γενομένην ἔκδοσιν τῶν « Ἀπάντων »¹, ἐστρηγιγμένην ἐπὶ αὐτογράφων ἢ ἀντιγράφων τῶν ἔργων τοῦ Τυπάλδου, ἀνευρεθέντων ἐν τῷ ἀρχεῖφ αὐτοῦ, μετάφρασις τῆς « Ἰλιάδος » δὲν περιελήφθη.

Γεράσιμος Μαρκοράς

Μετάφρασιν ὁλοκλήρου τῆς Γ' καὶ τῶν 74 πρώτων στίχων τῆς Ζ' ραψωδίας τῆς « Ἰλιάδος » ἐπεχείρησεν ὁ ποιητὴς τοῦ « Ὅρκου » Γεράσιμος Μαρκοράς (1826-1911)².

Τὸ κείμενον τῆς μεταφράσεως ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Γ. Βαλέτα γενομένην ἔκδοσιν τῶν « Ἀπάντων »³, ἐνθα καὶ σημειοῦται : « Τὰ γγφ. παλιὰ καὶ μερικά μὲ διάφορες παραλλαγὰς καὶ σβυσίματα »⁴. Βεβαίως εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἔκδοσιν — ἔκδοσιν ἀνεπιστημονικὴν⁵ — δὲν σημειοῦνται οὔτε αἱ παραλλαγὰι τῶν χειρογράφων, οὔτε ἕτερα σχόλια ἢ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ἐκδιδομένων μεταφράσεων τῆς « Ἰλιάδος »⁶. Παραλλήλως δὲ καὶ τινες ἐνδείξεις ὑποδηλοῦν ὅτι δὲν κατεβλήθη ἡ δέουσα ὑπὸ τοῦ ἐκδότου προσοχὴ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου⁷.

Πρόπει λοιπόν κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν μελέτην τοῦ τρόπου, καθ' ὃν προέβη εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ ἀρχαίου ἔπους ὁ Γερ. Μαρκοράς νὰ χωρήσωμεν μετὰ σχετικῆς ἐπιφυλάξεως, τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τελικὴν μορφήν ἣν καὶ θὰ ἔδιδεν εἰς τὸ ἔργον του, διὰ πιθανῆς νέας ἐπεξεργασίας

1. Ἰδ. Τυπάλδος, Ὑπανα : Ποιήματα · Πεζὰ · Γράμματα · Μεταφράσματα · Ἱταλικά. Ἀναστύλωσε Ντίνος Κονόμος. Ἀθήνα 1953. (Ἰδ. καὶ βιβλιοκρισίαν τῆς ἐκδόσεως ὑπὸ Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, « Ἑλληνικὴ Δημιουργία » ΙΑ' (1953), σ. 502-507).

2. Ἡ περὶ τοῦ Γερ. Μαρκορά βιβλιογραφία συγκεντροῦται εἰς τὴν ἀμέσως κατωτέρω σημειουμένην ἔκδοσιν τῶν « Ἀπάντων » αὐτοῦ, σ. κη' - λ'.

3. Μαρκοράς, Ὑπανα. Ἀναστύλωσε Γ. Βαλέτας. Ἀθήνα 1950, σ. 322-340.

4. Μαρκοράς, Ὑπανα..., ἐνθ' ἀν., σ. 383.

5. Ἰδ. βιβλιοκρισίαν τῆς ἐκδόσεως τῶν « Ἀπάντων » ὑπὸ Χ. Γ. Σακκελά-ριάδη - Λ. Πολίτη, « Ἑλληνικά » ΙΓ' (1954), σ. 363-378.

6. Ὑπὸ τοῦ ἐκδότου δι' ἀποσιωπητικῶν σημειοῦνται οἱ στίχοι Ζ 66-68 τῆς μεταφράσεως· ἂν πρόκειται περὶ δυσαναγνώστου ἢ διαγεγραμμένου ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ χωρίου ἢ περὶ κενοῦ ἐνυπάρχοντος εἰς τὰ χειρόγραφα τῆς μεταφράσεως δὲν διευκρινεῖται.

7. Σημειῶ χαρακτηριστικῶς τοὺς τύπους τῶν στίχ. Γ 11 « νὰ δοθοῦν ἡρώϊκα βοήθεια » (« ἀλεξέμεν ἀλλήλοισιν »), Γ 60 « καταγῆς χωματοχεῖς λιμνόμενος » (« ἐν κορίσι μινεῖς »), τὴν ἀμέλειαν περὶ τὴν στίξιν τῶν στίχ. Γ 114, Ζ 75 κ.ά., ἣ τὴν στιχαρίθμην τῆς μεταφράσεως τῆς Ζ' ραψωδίας καὶ τὰ πολλὰ τυπογραφικὰ σφάλματα, ὡς Γ 232, 237, 315, κλπ.

αὐτοῦ, ὁ Κερκυραῖος μεταφραστής. Τὴν τοιαύτην ἄλλωστε ἐπιφύλαξιν ἐπιβάλλει καὶ ἡ σημείωσις τοῦ ἐκδότου, ὅτι τὰ χειρόγραφα εἶναι παλαιά, ἄρα ἡ μετάφρασις ἀνάγεται ἴσως εἰς τὰς νεανικὰς μεταφραστικὰς ἐνασχολήσεις τοῦ Μαρκοῦ καὶ τὸ γεγονός ὅτι αὐτὸς ὁ μεταφραστὴς οὐδέποτε ἐδημοσίευσεν ἀποσπάσματα τῶν μεταφράσεών του.

Ἡ μετάφρασις ἐγένετο εἰς ἱαμβικοὺς 15 συλλάβους ἀνομοιοκαταλήκτους στίχους καὶ εἶναι πιστοτέρα πῶς εἰς τὴν Ζ' ἢ εἰς τὴν Γ' ραψωδίαν τῆς « Ἰλιάδος ». Παρὰ τὴν ἐπιτυχῇ δ' ἐνίστε μετάφρασιν στίχων ἢ φράσεων τοῦ ἀρχαίου κειμένου, ὥς ὁ « ἀπρητισμένος » στίχος Γ 121 :

πάντα τῆς νύκτος ἄστατοι οἱ λογισμοὶ σὰν αὖρα

ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν Γ 108 τοῦ ἀρχαίου κειμένου :

αἰεὶ δ' ὀπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἠερέθονται

καὶ τῶν φράσεων Ζ 21 (« τὸ μαῦρο Χάρο » καὶ Ζ 28 « ἀνερὰ ῥῖδα », ἀντιστοιχουσῶν πρὸς τὰς τῶν στίχων Ζ 16 (« λυγρὸν ὄλεθρον ») καὶ Ζ 21-22 (« νύμφη | νῆς ») τοῦ πρωτοτύπου, — γενικὸν γνώρισμα τῆς μεταφράσεως τοῦ Μαρκοῦ εἶναι ἡ τάσις τοῦ πλατυασμοῦ, μάλιστα εἰς τὴν Γ' ραψωδίαν τῆς « Ἰλιάδος ».

Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι τοὺς 461 στίχους τῆς ἐν λόγῳ ραψωδίας ὁ Μαρκοῦς ἀποδίδει διὰ 526 στίχων καὶ τοὺς 74 πρώτους στίχους τῆς Ζ' ραψωδίας διὰ 94 στίχων, ἵνα καταφανῇ ὁ τρόπος γενικῶς τῆς μεταφραστικῆς αὐτοῦ ἐργασίας.

Ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερον πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ τάσις τοῦ πλατυασμοῦ ἄγει τὸν μεταφραστὴν εἰς τὴν ἀνάγκην προσθήκης ἐπιθέτων εἰς πρόσωπα καὶ χαρακτηρισμῶν μὴ ἀνταποκρινομένων εἰς τὸ ἀρχαῖον κείμενον, ἐνίστε δὲ καὶ κακῶς ἀποδιδомένων, ὅπως καὶ εἰς τὴν παρεμβολὴν προσδιορισμῶν ἢ τὴν ἐπανάληψιν ἐννοιῶν, αἵτινες καταστρέφουν τὴν πυκνότητα τοῦ λόγου. Ἰδοὺ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα :

καὶ γὰρ τὸ θεῖο Ἀλέξανδρον, αἰτία τῆς μάχης πρώτη (Γ 112)

εἶνεκ' ἐμῆς ξυριδος καὶ Ἀλεξάνδρου ἐνεκ' ἀρχῆς (Γ 100)

Τοὺς λόγους τούτους λέγει ὁ Μενέλαος, ὅστις δὲν θ' ἀπεκάλει τὸν Ἀλέξανδρον « θεῖον »!

Φέρετε σείς, θυσιάσετε, ὦ τέκνα τῆς Τρωάδας (Γ 115)

Εἰς τὸ ἀρχαῖον κείμενον (Γ 103) ὑπάρχει μόνον : « οἷσετε »!

Ὄντας ὁ πρωτογέννητος καὶ πρωτογεννημένος (Ζ 29)

Εἰς τὸ ἀρχαῖον κείμενον (Ζ 24) : « πρεσβύτατος γενεῇ ».

Ἄλλα καὶ ἕτερα σφάλματα παρατηροῦνται εἰς τὴν μετάφρασιν, ὀφειλόμενα εἶτε εἰς κακὴν παράδοσιν καὶ παρανόησιν τοῦ πρωτοτύπου, ὥς π.χ. Γ 52:καὶ πέρα ᾿ς τὴν Ἄπια (Γ 49: «ἐξ ἀπείης γαίης» = «ἀπὸ τόπου μακρινοῦ»!), εἶτε εἰς ἀνεπιτυχή χρῆσιν τύπου νεοελληνικῶν λέξεων, ὥς π.χ. Γ 34, 39 ὁ Πάριδας (ἔνθα τὸ ἀρχαῖον κείμενον ἔχει «Ἀλέξανδρος» <Γ 30, 37>), Ζ 47 *Εὐρύχειλο* (Ζ 36 «*Εὐρύπυλος*»), κ.ἄ.

Τοῦ τρόπου τῆς πιστοτέρας πρὸς τὸ ἀρχαῖον κείμενον μεταφραστικῆς ἐργασίας τοῦ Μαρκοῦ εἰς τὴν Ζ' ραψωδίᾳ τῆς «Ἰλιάδος» ἐνδεικτικοὶ εἶναι οἱ στίχοι 75-79 — ἀντιστοιχοῦντες πρὸς τοὺς στίχους Ζ 57-60 τοῦ πρωτοτύπου — δι' ὧν ἀποδίδονται οἱ λόγοι τοῦ Ἀγαμέμνονος πρὸς τὸν Μενέλαον, διστάζοντα νὰ φονεύσῃ τὸν Ἄδραστον:

.....τῶν μὴ τις ὑπεκφύγοι αἰπὸν ὄλεθρον
 χεῖράς θ' ἡμετέρας, μὴδ' ὄν τινα γαστέρι μήτηρ
 κοῦρον ἐόντα φέροι, μὴδ' ὃς φύγοι, ἀλλ' ἅμα πάντες
 Ἰλίον ἐξαπολοῖατ' ἀκήδεστοι καὶ ἄφαντοι. (Ζ, 57-60)

*Κανεῖς ἀπὸ τὰ χέρια μας, κανεῖς νὰ μὴ ξεφύγῃ
 ἀνῆλιο θάνατο σκληρό, νὰ μὴ σωθῇ κανένας,
 μήτε τὰ γέννητο παιδί ᾿ς τὰ σωθικά τῆς μάνας,
 ἀλλ' ἢ Τρωάδα σύγχρονα κι οἱ Τρωαδίτες ὅλοι
 νὰ ᾿χουν φθορὰ κι ἀφανισμό καὶ μνήμα νὰ μὴ βροῦνε.* (Ζ, 75-79)

Ἡ μετάφρασις τοῦ Γερ. Μαρκοῦ στερεῖται ἰδιαιτέρου παλμοῦ καὶ ποιητικῆς ἐντάσεως, ἅτινα θὰ προσέδιδον εἰς τὸ ἔργον δύναμιν ἐπικήν. Τὴν τοιαύτην ὅμως ἀδυναμίαν ἐνεφάνισεν, ὥς γνωστόν, ὁ ποιητὴς καὶ εἰς τὸ πρωτότυπον ἔργον αὐτοῦ, τὸν «Ὅρκον»¹.

Ἰάκωβος Πολυλάς

Ὁ κατ' ἐξοχὴν μεταφραστὴς τοῦ Ὀμήρου κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα εἶναι ὁ Ἰάκ. Πολυλάς (1825-1896)². Ποιητὴς, διηγηματογράφος καὶ κυρίως κριτικός ἡσχολήθη οὗτος ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας εἰς μεταφράσεις ἔργων κλασσικῆς φιλολογίας ἢ εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας, ἅτινα καὶ ἐξέδιδε μετ' ἀξιολόγων εἰσαγωγικῶν μελετῶν.

Ἡ μετάφρασις τῆς «Ὀδυσσεΐας» ἐξεδόθη εἰς 4 τεύχη, κατὰ τὰ ἔτη

1. Ἰδ. τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος κριτικὴν παρατήρησιν τοῦ Δ. Α. Ζακυθινοῦ, Ὁ Μαρκοῦς ποιητὴς ἐπικός, «Ἰόνιος Ἀνθολογία» Δ', ἀρ. 36 (Μάρτιος 1930), σ. 52-53.

2. Ἰδ. τὴν κυριωτέραν περὶ τοῦ Ἰακ. Πολυλά βιβλιογραφίαν ἐν τόμῳ: Πολυλάς, Ἀπαντα τὰ λογοτεχνικά καὶ κριτικά. Ἀναστύλωσε Γ. Βαλέτας. Ἀθήνα 1950, σ. λς'-μ'.

1875-1881¹. Τῆς «*Ιλιάδος*» δημοσιεύθησαν ζῶντος μὲν τοῦ Πολυλά ἀποσπάσματα ὀλίγων στοιχείων². Ὁλόκληρος ὁμοῦς ἡ μετάφρασις ἐξεδόθη εἰς τὸμον τῷ 1923, ἐξ ἀντιγράφου τοῦ Α. Μαβίλη³.

Πλὴν ὅμως τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, ὁ Πολυλᾶς μετέφρασε τὸ πολεμιστήριον ἔσμα τοῦ Τυρταίου («*Τεθνάμεναι γὰρ καλὸν...*»)⁴ καὶ τὴν γ' ἐλεγείαν τοῦ Α' βιβλίου τοῦ Τιβούλλου⁵.

Τὸ θούριον τοῦ ἀρχαίου ποιητοῦ εἶχεν ἀποδοθῆ εἰς τὴν νεοελληνικὴν παλαιότερον ὑπὸ τοῦ Ἀδ. Κοραῆ⁶ καὶ τοῦ Σπ. Τρικούπη⁷, οὕτινος μάλιστα ἡ μετάφρασις δὲν ὑπῆρξε μὲν πιστὴ, ἀλλ' ἦτο καλλιειπὴς καὶ εὐρυθμος, δι' ὃ καὶ κατέκτησε τὸ φιλόμουσον νεοελληνικὸν κοινόν.

Ἡ μετάφρασις τοῦ Πολυλά γενομένη δι' ἰσαριθμῶν πρὸς τὸ πρωτότυπον, ἀλλ' ἱαμβικῶν 15συλλάβων ἀνομοιοκαταληκτῶν στίχων, στερεῖται μὲν ἰδιαιτέρας ποιητικῆς ἐξάρσεως, διακρίνεται ὅμως διὰ τὴν πιστότητα τῆς ἀποδόσεως καὶ τὴν ἐκ μέρους τοῦ μεταφραστοῦ προσπάθειαν νὰ διατηρηθῇ ὁ κλασσικὸς τόνος τοῦ κειμένου.

Πρωτοτυπίαν ἱκανὴν παρουσιάζει ὁ Πολυλᾶς εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐλεγειακοῦ διστίχου τῶν ποιήσεων τοῦ Τιβούλλου διὰ στροφικοῦ συστήματος ἀπαρτιζομένου ἐξ ἑνὸς ἱαμβικοῦ 17συλλάβου, μεθ' ἑνὸς ἱαμβικοῦ 15συλλάβου στίχου⁸.

1. Ὁ μ ἦ ρ ο υ, Ὀδύσεια. Ἑμμετρος μετάφρασις Ἰακώβου Πολυλά. Ἐν Ἀθήναις, τευχ. Α' (Α-Ζ) 1875. — Τευχ. Β' (Η-Μ) 1877. — Τευχ. Γ' (Ν-Σ) 1880. — Τευχ. Δ' (Τ-Ω) 1881. Ἡ αὐτὴ μετάφρασις ἀνεδημοσιεύθη, εἰς τέσσαρα ἐπίσης τεύχη, ἐν τῇ σειρᾷ τῆς Ἀρχειακῆς Ἑλληνικῆς Συγγραφῆς > Γ. Α. Φέξη. Ἀθῆναι 1912.

2. *Ἰλιάδος Ζ'*, «*Παρνασσὸς*» Π' (1890), σ. 333-347. — *Ἰλιάδος Ν* 1-80, Ἡμερ. «*Νέα Ἑλλάς*» 1894, σ. 207-209. — *Ἰλιάδος Α* 1-90, *Ο* 653-746, «*Εστία*» (1895), σ. 97-98, 111. — *Ἰλιάδος Σ* 478-616 («*Ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως*»), «*Παναθηναία*» Η' (1904), σ. 136-141. — *Ἰλιάδος Γ* 1-120, 121-170, «*Κερκυραϊκὴ Ἀνθολογία*» Α' (1915), σ. 4-7, 51-52.

3. Ὁ μ ἦ ρ ο υ, Ἰλιάς. Ἑμμετρος μετάφρασις Ἰακ. Πολυλά. Ἐκδ. οἴκος Γ. Ι. Βασιλείου. Ἀθῆναι 1923. — Β' ἔκδοσις: Αὐτόθι, 1928. — Πρβλ. καὶ Πολυλάς, Ἀπαντα..., ἐνθ' ἀν., σ. λγ'.

4. Μ. Σιγούρου, Δύο ἀνέκδοτες μεταφράσεις τοῦ Ἰακώβου Πολυλά, «*Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά*» 6 (1949), σ. 105-106.

5. Τιβούλλου (μτφρ. Ἰακ. Πολυλά), Βιβλίον Α'. Ἐλεγείον Γ', «*Εστία*» ΛΑ' (1891), σ. 148-151.

6. [Ἀδ. Κοραῆ], Ὀνησιάνδρου «*Στρατηγικός*» καὶ Τυρταίου τὸ «*Πρῶτον Ἐλεγείον*»... Ἐν Παρισίοις, «*αὐκβ'*», σ. 198.

7. Ἰδ. σημείωμα τῆς Συντάξεως, «*Εστία*» Β' (1876), σ. 702.

8. Τὴν μετάφρασιν ταύτην χειρόγραφον ἔτι ἀπέστειλεν ὁ Ἰάκ. Πολυλᾶς πρὸς τὸν ἐν Γερμανίᾳ σπουδάζοντα Α. Μαβίλην, ὅστις εἰς ἐπιστολὴν του (ἀπὸ 2 Φεβρουαρίου 1885) πρὸς τὸν Α. Κεφαλληνὸν ἐπαινεῖ τὴν γλῶσσαν τῆς μεταφράσεως, ἀλλ' ἐκ-

Δεῖγμα τῆς τοιαύτης μεταφραστικῆς ἐργασίας τοῦ Πολυλά ἀποτελοῦν οἱ στίχοι:

21 - 22: *Audeat invito ne quis discedere Amore,
aut sciat egressum se prohibente deo.*

Ἄς μὴν ἀναχωρῇ κανεῖς, ἐὰν ὁ Ἔρως δὲν τὸ θέλῃ,
εἶδεμὴ ἄβουλα θεοῦ πῶς κίνησε ἄς θυμᾶται.

93 - 94: *Hoc precor, hunc illum nobis Aurora nitentem
Luciferum roseis candida portet equis.*

Δόσπε, θεοί μου, ἐκεῖνο τὸ ἱλαρὸ δροσᾶτο χαραμέρι
᾿ς ἡμᾶς νὰ φέρουν τῆς λευκῆς Ἑοῦς οἱ ῥόδι' ἵπποι.

Τῆς μεταφράσεως τοῦ γ' ἐλεγείου τοῦ Α' βιβλίου τοῦ Τιβούλλου προτάσσει ὁ Ἰάκ. Πολυλάς εἰσαγωγικὰς τινὰς παρατηρήσεις χρησίμους πρὸς ἐκτίμησιν τῶν περὶ μεταφράσεως γενικωτέρων αὐτοῦ ἀντιλήψεων: «[...] Βεβαίως αἱ ποιητικαὶ μεταφράσεις ὑποθέτουν ἀρκετὴν φανταστικὴν δύναμιν καὶ ἐνθουσιασμόν καὶ μόνον ὅταν μετέχουν τῶν ὑψηλῶν τούτων ἰδιοτήτων δὲν θεωροῦνται πλέον ἔργα μηχανικά, ἀλλὰ καλλιτεχνικά καὶ ἱκανὰ νὰ συντελέσουν εἰς ἐξημέρωσιν καὶ ἐξευγενισμόν τῆς γλώσσης καὶ εἰς μόρφωσιν τῆς καλαισθησίας, κυρίως ὅταν, εἰς τὴν φιλολογικὴν ἀπορίαν τοῦ ἔθνους, σπανίζον τὰ πρωτότυπα δημιουργήματα. Καὶ τοῦτο ἀληθεύει ἰδίως ὅταν μίᾳ φιλολογία, καθὼς ἡ ἰδική μας, μεταβαίνει ἀπὸ τὴν παιδικὴν εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν τῆς, εἰς τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν, ὅπου κινδυνεύει νὰ πάθῃ ἀπὸ μαρασμόν, ἐὰν στερεῖται ἀρκετῆς καὶ ἐκλεκτῆς πνευματικῆς τροφῆς. Σήμερον δέ, ὅταν ἤδη πολλοὶ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ δοθῇ εἰς τὴν γλώσσαν μας ἄλλη φιλολογικὴ διαμόρφωσις, συμφωνοτέρα πρὸς τὴν φύσιν τῆς καὶ τὸν ὁργανισμόν τῆς, θὰ ἦταν καλὸν νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου ὀλίγον θὰ ὠφελήσῃ ἡ ξερὴ καὶ ψυχρὰ θεωρία, ἕως οὗ δὲν ἀνευρεθοῦν καὶ δὲν χρησιμοποιηθοῦν τεχνικῶς οἱ ἀφανεῖς θησαυροὶ τῆς δημοτικῆς μας γλώσσης, διότι τότε μόνον θὰ ἀποδειχθῇ τὸ ζητούμενον, δηλαδὴ κατὰ πόσον αὐτὴ ἔχει μέσα τῆς τὴν ἱκανότητα νὰ γίνῃ ὄργανον φιλολογικόν. Ἐὰν πιστεύωμεν εἰς τὸν προορισμόν τῆς τοῦτον, ἄς ἔχωμεν καὶ τὸ θάρρος νὰ τὴν μεταχειρισθῶμεν εἰς ἀγῶνα μὲ τὰς μορφωμένας γλώσσας τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων»¹.

φράζει τὰς ἐπιφυλάξεις του ὡς πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ εἰσαγομένου μετρικοῦ συστήματος. (Ἰδ. Α. Μαβίλ η, Τὰ Ἔργα. Ἔκδ. «Γραμμάτων», Ἀλεξάνδρεια 1915, σ. 184). Ἐν τῇ ἐν λόγῳ ἐπιστολῇ τοῦ Α. Μαβίλ καταχωρίζονται καὶ οἱ τέσσαρες πρῶτοι στίχοι τῆς μεταφράσεως, οἵτινες ὁμως παρουσιάζουν ἱκανὰς παραλλαγὰς ἀπὸ τοὺς τῆς μεταγενεστέρως ἐκδόσεως. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἰάκ. Πολυλάς ἐπεξεργάσθη ἐκ νέου τὴν μετάφρασίν του πρὸ τῆς δημοσιεύσεως.

1. [Ἰάκ. Πολυλά], Ποιητικὴ Μετάφρασις, <Ἑστία> ΑΑ' (1891), σ. 148.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Πολυλᾶ μετάφρασις τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν¹ ἐγένετο δ' ἴσα-
ρίθμων² πρὸς τὸ πρωτότυπον ἱαμβικῶν 15συλλάβων ἀνομοιοκαταλήκτων
στίχων, μετὰ διαιρέσεως μετὰ τὴν 8ην συλλαβὴν³. Τοῦτο βεβαίως ὑποδηλοῖ
τὴν ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ καταβληθεῖσαν προσπάθειαν εἰς τὴν ἀπόδοσιν
τοῦ ἀρχαίου κειμένου.

Ἡ μετάφρασις εἶναι γενικῶς πιστὴ⁴ καί, παρὰ τὰ παρατηρούμενα ἐν
αὐτῇ ἀδύνατα σημεῖα, ἐμφανὲς εἶναι ἡ πρόθεσις ἀναπλάσεως τῶν ὁμηρι-
κῶν ἐπῶν.

Γλωσσικῶς ὁ Πολυλᾶς χρησιμοποιεῖ κρᾶμα δημῶδους καὶ καθαρευού-
σης καὶ κατὰ τὸν λεξιλογικὸν πλοῦτον καὶ κατὰ τὸ τυπικὸν ἢ τὴν σύνταξιν.
Ἐν τούτοις ἐμφανεστέρα εἶναι ἐν τῇ μεταφράσει τῆς «Ὀδυσσεΐας» ἀπόκλι-
σις πρὸς τὴν δημῶδη καὶ ἀντιστοίχως ἀπόκλισις πρὸς τὴν καθαρεύουσαν ἐν
τῇ μεταφράσει τῆς «Ἰλιάδος»⁵. Χαρακτηριστικὰ τῆς παρατηρουμένης διαφο-

1. Ἰδ. ἐπὶ τοῦ μεταφραστικοῦ τούτου ἔργου τοῦ Ἰακ. Πολυλᾶ τὰς ἐπομένας
κριτικὰς ἐργασίας : [Ἀνωνύμως], Σημειώσεις περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Ἰακ. Πολυλᾶ
μεταφράσεως τῆς Ὀδυσσεΐας, «Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν» ΚΓ', ἀρ. 844 (12 Δε-
κεμβρίου 1875), σ. 2909-2911. — Σπ. Π. Λάμπρου, Περί τῶν παρ' ἡμῖν ἐμέ-
τρων μεταφράσεων τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Πολυλᾶ μεταφράσεως τῆς
Ὀδυσσεΐας, ἐφ. «Ὠρα», Τ', ἀρ. 278 (6 Αὐγούστου 1881), σ. 4-7. — [Χ. Ν. Φι-
λαδέλφους-Ν. Γ. Πολίτου-Μ. Κ. Σακελλαροπούλου-Ἀρ. Χαρα-
κόπου], Ἐκθέσις «Πρώτης Ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων»,
«Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως» ἀρ. 252 (20 Ἰουνίου 1884), Παράρτημα, σ. 15. —
Λ. Μαβίλη, Ἀπάντησις πρὸς τοὺς κριτὰς τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων τοὺς ἐπικρί-
ναντας τὴν ἑμμέτρον μετάφρασιν τοῦ κ. Πολυλᾶ, ἐφ. «Ρήγας Φεραίος» (Κερκ.),
περ. Β', ἀρ. 203 (12 Αὐγούστου 1884), σ. 1-4 [= Λ. Μαβίλη, Τὰ Ἔργα Ἐκδ.
«Γρομμάτων», Ἀλεξάνδρεια 1915, σ. 165-177]. — Γ. Σπαταλᾶ, Ἰάκωβος Πο-
λυλᾶς, περ. «Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείας», ἀρ. 71-72 (1 Μαΐου 1927), σ. 5. —
Μ. Σιγούρου, Ἰάκωβος Πολυλᾶς [Ἀναθεωρηθεῖσα παλαιότερα ἐργασία], «Ἑλ-
ληνικὴ Δημοσιουργία» Ε' (1950), σ. 902-904. — Ν. Β. Τωμαδάκη, Ὁ Ἰάκ. Πολυ-
λᾶς ποιητὴς καὶ συνθετογράφος, ἐν τόμῳ : «Νεοελληνικά. Δοκίμια καὶ Μελέται». Τόμ.
Α'. Ἀθῆναι 1953, σ. 147-148.

2. Ἐξαιρέσεις παρατηρεῖται εἰς τὰ στοιχεῖα Σ καὶ Τ τῆς «Ἰλιάδος», ἔνθα ἡ με-
τάφρασις ὑπολείπεται κατὰ ἓνα ἀντιστοίχως στίχον (Σ : 617 ~ 616 - Τ : 424 ~ 423).

3. Ὀλίγοι εἶναι οἱ στίχοι ἔνθα ὁ μετρικὸς τονισμὸς ταράσσεται, ὡς π.χ. :
Ὀδυσσ., α 408, β 116, γ 275, Ἰλιάδ., Ε 161, 389, κλπ. Συχνότεραι ὁμως εἶναι αἱ
ἀπαντῶσαι χασμωδαίαι.

4. Μεταφραστικὸν σφάλμα, διαπιστωθὲν ἤδη ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου («Περὶ
τῶν παρ' ἡμῖν ἐμμέτρων μεταφράσεων...», ἐνθ' ἄν., σ. 6-7), παρατηρεῖται εἰς τὴν
ἀπόδοσιν τοῦ στίχ. Ὀδυσσ., γ 295 :

*μύθων τε κλοπίων, οἳ τοι πεδόθεν φίλοι εἰσὶν
καὶ ὅλα τὰ λόγια τὰ πλαστά, ποῦ ἀπ' τὸ βυζὶ σ' ἀρέσουν.*

5. Σημειῶ ἐνταῦθα, ἐνδεικτικῶς, χαρακτηριστικοὺς τύπους διαφορῶν : «Ὀδυσ-
σιᾶς», «Ὀδυσσιᾶ», «Ὠργυῖας» («Ὀδύσεια») - «Ὀδυσσεάς» («Ἰλιάς»), «Ἡὼ» («Ὀδύς-
σιᾶς»).

ρᾶς τοῦ ὕφους παραδείγματα εἶναι τὰ χωρία Ὅδυσσ., ε 59·74 καὶ Ἰλιάδ., Ζ 242·251, 313·322, ἀμφότερα περιγραφικά:

ε, 59·74: Καὶ εἰς τὴν γωνίστρα καίονταν ξύλα πολλὰ τοῦ κέδρου καὶ τῆς καλὸςχιστης θυᾶς κ' ἐσκόρπα ἢ μυρωδία εἰς τὸ νησί· καλὸφωνα ἔκει μέσα ἐτραγουδοῦσε αὐτή, καὶ ὕφαινε πανὶ μὲ δλόχρυνση σαγίττα καὶ δάσος δλοφούντων ἦταν τριγύρω ἔς τάντρο, κλήθρα καὶ λεύκα, εὐωδερό μ' ἐκεῖνες κυπαρίσσι καὶ μέσ' αὐτοῦ πλατύπτερα πετούμενα ἐκουρνιάζαν στριγλιά, γεράκια καὶ μαζὶ πλατύγλωσσες κουροῦνες, θαλασσοπούλι, πὺν ἢ ζωὴ τᾶρέσει τοῦ πελάγου· καὶ ἡμερο κλήμα δλόγυρα ἔς τὸ βαθουλὸ τὸ σπήλιο θυμὸ γεμᾶτο ἀπλώνονταν σταφύλια στολισμένο καὶ βρύσες τέσσερες ἐγγὺς καὶ ἀραδικῶς ἐρρέαν λευκὸ νερὸ καὶ ἢ καθεμιὰ ἔς ἄλλο ἐκυλοῦσε μέρος· καὶ γιοφυλλίων γύρω ἀπαλὰ λιβάδια καὶ σελίνων πρασίνιζαν· καὶ ἀθάνατος ἂν πῆγαν· ἐκεῖ πέρα κοιτάζοντας θὰ ἐθαύμαζε καὶ θὰ ἔχαιρε ἢ ψυχὴ του.

Ζ 242·251, 313·322: Καὶ ὡς ἔφθασε ἔς τὸ μέγαρο τῶρα τοῦ Πριάμου, — μέ σκαλισμένες αἴθουσες κτισμένο, κ' ἦσαν μέσα θάλαμοι καλοσκάλιστοι, μαρμάρينوι, πενήντα, ὅλοι κτισμένοι σύνεγγυς· καὶ αὐτοῦ μέσα ἐκοιμῶνταν μὲ τὲς μνηστῆς γυναῖκες των οἱ παῖδες τοῦ Πριάμου· καὶ ἀπ' ἄλλο μέρος ἔς τὴν αὐλήν, ἀντίκρυ εἰς τάνόγι, θάλαμοι καλοσκάλιστοι, μαρμάρينوι ἐκτισθῆκαν δώδεκα σύνεγγυς καὶ αὐτοί, αὐτοῦ πάλι ἐκοιμῶνταν μὲ τὲς σεβάσμιες κόρες των οἱ ἀγαπητοὶ γαμβροὶ του, —
[.]
ὁ Ἔκτωρ πρὸς τὰ δώματα κινεῖτο τοῦ Ἀλεξάνδρου, πὺν ὥραία τὰ ἔχε κάμει αὐτὸς μὲ διαλεκτοὺς τεχνίτες καὶ ἦσαν τότε ἐξαίσιοι ἔς τὴν κάρπιμην Τρωάδα· αὐτὴν εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ θάλαμον καὶ δῶμα τοῦ ἔκτισαν ἔς τοῦ Ἐκτορος σιμὰ καὶ τοῦ Πριάμου·

σεια) — « ἢ Ἔως » (Ἰλιάς). Ἐν τούτοις ἢ ἐν τῇ μεταφράσει τῆς « Ἰλιάδος » παρουσιαζομένη γλωσσικὴ ἐπεξεργασία ἰδιαιτέρως εἰς χωρία (« Συνάντησις Ἐκτορος — Ἀνδρομάχης » — « Περιγραφή ἀσπίδος ») ἐκδοθέντα ἐκ χειρογράφων τοῦ Πολυλά, ζώντος αὐτοῦ ἢ μικρὸν μετὰ τὸν θάνατόν του, μὲ καθιστᾷ ἐπιφαιδαικτικὸν ὡς πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ τελικὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ὅλης μεταφράσεως τοῦ ἔπους.

καὶ ὁ θεῖος "Εκτωρ βάδιζ' ἐκεῖ μέσα κ' ἐκρατοῦσε
 κοντάρι ἐνδεκάπηχο, ποὺ μὲ χρυσὸ στεφάνι
 σπιθοβολοῦσε ἡ λόγχη του· κ' ἦδρε τὸν ἀδελφόν του
 'ς τὸν θάλαμο ποὺ τὰ λαμπρὰ σιγνύριζε ἄρματα του
 τὸ τόξο καὶ τὸν θώρακα καὶ τὴν καλὴν ἀσπίδα.

Ἐν τῇ μεταφράσει τῶν ἐπῶν τὰ κύρια ὀνόματα ἡρώων καὶ θεῶν κατὰ κανόνα δὲν μεταβάλλονται καὶ παρὰ τὰς οὕτω παρατηρουμένας χασμωδίας (Θόωσα, α 71 – Ποντόνος, ν 49 – Θόαντας, ξ 499 – Εὐμαιε, ο 307 – Λαόδοκος – ἄνευ συνιζήσεως – Ρ 699 – Αἰσὺήτην, Β 793 – Θωώτην, Μ 342). Δὲν ἀποδίδονται ὅμως εἰς τὴν νεοελληνικὴν τὰ λατρευτικὰ ἐπίθετα (ὁ Νέστωρ ὁ Γεγρήμιος, Δ 317 – Σμυνθέα, Α 39, κλπ.)¹, τὰ καλούμενα ἐκφραστικὰ ὀνόματα (Πολύδους Ν 663 – Τυχίος Η 220, κλπ.), οὔτε διατηροῦνται οἱ ὑπὸ τοῦ Ὅμηρου ἐτυμολογικοὶ ὑπαινιγμοὶ (Ζ 201: *καπ πεδίον τὸ Ἀλῆιον οἶος ἀλᾶτο* ~ *παράδερνε 'ς τὸ Ἀλῆιον | πεδίον μόνος*), προσωποποιήσεις (Τ 91: *"Ατη, ἡ πάντας ἄαται ~ ἡ "Ατ' ἡ ὀλεθρία*) καὶ λογοπαίγνια (Ε 844-845: *αὐτὰρ Ἀθήνη | δὺν' Ἀϊδὸς κυνέην ~ 'ς τοῦ Ἀδὴ ἐκρύφθη ἡ θεὰ τὴν περικεφαλαία*).

Εἰς τὰς μεταφραστικὰς ἀδυναμίας πρέπει νὰ καταλογισθῇ καὶ ἡ ἀπόδοσις — κατὰ διάφορον ἑκάστοτε τρόπον — τῶν ὁμοίων στίχων τοῦ κειμένου. Πχ. Ὀδυσσ., δ 613-619 = ο 113-119²:

δ 613-619: *Καὶ ἀπ' ὅσα εἶναι 'ς τὸ σπῖτι μου θησανρισμένα δῶρα,
 πανεύμορφο, πολύτιμο, θὰ σοῦ φιλοδωρήσω.
 Κρατῆρα καλοκάμωτον θέλει σοῦ δώσω, 'π' ὅλος
 εἶναι ἀργυρὸς, κ' ἐπάνωθε μὲ χρυσωμένα χεῖλη,
 ἔργον τοῦ Ἥφαίστου· ὁ Φαίδιμος ἥρωας μοῦ τό 'χε δώσει
 τῶν Σιδονίων βασιλιᾶς, 'ς τὴν σκέπη του ὅταν ἦλθα,
 διαβάτης εἰς τὸν γυρισμό· καὶ σὺ νὰ τό 'χῃς θέλω.*

ο 113 *ὅσ' ἔχω* || ο 115 *θὲ νὰ σοῦ δώσ' ὅπ'* || ο 117 *ἥρωας τῶν Σιδονίων* || ο 118 *ὁ βασιλιᾶς μοῦ τό 'δωσε* || δτ' *εὐρέθην* || ο 119 *'ς τὴν ἐπιστροφὴν* ||

1. Αἱ ἐξαιρέσεις εἶναι σπανιώτεραι, π.χ.: ν 359: *ἀγγελίη ~ νικηφόρα*.

2. δῶρων δ', ὅσ' ἐν ἐμῷ οἴκῳ κειμήλια κεῖται,
 δώσω, ὁ κάλλιστον καὶ τιμῆστάτον ἐστίν.
 δώσω τοι κρητῆρα τετυγμένον· ἀργύρεος δὲ
 ἔστιν ἅπας, χρυσῷ δ' ἐπὶ χεῖλεα κεκράνται·
 ἔργον δ' Ἥφαιστοιο· πόρην δὲ ἔει Φαίδιμος ἥρως,
 Σιδονίων βασιλεὺς, ὅθ' ἐὸς δόμος ἀμφεκάλυπεν
 κεῖσέ με νοστήσαντα· τείν δ' ἐθέλω τόδ' ὀπάσσαι.

Ἰλιάδ., Δ 459·461 = Z 9·11¹:

Τῆς τριχοφόρου κόρυθος τοῦ κτύπησε τὸν κῶνον
τὸ ἔμπηξε ᾗς τὸ μέτωπον κ' ἢ χάλκιν' ἄκρη μέσα
ἐπέρασε τὸ κόκκαλο κ' ἔχασε αὐτὸς τὸ φῶς του. (Δ 459·461)

Ἦ τὸν κῶνον τὸν ἐκτύπησε τῆς περικεφαλαίας
κ' ἐμπήχθη μέσ' τὸ μέτωπο κ' ἐπέρασεν ἢ λόγχῃ
τὸ κόκκαλο· κ' ἐσκέπασε τοὺς ὀφθαλμούς του σκότος (Z 9·11).

Ἐπιτυχὴς τοῦναντίον εἶναι ἡ κατὰ διάφορον τρόπον ἀπόδοσις τοῦ αὐτοῦ ἐπιθέτου (δαιμόνιος), δι' οὗ προσαγορεύει ὁ Ἔκτωρ τὸν Πάριον (Z 326) καὶ τὴν Ἀνδρομάχην (Z 485) καὶ ἡ τελευταία τὸν Ἔκτορα (Z 407): ἄθλιε – ἀγαπητῇ – ὦ τρομερέ. Ἐπίσης ἡ ποικιλία τῶν ρημάτων ἢ ἀνταποκρινομένη εἰς ἀνάλογον ἐκφραστικὸν τρόπον ἐν ταῖς μονομαχίαις τῶν πρώτων στίχων τοῦ Ζ' τῆς Ἰλιάδος: 9 ἔβαλε (= ἐκτύπησε), 12 ἔπεφνε (= φονεύει), 20 ἐξενάριξε (= γύμνωσε), 27 ὑπέλυσσε γυῖα (= νέκρωσε τὰνδρειωμένη μέλη), 29 ἔπεφνε (= φονεύει), 30 ἐξενάριξεν (= λόγχισε), 32 ἐνήρατο (= ἐπῆρε), 35 ἔλε (= φονεύει), 42·43 ἐξεκλύσθη | πρηγὴς ἐν κόνιῃσιν ἐπὶ στόμα (= ροβόλησε ἀπ' τὸν θρόνον | ἐπίστομα ᾗς τὰ χῶματα).

Γενικῶς ἐκ τῶν ἐπιτυχεστέρων στοιχείων τῶν μεταφρασθέντων ἔργων πρέπει νὰ θεωρηθοῦν τὸ Z τῆς Ἰλιάδος² καὶ ἡ περιγραφή τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλεύου (Σ 468·607).

Ἡ μετάφρασις τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν ὑπὸ τοῦ Πολυλά πρέπει νὰ κριθῇ καὶ ἐκτιμηθῇ ἐν συναρτήσει ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὰς ἐπικρατούσας τότε συνθήκας καὶ τὰς ὑπαρχούσας προϋποθέσεις πρὸς ἐπίτευξιν τοιοῦτου ἔργου, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ μεταφραστοῦ, ὅστις ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἀπόδοσιν τῶν ἀρχαίων κειμένων, παραμένων ὅμως, κατὰ τὸ δυνατόν, πιστὸς εἰς τὸ πνεῦμα καὶ εἰς τὸ ὕφος τοῦ ὁμηρικοῦ ποιητικοῦ λόγου καὶ ἀποφεύγων συστηματικῶς τὴν ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου ἀντικατάστασιν στοιχείων τοῦ πνευματικοῦ καὶ ὕλικου πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων διὰ νεοελληνι-

1. τὸν ὃ ἔβαλε πρῶτος κόρυθος φάλον ἱπποδαμείας,
ἐν δὲ μετώπῳ πῆξε, πέτρῃσε δ' ἄρ' ὅστέον εἴσω
αἰχμὴ χαλκείῃ· τὸν δὲ σκότος ὄσσε κάλυψεν.

2. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἡ ἀπόδοσις τῆς ἐντολῆς τοῦ Ἑλένου, περὶ τῆς ἱεσείας τῶν γυναικῶν τῆς Τροίας πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν, τῆς διαβιβασθείσης διὰ τοῦ Ἑκτορος (Z 90·97–271·278), ἀνταποκρινομένη ἀπολύτως πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν μορφὴν τοῦ ἀρχαίου ποιητικοῦ κειμένου. (Ἰδ. ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ I. Θ. Καραϊδῆ, Τὸ θέμα τῆς διπλῆς ἐπανόληψης στὸν Ὀμηρο, < Ἑλληνικά >, IΕ' <Τιμητικός Σ. Β. Κουγέα>. Θεσσαλονίκη 1957, σ. 172 κέξ.).

κῶν. Οὕτως ἄλλωστε θὰ αἰτιολογηθῇ καὶ ἡ ἀκτινοβολία, ἣν ἔσχον αἱ μεταφράσεις τοῦ Πολυλᾶ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα, ὥστε νὰ διατυπωθῇ ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου ἡ γνώμη ὅτι ὁ Κερκυραῖος μεταφραστὴς «ἐμελέτησε πρῶτον τὸν Ὅμηρον ὡς φιλόλογος πρὶν ἢ μεταφράσῃ αὐτὸν ὡς ποιητῆς»¹ καὶ ὑπὸ τοῦ Μ. Σιγούρου, μετὰ πολλῆς ὑπερβολῆς, ὅτι «ἡ ὁμηρικὴ ποίησις ξαναγεννιέται μὲ τὴν μετάφραση τοῦ Πολυλᾶ sub specie aeterni γιὰ τὴ νεοελληνικὴ φιλολογία»².

ΜΕΤΑΣΟΛΩΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΑΙ

Ὅπως ὁ Διονύσιος Σολωμὸς ὑπῆρξεν ὁ ὄδηγος καὶ διδάσκαλος εἰς πλείαδα Ἑπτανησίων λογοτεχνῶν, οἵτινες συνέταξαν τὰ ἔργα τῶν ὑπὸ τὴν ἄμεσον πνευματικὴν ἀκτινοβολίαν ἐκείνου, οὕτω καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἔθνικοῦ ποιητοῦ ἐσηματίσθη εἰς τὴν Κέρκυραν λογοτεχνικὸς κύκλος περὶ τὸν Ἰάκωβον Πολυλᾶν.

Εἶναι οἱ μετασολωμικοὶ ποιηταί, οἵτινες ζητοῦν, ὥς καὶ οἱ ἄμεσοι πρόγονοί τῶν τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἰδανικοῦ δι' ἀνωτέρας καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως.

Πιστεύοντες οὗτοι εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀναγνωρίζοντες τὴν ἀνάγκην θεμελιώσεως τῆς συγχρόνου ζωῆς ἐπὶ τῶν αἰωνίων πολιτιστικῶν στοιχείων — ἅτινα προσφέρει ἡ λαϊκὴ παράδοσις καὶ ἡ μεγάλη τέχνη — μελετοῦν τὴν κλασσικὴν καὶ εὐρωπαϊκὴν λογοτεχνίαν συστηματικῶς. Ζητοῦν δὲ νὰ καταστήσουν ταύτας εὐρύτερον γνωστὰς καὶ προσιτὰς εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν διὰ νεοελληνικῶν μεταφράσεων, εἰς ὕφος λόγου, ὅπερ ἀφίσταται τῆς προχειρότητος τῶν ἐν Ἀθήναις συγχρόνων τῶν λογοτεχνῶν, καθ' ὅσον ἐπιδίδουσαν τὴν αἰσθητικὴν πληρότητα κατὰ τρόπον κλασσικόν.

Γλωσσικαὶ ἀρχαί, αἰσθητικαὶ θεωρίαι, ἰδεολογικαὶ πεποιθήσεις ἐνώνουν τοὺς δορυφόρους τοῦ Πολυλᾶ εἰς τὴν κοινὴν πορείαν πρὸς τὸν ποιητικὸν Παρνασσόν. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν — τῶν ἄλλως καλουμένων λογοτεχνῶν τοῦ Κερκυραϊκοῦ κύκλου — πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ μνημονευθοῦν διὰ τὸ μεταφραστικόν τῶν ἔργων οἱ: Ν. Κογεβίνας, Γεώργ. Καλοσγοῦρος, Στ. Χρυσομάλλης, Λορ. Μαβίλης καὶ Κ. Θεοτόκης.

1. Σπ. Λάμπρου, Περὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἐμμέτρων μεταφράσεων τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν..., ἐνθ' ἀν., σ. 6.

2. Μ. Σιγούρου, Ἰάκωβος Πολυλᾶς, ἐνθ' ἀν., σ. 904. — Περβλ. καὶ Ν. Β. Τωμαδάκη, Ὁ Ἰάκωβος Πολυλᾶς, ποιητῆς καὶ σονετογράφου, ἐνθ' ἀν., σ. 147 - 148.

Νίκος Κογεβίνας

Ὁ Νίκος Κογεβίνας, γνωστὸς ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον *Γλαῦκος Πόντιος* (1856-1897)¹, οὐδεμίαν πρωτότυπον ἐργασίαν συντάξεν, ἐξαιρέσει τῆς ἡμιτελοῦς περὶ τοῦ Ἰω. Βηλαρά μελέτης του. Τὸ μεταφραστικὸν ὅμως ἔργον τούτου εἶναι ἀξιόλογον, ὥστε δύναται νὰ κατατάξῃ τὸν δημιουργόν του εἰς τοὺς κυρίους ἐκπροσώπους τῆς Ἑπτανησιακῆς λογοτεχνικῆς σχολῆς.

Αἱ μεταφράσεις τοῦ Κογεβίνα ἀναφέρονται κυρίως εἰς ἔργα τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας — εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ «*Βουτηχτής*» (*der Taucher*) τοῦ Schiller θεωρεῖται ὑπόδειγμα ἀναπλάσεως ξένου ποιητικοῦ κειμένου εἰς τὴν νεοελληνικὴν². Οὐχ ἦτιον ὅμως καὶ εἰς τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν ἀφιέρωσεν ἱκανὰς τῶν μεταφράσεών του.

Οὕτως ὁ Κογεβίνας ἐκ τῶν ἔργων τῆς λατινικῆς φιλολογίας μετέφρασεν ἑμμέτρως τὰς Α, Ε καὶ Ι ἑλεγείας τοῦ Α' βιβλίου τοῦ Τιβούλλου καὶ τὸ διὰ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ Κικέρωνος διασωθὲν ἀπόσπασμα τοῦ «*Προμηθέως Διομένου*»³ τοῦ Αἰσχύλου. Ἐκ τῆς ἑλληνικῆς δὲ γραμματικῆς μετέφρασεν εἰς πεζὸν τὸν «*Κόλακα*» ἐκ τῶν «*Χαρακτηρῶν*» τοῦ Θεοφράστου.

Εἰς τὰς μεταφράσεις τῶν ἑλεγείων τοῦ Τιβούλλου ὁ Κογεβίνας ἀποδίδει τὸ ἑλεγειακὸν δίστιχον διὰ στροφικοῦ συστήματος ἀπαρτιζομένου ἐξ ἑνὸς ἱαμβικοῦ 15συλλάβου μεθ' ἑνὸς 13συλλάβου, τονιζομένου σταθερῶς ἐπὶ τῆς ἑκτῆς συλλαβῆς, εἰς ἣν καὶ ἔπεται διαίρεσις.

1. Εἰς ρ. Δε ν τ ρ ι ν ο ὦ, Προλεγόμενα [εἰς τὴν ἑκδοσιν: *Τὰ Ἔργα* τοῦ Νικ. Κογεβίνα (Γλαύκου Ποντίου). Ἀθήνα 1916], σ. γ' - ζ'. — Θ. Βελλιανίτου, Γλαῦκος Πόντιος, ἐφ. < Ἀθήναι > 22 Ὀκτωβρίου 1916. — W [= Κ. Παλαμᾶ], Γλαῦκος Πόντιος, ἐφ. < Ἐμπρός > 14 καὶ 18 Δεκεμβρίου 1916. — Κ. Χ. Γρόλλιου, Νίκος Κογεβίνας, < Ἰόνιος Ἀνθολογία >, IB', ἀρ. 121 - 123 ('Ιουνίος 1938), σ. 174 - 178.

2. Κατὰ τὸν Κ. Παλαμᾶν (ἐφ. < Ἐμπρός >, 18 Δεκεμβρίου 1916), < τὸ ἀριστουργημα τοῦ Κογεβίνα εἶναι ὁ «*Βουτηχτής*»... Ὁ Σίλλερ, ἂν ἐγνώριζε τὰ ἑλληνικά καὶ τὸν ἔβλεπε, θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἀνακράξῃ: Ἡ Μοῦσα μου ἐθαματούργησε διὰ δευτέραν φοράν >.

3. Πρέπει ἐνταῦθα νὰ σημειώσω ὅτι τοῦ κειμένου τούτου ἐπεχείρησεν ἐξελληνίσιν εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ὁ Κάρολος Μάνεσις, φίλος καὶ θαυμαστὴς τοῦ Διον. Σολωμοῦ. Ἡ μετάφρασις αὕτη δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ περ. < Ἑστία > (ΔΑ', 1892 α', σ. 351), διακρίνεται διὰ τὴν ἐπιμέλειαν, «μεθ' ἧς ὁ μεταφραστὴς ἐτήρησε τὴν τολμηρὰν καὶ μεγαλορρημονα φρασσεολογίαν καὶ τὴν ρυθμικὴν ἀκρίβειαν τοῦ Αἰσχυλείου ἱαμβικοῦ τριμέτρου», κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Ν. Πολίτου (< Ἑστία >, ΔΑ', 1892 α', σ. 351).

Ἐκ συγκριτικῆς ἐργασίας τῶν δύο κειμένων (Κ. Μάνεσι καὶ Ν. Κογεβίνα) πρὸς ἀλλήλα, — παρὰ τὸ μικρὸν τῆς ἐκτάσεως τοῦ διασωθέντος ἀποσπάσματος καὶ τὴν πιστότητα τῆς ἀποδόσεως ὑπ' ἀμφοτέφων τῶν μεταφραστῶν, — ὑποδηλοῦται ὅτι ὁ Ν. Κογεβίνας, γνόσαστε τῆς λατινικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας, ἐγνώρισε τὴν μετάφρασιν τοῦ Μάνεσι, ὅφ' ἧς ἴσως καὶ ἐπηρεάσθῃ εἰς τὴν ἰδικήν του ἐργα-

Αἱ μεταφράσεις αὗται εἶναι πισταὶ καὶ παρουσιάζουν ἐνάργειαν καὶ πυκνότητα ἐκφραστικὴν, καίτοι ἐνιαχοῦ στεροῦνται μουσικότητος. Δείγματα τοῦ τρόπου τῆς μεταφράσεως τοῦ Κογεβίνα παρέχουν οἱ ἐπόμενοι στίχοι :

*Te spectem, suprema mihi cum venerit hora,
te teneam moriens deficiente manu.* (A, I, 59-60)

Εἴθε 'ς τὴν ὥρα τὴ στερνὴ σὲ νὰ θωρῶ κ' ἐσένα
μὲ χέρι χαλαρὸ πεθαίνοντας νὰ σφίγγω.

*O quantum est auri pereat potiusque smaragdi,
quam flect ob nostras ulla puella vias.* (A, I, 51-52)

Παρὰ γιὰ τὰ ταξίδια μου μιὰ κόρη νὰ δακρύσῃ,
κάλλι' δὲ νὰ χαθοῦν χρυσάφια καὶ σμαράγδια.

*At tu qui potior nunc es, mea fata titeto:
versatur celeri Fors levis orbe rotae.* (A, V, 69-70)

Καὶ ὁ δυνατώτερος ἐσὺ τὰ πάθη μου ἄς φοβᾶσαι
εὐκολὰ τὸν γοργὸ τροχὸ τῆς στρέφ' ἢ Τύχῃ.

*Nescio quid furtivus amor parat. Utere quaeso,
dum licet: in liquida nat tibi linter aqua.* (A, V, 75-76)

Δὲν ξέρω κρυφὸς ἔρωτας τί σοῦ ἐτοιμάζει· ὥς τότε
χαίρου, παρακαλῶ· τὸ σκάφος πλέει 'ς τὸ ρέμα.

*Quis fuit horrendos primus qui protulit enses?
quam ferus et vere ferreus ille fuit.* (A, X, 1-2)

σίαν. Τὴν ἄποψιν ταύτην ἐνισχύει ἡ ταυτότης, κατὰ τὴν ἀπόδοσιν, χωρίων τοῦ λατινικοῦ κειμένου, ἡ παραλείψεις κοινὰ εἰς τὰς δύο μεταφράσεις. Ἀναφέρω χαρακτηριστικὸν παράδειγμα :

Κικέρων : *Saturnius me sic infixit Iuppiter
Iovisque numen Mulciberi adscivit manu* (B, X 24).

Μάνεσις : τοῖψδε μ' ὀχμάζει τρόπῳ
Κρονίδης, ροδὲ δὲ Ζητὸς Ἑφαίστου χεῖρας
ὤροος λάβρους.

Κογεβίνας : Κ' ἐμὲ παρόμοια
ἐδέσμευσεν ὁ Κρονίδης· 'ς τοῦ Διὸς τὸ νεῦμα
τὸ χέρι ὑπάκουσεν τοῦ Ἑφαίστου.

Τὸ *Saturnius Iuppiter* ἀποδίδεται εἰς ἀμφοτέρας τὰς μεταφράσεις διὰ τοῦ : *Κρονίδης* (παραλειπομένου τοῦ ὀνόματος : *Ζεύς*).

Ποῖος ἦταν πὸν πρωτόβρηκε τὰ μισημένα ξίφη;
 "Ω, τί σκληρὴ καρδιὰ καὶ σιδερένια πού 'χε!

Quis furor est atram bellis arcessere Mortem?
imminet et tacito clam venit illa pede. (A, X, 33-34)

Τί τρέλλα νὰ καλῇ κανεῖς τὸν θάνατο μὲ μάχες!
 'Επάνω μας αὐτὸς κρυφὸς σιγὰ πλακώνει.

At nobis, Pax alma, veni spicamque teneto,
perfluat et pomis candidus ante sinus. (A, X, 67-68)

Καὶ σύ, σεπτὴ, ἔλα 'ς ἐμᾶς, Εἰρήνη, ἀστάχνα κράτει
 καὶ ὁ κόρφος σου ὁ λευκὸς καρποῦς ὡς ξεχειλίσῃ.

Τὸ κείμενον τῆς μεταφράσεως τοῦ δευτέρου «Χαρακτήρος» τοῦ Θεοφράστου, τοῦ «Κόλακος», δὲν εἶχε δημοσιευθῇ ὑπὸ τοῦ Κογεβίνα, ἀλλὰ περιελήφθη εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν «Ἔργων» αὐτοῦ (σ. 157-158) ἐκ τῶν καταλοίπων του.

Θεωρῶ πιθανὸν ὅτι τοῦτο δὲν εἶχε τύχει τῆς δεούσης ἐπεξεργασίας, διό καὶ ὕστερεῖ τῶν ἄλλων (ἐμμέτρων) μεταφράσεών του ἔργων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ μετάφρασις εἶναι μὲν πιστή, ἀλλ' ἄτεχνος καὶ μετὰ τινων ἰδιωματισμῶν (κιάλης, πράξη, μέτωρο, κλπ.). Στερεῖται αὕτη ἰδιαίτερας ζωηρότητος καὶ δὲν ἀποδίδει τὴν πυκνότητα τοῦ ἀρχαίου λόγου, δὲν ἐπιτυγχάνει τὴν λεπτὴν εἰρωνειάν τοῦ πρωτοτύπου, ἐνίοτε δ' ἀφίσταται καὶ τοῦ ἰδιάζοντος χαρακτήρος λέξεων ἢ φράσεων, ὡς π.χ.: *καρφολογῆσαι* ~ *πιάνει* – ὡς *μαλακῶς ἐσθίεις* ~ *τί τρυφερὰ πού τρῶς*¹. Κάποτε τέλος καὶ ὁ νεοελληνικὸς λόγος εἶναι ἡμελημένος: «*τοῦτο κανενὸς δὲν συμβαίνει παρὰ ἐσὲ 'ς τὴ χώρα*».

Ἄν ἐξαιρέσωμεν πάντως τὴν εἰς πεζὸν λόγον μετάφρασιν τοῦ Θεοφράστου ὑπὸ τοῦ Κογεβίνα, οὗτος διὰ τοῦ συνόλου τῶν ἐμμέτρων μεταφράσεών του ἀπέδειξε οὐ μόνον τὴν βαθεῖαν κλασσικὴν παιδείαν του, ἀλλὰ συχνὰ καὶ τὴν ἔμφυτον ποιητικὴν του διάθεσιν.

Γεώργιος Καλοσγοῦρος

Ὁ Γεώργιος Καλοσγοῦρος (1853-1902)² εἶναι συγχρόνως μεταφραστὴς καὶ μελετητὴς τῶν ἔργων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς σολωμικῆς δημιουργίας.

1. Τὸ «*μαλακῶς*» ὅμως κεῖται ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς τρυφηλῆς ζωῆς. Τὸ χωρίον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῇ: «*πόσο καλοτρώς*»!

2. Φ. Πολίτης, Ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ, ἐφ. <Πολιτεία> 13 Φεβρουαρίου

Ὅς καὶ ἄλλοι Ἑπταήσιοι μεταφρασταὶ ἀπέδωκε καὶ οὗτος εἰς τὰ νεοελληνικά «*Εἰδύλλια*» τοῦ Θεοκρίτου: «*Βονκολιασταὶ*»¹ — «*Ἀμαρυλλίς*» — «*Ἐλένης ἐπιθαλάμιος*»² — «*Δάφνης καὶ Μενάλκας*»³ — «*Φαρμακεύτριαι*»⁴.

Ἡ μετάφρασις ἐγένετο εἰς ἱαμβικοὺς 15 συλλάβους ἀνομοιοκαταλήκτους στίχους, δι' ὧν ἐπιχειρεῖται — οὐχὶ πάντοτε ἐπιτυχῶς — ἡ ἀνάπλασις τοῦ ἀρχαίου κειμένου. Χαρακτηριστικὴ μάλιστα εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ Καλοσγούρου νὰ ἀποδώσῃ, κατὰ τὸ δυνατόν, τὰ Εἰδύλλια, δι' ἀπρητισμένων νεοελληνικῶν στίχων. Ἰδοὺ χαρακτηριστικὰ τινὰ παραδείγματα⁵:

Μάτι γλυκό, πέτρα καρδιά, μελανοφρύδα νύμφη,

ἀγκάλιασέ με τὸ βοσκὸ νὰ σὲ γλυκοφιλήσω.

Θαρῶ καὶ τὰδειανὰ φιλιὰ κάποια γλυκάδα κρύβουν

*Ἄλλοιά μου, ἄλλοιά μου ὁ δύστηνος! Τί μ' ἤρε! Δὲν μ' ἀκούει!*⁶

(Γ, 18-20, 24)

Παίξει ὁ Δαμοίτας τὸν ἀδλό, τὴν σύριγγα ὁ βοσκὸλος

*καὶ τὰ μοσχάρια ἐχόρευαν 'ς τὸ μαλακὸ χορτάρι*⁷. (Τ, 48-49)

1921. — Κ. Παλαμά, Ὁ ἑνας μεταφραστής, ἐφ. «*Ἐλεύθερος Λόγος*» 11 Φεβρουαρίου 1924. — Γερ. Σπαταλά, Ὁ Γ. Καλοσγούρος σὰ μεταφραστής, περ. «*Μεγάλης Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείας*», ἀρ. 119 (26 Φεβρουαρίου 1928), σ. 4, ἀρ. 120 (4 Μαρτίου 1928), σ. 4-5. — Εἰρ. Δεντρινίου, Ὁ Γ. Καλοσγούρος καὶ τὸ λογοτεχνικὸ του ἔργο, ἐν τόμῳ: «*Ἡ Κερκυραϊκὴ Σχολή*», Κέρκυρα 1953, σ. 65-82. — Γλ. Πρωτοπαπᾶ, Ὁ Καλοσγούρος καὶ ἡ γλώσσα, «*Ἑλληνικὴ Δημιουργία*» IB' (1953), σ. 125-127. — Σπ. Μελλᾶ, Γ. Καλοσγούρος, Αὐτόθι, II' (1954), σ. 581-584. — Ἀγ. Νικοκάβουρα, Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στὴν Ἑπταήσιο καὶ ὁ Γ. Καλοσγούρος, ἐφ. «*Κερκυραϊκά Νέα*» (Κερκ.), 17 Μαΐου 1954.

1. [Θεοκρίτου], *Βονκολιασταὶ* [Μετάφρ.] Γ. Καλοσγούρου, «*Ἔστιά*» ΚΘ', 1890 α', σ. 333.

2. Θεοκρίτου Εἰδύλλια [Μετάφρ.] Γ. Καλοσγούρου. Εἰδύλλιον Γ': *Αἰπόλος ἢ Ἀμαρυλλίς ἢ Κωμαστής* — Εἰδύλλιον ΙΗ': *Ἐλένης Ἐπιθαλάμιος*, «*Παρνασσός*» ΙΔ' (1891), σ. 192-196.

3. Θεοκρίτου Εἰδύλλια [Μετάφρ.] Γ. Καλοσγούρου. Εἰδύλλιον Θ': *Δάφνης καὶ Μενάλκας*, «*Παρνασσός*» ΙΔ' (1891), σ. 257-259.

4. Θεοκρίτου Εἰδύλλια [Μετάφρ.] Γ. Καλοσγούρου. Εἰδύλλιον Β': *Φαρμακεύτριαι*, «*Παρνασσός*» ΙΔ' (1891), σ. 424-429.

5. Κατωτέρω αἱ παραπομπαὶ γίνονται εἰς τὴν ἔκδοσιν: A. S. F. Gow, *Theocritus*... Cambridge 1952.

6. Γ 18-20, 24: ὦ τὸ καλὸν ποθοεῦσα, τὸ πᾶν λίθος, ὃ κνάνοφρον
νύμφα, πρόσπνυξάι με τὸν αἰπόλον, ὥς τυ φιλήσω·
ἔστι καὶ ἐν κενεοῖσι φιλήμασιν ἀδέα τέρρις.

ὁμοι ἐγών, τί πάθος, τί ὁ δύσσοος; οὐχ ὑπακούεις.

7. Τ 44-45: αἰεὶ Δαμοίτας, σύριγδε δὲ Δάφνης ὁ βοῦντας·
ὠρχεῦντ' ἐν μαλακᾷ ται πόρτις ἀντίκα ποίᾳ.

*Γλυκεῖα ἡ φωνὴ τοῦ μοσχαριοῦ, γλυκεῖα τῆς ἀγγελάδας,
γλυκὸς τοῦ ἀντίλαλου [κι] ὁ ἡχὸς καὶ τοῦ βουκόλου τᾶσμα¹.*

(Θ, 7-8)

Ἡ σύγκρισις ὅμως γενικῶς τῶν νεοελληνικῶν κειμένων πρὸς τὰ ἀρχαῖα πρωτότυπα ἄγει εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι αἱ ἐν λόγῳ μεταφράσεις δὲν ἔτυχον τῆς αὐτῆς πάντοτε ἐπιμελοῦς ἐπεξεργασίας².

Ἡ Εἰρήνη Δεντρινοῦ, πρὶν τινῶν ἐτῶν, ἐδημοσίευσεν ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ Καλοσγούρου μεταφράσιν ἀποσπάσματος τῆς ραψωδίας τῆς «Ὀδυσσεΐας» (στίχ. 290-327), σὺν τῇ πληροφορίᾳ ὅτι «ὁ ἀπεριόριστος σεβασμὸς ποῦ ἔτρεφε ὁ Καλοσγούρος γιὰ τὸν δάσκαλό του καὶ φίλο του Πολυλᾶ τὸν ἔκανε ὥστε νὰ μὴ θελήσῃ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν μετάφραση ὁλόκληρης τῆς Ὀδυσσεΐας»³.

Δὲν νομίζω ὅτι ἡ τοιαύτη ἀποψις εὐσταθεῖ πρὸς αἰτιολόγησιν τῆς μὴ πραγματοποιήσεως τῆς μεταφράσεως τοῦ Ὀμηρικοῦ ἔπους. Ὅπωςδὴποτε ὅμως ἐνταῦθα πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι οἱ 38 στίχοι τοῦ πρωτοτύπου ἀποδίδονται δι' ἰσαριθμὸν ἱαμβικῶν 15συλλάβων ἀνομοιοκαταλήκτων στίχων, ὠρισμένα δὲ χωρία ὑποδηλοῦν ἴσως τὴν ἐπίδρασιν τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἰακ. Πολυλᾶ ἐπὶ τοὺς στίχους τοῦ Καλοσγούρου. Π.χ.:

Στ. 300: *ἐνθα κύων κεῖτ' Ἄργος, ἐνίπλειος κυνοραϊστέων*

Πολυλᾶς: *ὁ Ἄργος αὐτοῦ κείτονταν σκυλόφειρες γεμάτος*

Καλοσγ.: *Αὐτοῦ κι ὁ Ἄργος κείτονταν σκυλόφειρες γιομάτος*

Στ. 316-7: *οὐ μὲν γάρ τι φύγεσκε βαθείης βένθεσιν ὕλην
κνώδαλον...*

Πολυλᾶς: *θεριὸ δὲν τοῦ φεγγε ποτὲ καὶ 'ς τὰ πυκνὰ τοῦ λόγγου*

Καλοσγ.: *Ἀγρίμι δὲν τοῦ ξέφεγγε μέσ' τὰ πυκνὰ τοῦ λόγγου.*

Ἀξιολογώτερα τῶν ἀνωτέρω θεωρεῖται ἡ μετάφρασις τοῦ «Προμη-

1. Θ 7-8: *ἀδὺ μὲν ἁ μόσχος γαρύεται, ἀδὺ δὲ χά βῶς,
ἀδὺ δὲ χά σῦριξ χά βουκόλος, ἀδὺ δὲ κήρυς.*

2. Οὕτω παρατηροῦνται περιπτώσεις χωρίων ἀποδιδόμενων διὰ στίχων μετὰ παρατονισμῶν (π.χ.: Β 29, 60, 105-Γ 37, κλπ.), χρησιμοποιοῦσι ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ ἰδιωματικῶν λέξεων ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου (π.χ.: τοῦ φράγου Β 89, περιχρῶν Β 63, τὸ κλεῖσμα Β 68, κλπ.) καὶ οὐχὶ ἀκριβῆς ἀπόδοσις τῶν ἀρχαίων στίχων: Ξ 7 *δυσέρωτα ~ ἀχόρταγον* - Ξ 14 *ἐξ ἁλὸς ἐρχομένης*: δὲν ἀποδίδεται ἐν τῇ μεταφράσει ὁμοίως παραλείπεται ἡ μετάφρασις τοῦ (ΙΗ' 27) *πότνια Νύξ*. Ἐνίοτε ἀντικαθίστανται κύρια ὀνόματα τῆς πατρωνυμικά: Γ 50 *Ἰασίωνα ~ Τὸ τέκνο τῆς Φρονίας* - ΙΗ 5 *ἀνίκα Τυνδαρίδα ~ ὅταν... τῆς Λήδας θυγατέρα*.

3. Εἰρ. Δεντρινοῦ, Γ. Καλοσγούρου: Ἀνέκδοτες σελίδες, «Ἑλληνικὴ Δημογραφία» ΙΓ' (1954), σ. 602-603.

θεῶς Δεσμώτου» τοῦ Αἰσχύλου, ἥτις ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον τῷ 1902¹ καὶ ἀνετυπώθη μετὰ εἴκοσι περίπου ἔτη². Ὁ Καλοσγοῦρος μάλιστα ἐπιμελῶς ὑποδηλοῖ ἐκάστοτε καὶ τὰς γραφὰς τοῦ ἀρχαίου κειμένου, ὡς κατὰ προτίμησιν ἐδέχθη καὶ μετέφρασε³.

Ὁ μεταφραστὴς ἀποδίδει τοὺς ἱαμβικοὺς τριμέτρους στίχους τοῦ ἀρχαίου δράματος δι' ἱαμβικῶν 13συλλάβων στίχων, ποικίλων κατὰ τε τὴν διαίρεσιν ἢ τομὴν καὶ τοὺς μετρικοὺς τόνους. Οὕτω παρατηροῦνται στίχοι μετὰ τομῆς μετὰ τὴν 5ην (στ. 69), 7ην (στ. 108, 587) ἢ 9ην (στ. 271) συλλαβὴν, μετὰ διαιρέσεως μετὰ τὴν 6ην (στ. 383, 1021) ἢ 8ην (στ. 109) συλλαβὴν καὶ ἄνευ τομῆς ἢ διαιρέσεως (στ. 35, 198, 333, 1007 κλπ.). Κατὰ τὸν μετρικὸν δὲ τόνον συνήθως τονίζονται αἱ ἄρτια συλλαβαὶ (στ. 971 : 2·6·10·12, στ. 987 : 4·6·8·12, στ. 961 : 2·4·8·10·12, στ. 1041 : 2·4·6·8·12), σπανιότερον δὲ ἡ τρίτη συλλαβὴ (στ. 64, 108, 198, 279, 610, κλπ.)⁴.

Ἡ μετάφρασις τῆς ἀρχαίας τραγωδίας, ἀπαρτιζομένης ἐν συνόλῳ ἐκ 1093 στίχων, ἀπλοῦται εἰς ἰσαριθμούς σχεδὸν νεοελληνικοὺς (στ. 1099) καὶ εἶναι μὲν πιστὴ⁵, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀπολύτως ἐπιτυχής. Τοῦτο ὀφείλε-

1. Γ. Καλοσγοῦρου, Μελέτη στὸν Προμηθεά, «Διόνυσος» II (1902), σ. 81-82. — Αἰσχύλου, Προμηθεὺς Δεσμώτης (Μτφρ. : Γ. Καλοσγοῦρου), Αὐτόθι, σ. 139-152, 185-202.

2. Αἰσχύλου, Προμηθεὺς Δεσμώτης. Τραγωδία. Ἑμμετρος μετάφρασις καὶ Προλεγόμενα Γεωργίου Καλοσγοῦρου. Ἐκδ. οἶκος «Ἐλευθεροῦδάκης». Ἐν Ἀθῆναις 1921 (σχ. 8ον μ., σελ. 100). Κατωτέρω αἱ παραπομπαὶ γίνονται εἰς τὴν ἔκδοσιν ταύτην.

3. Παράλειψις δηλώσεως παρατηρεῖται εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ στίχου 357 τοῦ ἀρχαίου κειμένου, ἐνθα ὁ Καλοσγοῦρος ἐδέχθη κατὰ τὴν μετάφρασιν (στ. 360) τὴν γραφὴν *φόνον* (καὶ οὐχὶ *φρόνον*).

4. Περὶ τοῦ 13συλλάβου στίχου θὰ πραγματευθῶ προσεχῶς ἐν ἐκτενεστέρῳ ἐργασίῳ.

5. Σφάλμα μεταφραστικὸν παρατηρεῖται κυρίως εἰς τὸν τύπον τῆς ἀντωνυμίας τοῦ στίχ. 340 «*παρ' ἐμέ*», ὅστις ὁμῶς ἀναφέρεται εἰς τὸν ἀντίστοιχον τύπον τοῦ ἀρχαίου κειμένου (στίχ. 349) «*ἢ σαυτὸν*». Ἀνεπιτυχής δὲ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀπόδοσις τῶν στίχων 613-614 :

ὃ κοινὸν ὠφέλημα θνητοῖσιν φανείς
τλήμων Προμηθεῦ, τοῦ δίκην πάσχεις τάδε ;
Στίχ. 610-611 : ... ὦ 'ς τοὺς θνητοὺς κοινὸν σὺ κέρδος
ἄμοιρε Προμηθεά, πῶς αὐτὰ παθαίνεις ;

Ἄσαφής τέλος εἶναι ἡ μετάφρασις τῶν στίχ. 1068-1070 :

τοὺς προδότας γὰρ μισεῖν ἔμαθον,
κοῦκ ἔστι νόσος
τῇσδ' ἦντιν' ἀπέπτυσα μᾶλλον.
Στίχ. 1075-1077 : Νὰ μισῶ τοὺς προδότες μαθημένη,
δὲ γίνετ' ὄχι κρῖμα
σὰν αὐτὸ ν' ἀποστρέφεται ἡ ψυχὴ μου.

ται πρῶτον εἰς τὴν ἄδυναμίαν νὰ ἀποδοθοῦν λεκτικὰ σχήματα ἢ λογοπαίγνια. Π.χ.:

Στ. 85-87: *ψευδωνύμως σε δαίμονες Προμηθεά
καλοῦσιν· αὐτὸν γάρ σε δεῖ προμηθεώς
ὅτῳ τρόπῳ τῆσδ' ἐκκυλισθῇσσι τέχνης.*

Στ. 85-87: *ψευδώνυμα οἱ θεοὶ σὲ κράζουν Προμηθεά·
χρειαστὸς εἶν' ἐσὲ τοῦ ἴδιου Προμηθεάς
νὰ 'βρῇ τρόπο ἀπ' αὐτὴν νὰ ξεμπλεχθῇ τὴν τέχνη.*

Στ. 848-851: *'Ενταῦθα δὴ σε Ζεὺς τίθησιν ἔμφρονα
ἐπαφῶν ἀταρβεῖ χειρὶ καὶ θιγῶν μόνον.
'Επώνυμον δὲ τῶν Διὸς γεννημάτων
τέξεις κελαινὸν Ἐπαφον...*

Στ. 850-852: *'Εκεῖ τὰ φρένα ὁ Δίας θὰ σοῦ δώσῃ πάλι
ἐγγίζοντάς σε μόνο μ' ἄβλαβο τὸ χέρι.
Κι Ἐπαφος ἀπ' αὐτὸ θὰ ὀνομασθῇ τὸ τέκνο.*

'Ενταῦθα κατατάσσονται καὶ περιπτώσεις ἀποδόσεως λέξεων ἀρχαίων διὰ νεοελληνικῶν, αἵτινες ὅμως δὲν διατηροῦν τὴν ἀκριβῆ σημασιολογικὴν ἀπόχρωσιν ἐκείνων — τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι χαρακτηριστικὸν μάλιστα εἰς μεταφορικὰς ἐκφράσεις — ἢ καὶ ἔχουν τελείως διάφορον περιεχόμενον¹. Π.χ.:

Στ. 326: *τραχὺς μόναρχος οὐδ' ὑπεύθυνος κρατεῖ
ἔνθα τὸ ὑπεύθυνος εἶναι ἀντίθετον τοῦ μόναρχος.*

Στ. 328: *τραχὺς μονάρχης κι ὄχ' ὑπεύθυνος νὰ δριζίη.*

Στ. 53: *ὥς μὴ σ' ἐλινύοντα προσδερχθῇ πατήρ*

Στ. 53: *μὴ σὲ ματιάσῃ νὰ ἀκηρευής ὁ πατέρας.*

Στ. 679-680: *πυκνοῖς | ὅσοις δεδορκώς*

Στ. 675-676: *μὲ πυκνὰ κοιτώντας | μάτια*

Στ. 35: *ὅστις ἂν νέον κρατῇ ~ ὅποιος νωπὸ ἔχει κράτος.*

Στ. 955: *νέον νέοι κρατεῖτε ~ 961: νωποὶ νωπὸ ἔχετε τὸ κράτος.*

1. Σπανιώτατα ἢ ἀρχαία λέξεις παραμένει ἀμετάφραστος, ἀλλὰ οὕτω εἶναι καὶ ἀκατάληπτος. Π.χ.:

Στίχ. 658-659: *πυκνὸς | θεοπρόπους ἄλλαν*

Στίχ. 655-656: *στέλνει | θεοπρόπους πολλούς.*

Ἐνίοτε ἡ ἀπόδοσις εἶναι μὲν ἀντίστοιχος, ἀλλ' ὁ νεοελληνικὸς τύπος τῶν λέξεων δὲν εἶναι εὐχρηστος ἢ εἶναι ἀκατάλληλος. Π.χ. :

Στ. 238 : τὸ μὴ διαρραισθέντας εἰς Ἄιδου μολεῖν
Στ. 240 : νὰ μὴ ξεπατωθοῦν καὶ κατεβοῦν ἔς τὸν Ἄδη.

Τὰ κύρια ὀνόματα καὶ τὰ πατρωνυμικά σπανίως ἀντικαθίστανται ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ :

Στ. 188 : Κρόνου παῖς ~ Στ. 190 : Κρονίδης
Στ. 653 : ποίμνας βουστάσεις τε πρὸς πατρός
Στ. 650 : ὅπου τοῦ Ἰνάχου βόσκουν πρόβατα καὶ βόδια

Στ. 717 - 718 : ἤξεις δ' Ὑβριστην ποταμόν, οὐ ψευδώνυμον
δν μὴ περάσης...

Στ. 715 - 716 : Ἀγριο ποτάμι ἐκεῖ πὸν τό ῥομα δὲν ψεύει
θὰ ἰδῆς...

Παρὰ τὰς ἀνωτέρω ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις, πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ ὅτι εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ Καλοσγούρου εὐρηνται καὶ χωρία τοῦ ἀρχαίου κειμένου, ἅτινα ἀποδίδονται ἐπιτυχῶς, μάλιστα διὰ τῆς χρήσεως καταλλήλων ἐπιθέτων. Π.χ. :

Στ. 69 : ὁρᾷς θέαμα δυσθέατον ὄμμασιν
Στ. 69 : θώραμα βλέπεις πικροθώρητο ἔς τὰ μάτια.

Στ. 221 - 222 : μελαμβαθῆς | κευθμὼν ~ 224 : ὁ θεοσκότεινος κρυψῶνας.

Στ. 433 : κελαινὸς δ' Αἰδος ὑποβρέμει μυχὸς γᾶς
Στ. 430 - 431 :κι ἀπὸ τῆς γῆς τὰ βάθη
κουφοβροντᾷ τρισκόταδος ὁ Ἄδης.

Τῆς μεταφράσεως τοῦ « Προμηθέως δεσμώτου » ὁ Γ. Καλοσγούρος προτάσσει ἑκτενῇ Προλεγόμενα, ἔνθα καὶ γίνεται συστηματικὴ προσπάθεια ἀνθρωπιστικῆς ἐρμηνείας τοῦ δράματος.

Στυλιανὸς Χρυσομάλλης

Ὁ Στυλιανὸς Χρυσομάλλης (1836 - 1918)¹ εἶναι κυρίως γνωστὸς ὡς σατιρικός ποιητής. Τὸ μεταφραστικόν του ἔργον, περιορισμένης ἐκτάσεως, ἀναφέρεται εἰς κείμενα κυρίως τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας. Ἐκ τῆς κλασσι-

1. Ἰδ. Εἰς. Α. Δενητρινοῦ, Κερκυραϊκὴ Σχολή. Κέρκυρα 1953, σ. 83 - 97 (μετὰ τῆς αὐτοῦ ἀναφερομένης στοιχειώδους βιβλιογραφίας δημοσιευμάτων τοῦ Στ. Χρυσομάλλη ὡς καὶ μελετῶν περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ).

κῆς γραμματείας μεταφράζει μόνον τὴν «*Ῥδὴ στὸ Γρόσφο*» (XVI τοῦ Β' βιβλίου) τοῦ Ὁρατίου, δημοσιευθεῖσαν τῷ 1899¹. Ἐν αὐτῇ ὁ μεταφραστὴς προσπαθεῖ νὰ ἀναπλάσῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν τοὺς στίχους τοῦ Ρωμαίου ποιητοῦ, ὅσους ἐξαίρει τὴν ψυχικὴν ἡρεμίαν τοῦ ὀλιγαρχοῦς καὶ συνιστᾷ νὰ ἀναζητῶμεν τὴν, σχετικὴν πάντοτε ἐν τῷ βίῳ, εὐδαιμονίαν, ἀρχοῦμενοι εἰς τὸ παρόν.

Ὁ Χρυσομάλλης ἀποδίδει τὰς δέκα ἐκ τετραστίχων βραχυσυνλλάβων στίχων στροφὰς τοῦ λατινικοῦ πρωτοτύπου δι' ἰσαρίθμων στροφῶν ἐξ ἱαμβικῶν 15συνλλάβων, μεθ' ὁμοιοκαταληξίας τοῦ τύπου αβαβ, στίχων. Τοῦτο ὅμως καθιστᾷ ἀναγκαίαν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νοήματος τῶν λατινικῶν στίχων, οἷτινες καὶ ἀποδίδονται εἰς τὴν ἑλληνικὴν κατὰ τρόπον ἐλευθεριώτερον.

Οὕτως ἡ φράσις τοῦ στ. 9 (γ' στροφή):

Non enim gazae

ἀποδίδεται διὰ τοῦ 15συνλλάβου:

Κι οὕτε οἱ μεγάλοι θησαυροί, τῆς εὐτυχίας ἐλπίδες

Καὶ τὸ χωρίον τῶν στ. 19-20 (ε' στροφή):

Patriae quis exsul

se quoque fugit?

μεταφράζεται:

*Μήπως τὸν ἴδιο μας ἑαυτὸ ξεφεύγουμε ὅταν πᾶμε
μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα μας σὲ μιὰ πατρίδα ξένη;*

Οὐχ ἥτιον ὅμως ὑπάρχουν καὶ στίχοι, οἷτινες παρὰ τὸν πλατυασμὸν τῶν, παρουσιάζουν ἐπιτυχῇ ἀντιστοιχίαν λατινικῶν χωρίων καὶ νεοελληνικῶν ἐκφράσεων, ὡς οἱ στ. 5-6 (β' στροφή):

otium bello furiosa Thrace

otium Medi pharetra decori

*Σκόλη κι οἱ Θρᾶκες 'πιθυμοῦν, 'ς τὸν πόλεμο λιοντάρια,
καὶ οἱ Μῆδοι πῶχον τᾶρματα στολίδι καὶ καμάρι*

Γενικῶς ἡ μετάφρασις ἐπιτυγχάνει νὰ διατηρήσῃ τὴν φιλοσοφικὴν διάθεσιν τοῦ πρωτοτύπου καὶ παρουσιάζει μετρικὴν εὐρυθμίαν καὶ καλὴν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν.

1. Ὁρατίου, Ῥδὴ στὸ Γρόσφο. [Μετάφρ.] Στ. Χρυσομάλλης, «*Ἡ Τέχνη*» Α' (1899), σ. 4. — Τὸ αὐτὸ κείμενον μετεφφράσθη καὶ ὑπὸ Γ. Σπαταλά, «*Νέα Ἑστία*», II' (1933), σ. 136-137.

Λορέντσος Μαβίλης

Εἰς τὸν φιλολογικὸν κύκλον τοῦ Πολυλᾶ ἐν Κερκύρα ἀνήκει κατ' ἐξοχὴν ὁ ποιητὴς τῆς «*Λήθης*» καὶ ἥρως τοῦ Δρίσκου, Λορέντσος Μαβίλης (1860 - 1912)¹.

Οὗτος ὀφείλει εἰς τὸν Πολυλᾶν τὴν στροφὴν πρὸς τὸν ποιητικὸν κόσμον τῆς ἀρχαιότητος ἢ τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου τῶν κορυφαίων Εὐρωπαϊῶν δημιουργῶν ὡς καὶ τὴν συστηματικὴν μελέτην τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κατ' ἀρχὰς καὶ ἐν Γερμανίᾳ βραδύτερον.

Ἡ ἀρχαία παράδοσις ἀποτελεῖ ἰδιαίτερος προσφιλὲς στοιχεῖον ἐμπνεύσεως εἰς τὸν Μαβίλην, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς πρωτοτύπου δημιουργίας του. Οὕτω, τὸ σονέττον «*Κέρκυρα*» — ὡς σημειοῦται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, εἰς διασωθὲν χειρόγραφον τρίπτυχον ἀφιέρωμα πρὸς τὸν φίλον του Κ. Θεοτόκην² — ἔχει ὡς πηγὴν ἐμπνεύσεως σχετικὸν χωρίον τῶν «*Ἀργοναυτικῶν*» τοῦ Ἀπολλωνίου Ροδίου (Δ, 982 - 992)³:

*Ἡ θάλασσα ἐσπαρτάρησε ὡς τὸν πάτο
καὶ ἄφρισε σὰν ἐδέχτηκε ὅς τὸν κρύο
κόρφο ἀκόμα ὀλοζώντανο τὸ θεῖο
σπόρο, ἀπ' τὸν οὐρανὸ σταγμένον κάτω.*

- 5 *Τότες βγῆκε ἀπ' τὸ πέλαγο τάρφατο,
τέρας τῆς ὁμορφάδας καὶ σημεῖο
τάγιο τῆς Ἀφροδίτης μεγαλειῶ,
γλύκες ἔρωτικὲς ὅλο γιομαῖτο.*

1. Ἰδ. Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Λορέντσος Μαβίλης 1860 - 1912 (Ἑπτανησιακὴ Βιβλιοθήκη. Κείμενα καὶ Ἑρευναί, ἀρ. 3) Ἀθῆναι 1954.

2. Ἰδ. φωτοτυπίαν τοῦ χειρογράφου, ἐν περ. < Ἰόνιος Ἀνθολογία > IB', ἀρ. 120 (Μάρτιος 1938), μεταξὺ σελ. 96 - 97.

3. Hermann Fränkel, Apollonii Rhodii Argonautica. Oxonii 1961, σ. 210:

*Ἔστι δέ τις πορθμοῖο παροιτέρη Ἰονίῳ
ἀμφιλαφὴς πείρα Κερωνίη εἰν ἅλλ' νῆσος,
ἣ ὑπο δὴ κείσθαι δρέπανον φάτις (ἴλατε Μοῦσαι,
985 οὐκ ἐθέλων ἐνέπω προτέρων ἔπος) ᾧ ἀπὸ πατρὸς
μήδεα νηλειῶς ἔταμε Κρόνος· (οἱ δέ εἰ Διοῦς
κλείουσι χθονὴς καλαμητόμον ἔμμεναι ἀρπην·
Διὶ γὰρ κείνη ἐνὶ δή ποτε νάσσατο γαίη,
Τιτῆνας δ' ἔδασε στάχυν ὕμνιον ἀμήσασθαι,
990 Μάκριδα φιλαμένη)· Δρεπάνῃ τόδ' ἐν ἐκλήϊστα
οὐνομα Φαιήκων ἱερὴ τροφός· ὧς δὲ καὶ αὐτοὶ
αἵματος Οὐρανίου γένος Φαίηκες ἔσιν.*

Μὰ τὸ δρεπᾶνι πού 'χε αὐτοῦ σκορπίσει
 10 τοῦ θεοῦ τὰ μελέτητα, κ' ἐκεῖνο
 μέσ' τὸ γιᾶλὸ μελλότουν νὰ καρπίσῃ.

Κ' ἔτσι, Ἀφροδίτῃ τῶν νησιῶν, μὲ κρῖνο
 καὶ ρόδο πλουμιστή, γιομάτῃ γλύκες,
 Κέρκυρα, ἀπ' τοῦ Οὐρανοῦ τὸ αἶμα ἐβγήκες¹.

Ἡ σύνταξις δὲ τοῦ σονέττου «Καλλιπάτειρα» στηρίζεται ἐπὶ τῆς παρεχομένης ὑπὸ τοῦ ἀνωνύμου Σχολιαστοῦ τοῦ Πινδάρου ('Ολυμπ. Ζ', Α 7-15)² πληροφορίας: «...ἡ θυγάτηρ δὲ τούτου ἦλθεν εἰς τὰ Ὀλύμπια ἢ ὄνομα Καλλιπάτειρα. Ἐκωλύετο δὲ ὑπὸ τῶν Ἑλλανοδικῶν γυνὴ οὕσα θεωρῆσαι τὰ Ὀλύμπια· ἡ δὲ οὐχ ὁμοίᾳ ἐφη εἶναι ταῖς ἄλλαις γυναιξίν· ἔχειν γὰρ καὶ τὸν πατέρα Διαγόραν καὶ τοὺς τρεῖς ἀδελφοὺς Ὀλυμπιονίκας, Δαμάγητον, Δωριέα, Ἀκουσίλαον καὶ πέμπτον, ἀδελφῆς παῖδα, Εὐκλέα καὶ αὐτῆς υἱὸν Πεισίφροδον καὶ τούτων εἰκόνας εἶναι ἐν Ὀλυμπίᾳ· οἱ Ἑλλανοδῖκαι δὲ ἡσθέντες συνεχώρησαν αὐτῇ θεωρεῖν». Ἴδου τὸ σονέττον:

— Ἀρχόντισσα Ροδίτισσα, πῶς μπήκες;
 Γυναῖκες διώχνει μιὰ συνήθεια ἀρχαία
 ἐδόθε.

— Ἐχω ἓνα ἀνίψι, τὸν Εὐκλέα,
 τρία ἀδέρφια, γιό, πατέρα Ὀλυμπιονίκες.

Νὰ μὲ ἀφήσετε πρέπει, Ἑλλανοδῖκες,
 καὶ ἐγὼ νὰ καμαρώσω μέσ' τὰ ὥραϊα
 κορμιά, πὺν γιὰ τὸ ἀγρόλι τοῦ Ἡρακλέα
 παλεῖουν, θιαμαστὲς ψυχῆς ἀντρῖκιες.

Μὲ τὲς ἄλλες γυναῖκες δὲν εἶμαι ὅμοια·
 'ς τὸν αἰῶνα τὸ σόϊ μου θὰ φαντάξῃ
 μὲ τῆς ἀντρειᾶς τὰ ἀμάραντα προνόμια.

Μὲ μάλαμα γραμμένος τὸ δοξάζει,
 σὲ ἀστραφτερὸ κατεβατὸ μαρμαρόν,
 ὕμνος χρυσὸς τοῦ ἀθάνατου Πινδάρου³.

Ἀλλὰ καὶ ἕτερα στοιχεῖα ἐκ τῆς κλασσικῆς παραδόσεως ἀνευρίσκονται εἰς τὰς ποιήσεις τοῦ Μαβίλη, ὥς: Ἀχταίωνας — Πᾶνα — Ναϊάδα — Ἀλκυνόνα —

1. Α. Μαβίλη, Τὰ Ἔργα (Ἐκδοσις λογοτεχνικοῦ περιοδικοῦ «Γράμματα»), Ἀλεξάνδρεια 1915, σ. 138.

2. Α. Β. Draehmann, Scholia Vetera in Pindari carmina. Vol. I. Amsterdam 1964, σ. 197.

3. Α. Μαβίλη, Τὰ Ἔργα, ἐνθ' ἀν., σ. 138.

Μαραθωνομάχοι — Οἱ τριακόσιοι τοῦ Λεωνίδα — Ταντάλον δῖφα — Καλοὺς Ἀσκληπιάδες — Τιθωνὸς ἀγέραςτος — Νεκροκάραβο τοῦ Χάρου — Σειρήνων τραγούδια — Κρασάτη θάλασσα — Διαβαίνοντας λιβάδια ἀπὸ ἀσφοδήλι — Σὰν τὸ γάλα τῆς θείας Ἀμαλθείας, κλπ.

Κατὰ πληροφορίαν δὲ τοῦ Κ. Πασαγιάννη, ὁ Μαβίλης « πρὶν φύγῃ γιὰ τὴν Ἀθῆνα καὶ ἀπὸ κεῖ γιὰ τὸν πόλεμο, ἐδούλευε ἓνα σονέττο μὲ τὸν τίτλο «Μετανάστες». Πυρῆνας του ἦταν τὸ δραματικὸ ἐπεισόδιον τῆς μετοικεσίας τῶν Φωκαέων, ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, δεμένο μὲ τὴ νεοελληνικὴ νοσταλγία τοῦ σημερινοῦ ταξιδευτῆ »¹. Ὡς γνωστὸν δὲ εἰς τὸν περίφημον περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος Λόγον, προτιθέμενος ὁ Κερκυραῖος ποιητὴς νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν σεβασμὸν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν Ἑκκλησίαν, χρησιμοποιοεῖ τὸν στίχον τοῦ Αἰσχύλου (Ίκέτ. 190):

κρείσσον δὲ πύργον βωμός, ἄρρηκτον σάκος.

Τὸ μεταφραστικὸν ἔργον τοῦ Μαβίλη ἤρχισε παραλλήλως πρὸς τὴν ἄλλην δημιουργικὴν του ἐργασίαν, ἥς ὅμως κατὰ τὸ μέγιστον μέρος προηγήθη ἐκδοτικῶς, διὰ τῆς καταχωρίσεως αὐτοῦ εἰς διαφόρους περιοδικὰς ἐκδόσεις τῆς ἐποχῆς.

Ὅπως δὴ ποτε αὐτὸς ὁ μεταφραστὴς εἰς νεανικὴν κριτικὴν ἐργασίαν του ἐπὶ τῆς μεταφράσεως τῆς «Ὀδυσσεΐας» ὑπὸ τοῦ Ἰακ. Πολυλά, παρέχει χαρακτηριστικὴν γνώμην τῆς ἀξίας καὶ τοῦ τρόπου τῶν μεταφράσεων. «Ἡ πιστότης — γράφει — ἡ ἐπιτυγχανομένη ἐν ἐμμέτρῳ μεταφράσει διὰ τῆς θυσίας τῆς μορφῆς οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν, οὐδὲ ὑπὸ καθαρῶς φιλολογικὴν ἔσποιν θεωροῦμένη. Ἐνομίζομεν ὅτι ὁ μεταφράζων ἐμμέτρως τὸν Ὅμηρον σκοπὸν προτίθεται νὰ παραγάγῃ ἔργον τέχνης ἀνήκον εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς αἰσθητικῆς, ἔργον τέχνης ἀποτελοῦν ὅλον τι ἁρμονικόν, συνδυάζον τὴν πιστότητα κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ σκόπιμον τῆς αἰσθητικῆς παραστάσεως, ὥστε νὰ γεννᾷ ἐντὸς ἡμῶν ἐντύπωσιν καὶ πάθος ὅσον ἔνεστι ὅμοια καὶ παρεμφερῆ πρὸς τὰς ἐντυπώσεις καὶ τὸ πάθος τὰ γεννώμενα ἐν ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ πρωτοτύπου. Ἐὰν δ' ὁ μεταφραστὴς οὗτος μὴδὲ πλησιάσῃ καὶ εἰς τὸν σκοπὸν του, ἀλλὰ καὶ θυσιάσῃ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐνός τοῦ ἑτεροῦ τῶν ἀπαραιτήτων συστατικῶν τοῦ ἀληθοῦς καλλιτεχνήματος, τότε μάτην ἐκοπίασε, τότε ἐξελέγχεται ἀγνοῶν καὶ τοὺς στοιχειωδεστέρους κανόνας τῆς τέχνης καὶ τὸ ἔργον του δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ἢ ὡς ἐξάμβλωμα πρὸς οὐδὲν χρήσιμον, ὡς ἀποτυχοῦσα ἀπόπειρα...»².

1. Κ. Πασαγιάννη, Ἀπὸ τῆ ζωῇ τοῦ Λορέντσου Μαβίλη. Γιὰ τὸν ποιητὴ, γιὰ τὸν φίλο. Θλίβερά θυμητικὰ συντρίμματα. «Γράμματα» (Ἀλεξ.), Β', ἀρ. 13-14 (1913), σ. 25.

2. Α. Μαβίλη, Τὰ Ἔργα, ἔνθ' ἀν., σ. 166.

Τὸ μεταφραστικὸν ἔργον τοῦ Μαβίλη περιλαμβάνει κυρίως τὸ ἐπεισόδιον « Νάλα [καὶ] Νταμαγιάντη » ἐκ τοῦ Ἰνδικοῦ ἔπους « Μαχαμπχαράτα » καὶ κείμενα τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας.

Ἐκ τῶν ἔργων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος ὁ Μαβίλης ἐστράφη, κατὰ τὴν νεανικὴν του περιόδον, εἰς τὴν « Αἰνείαδα » τοῦ Βιργιλίου. Ἐξ αὐτῆς μετέφρασε τὸ προλογικὸν ἀμφισβητούμενον τετράστιχον, τοὺς 164 πρώτους στίχους τοῦ Α' βιβλίου — οἵτινες ἀναπτύσσονται εἰς 189 λαμβικoὺς 15συλλάβους ἀνομοιοκαταλήκτους — καὶ τοὺς 127 πρώτους ἐπίσης στίχους τοῦ Β' βιβλίου, οἵτινες καὶ ἀποδίδονται δι' ἰσαριθμῶν λαμβικῶν 15συλλάβων ἀνομοιοκαταλήκτων, εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν¹.

Οἱ ἐκδότηαι τῶν « Ἔργων » τοῦ ποιητοῦ (1915) σημειῶνουν ὅτι αἱ ἐν λόγῳ μεταφράσεις εἶναι « ἀκατάργαστα ἀποσπάσματα »², καταχωρίζουν δὲ καὶ τὰς εὐρεθείσας εἰς τὰ χειρόγραφα τοῦ Μαβίλη παραλλαγάς. Πιθανὸν λοιπὸν εἶναι ὅτι οὗτος θὰ ἐπεξεργάζετο τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα τοῦ ρωμαϊκοῦ ἔπους πρὸ ἐνδεχομένης ἐκδόσεως. Ἄλλωστε μεταξὺ τῶν δύο μεταφραστικῶν ἀποπειρῶν παρεμβάλλεται χρονικὸν διάστημα ἑννέα ἐτῶν (βιβλίον Β' : 1885 — βιβλίον Α' : 1894), ἐκ τῆς γενομένης δὲ συγκριτικῆς πρὸς τὸ πρωτότυπον ἐρεῦνης ἀποδεικνύεται ὅτι μεγαλυτέρα προσοχὴ κατεβλήθη εἰς τὴν μεταγλώττισιν τῶν στίχων τοῦ Α' βιβλίου, ἔνθα καὶ ἀνήκουν στίχοι καλῶς ἐπεξεργασμένοι :

A 55-56 : *Illi indignantes magno cum murmure montis
circum claustra fremunt...*

Ὁ ποιητὴς ἐνταῦθα χρησιμοποιεῖ πρὸς ἐναργεστέραν ἀπεικόνισιν τοῦ θορύβου τὸ ὑποβλητικὸν μέσον τῆς παρηχήσεως :

A 65 : *Μὲ τραπὸ βόγγο τοῦ βουνοῦ βουΐζον βαργομῶντας.*

A 87 : *Insequitur clamorque virum stridorque rudentum*

A 100 : *Θρηγος ἀντρῶν καὶ σφούριγμα ξαρτιῶν ἀκολοιθάει.*

A 153 : *Ille regit dictis animos et pectora mulcet*

A 176 : *Τὸ νοῦ μιλῶντας κυβερνᾷ καὶ τὲς καρδιὰς γλυκαίνει.*

Κωνσταντῖνος Θεοτόκης

Τελευταῖος εἰς τὴν σειρὰν τῶν μεταφραστῶν τοῦ Κερκυραϊκοῦ κύκλου πρέπει νὰ μνημονευθῇ ὁ Κωνσταντῖνος Θεοτόκης (1872-1923), ὁ διηγη-

1. Α. Μαβίλη, Τὰ Ἔργα, ἐνθ' ἀν., σ. 62-69.

2. Α. Μαβίλη, Τὰ Ἔργα, ἐνθ' ἀν., σ. 62, 67.

ματογράφος καὶ «εἰσηγητὴς τοῦ κοινωνιστικοῦ μυθιστορήματος» εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα¹.

Τὸ μεταφραστικόν του ἔργον εἶναι μέγα εἰς ἑκτασιν καὶ ἀξιόλογον εἰς ποιότητα. Ἐξαιρουμένων δὲ τῶν παλαιῶν ἰνδικῶν κειμένων, βαιδικῶν ὕμνων καὶ ἔργων τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας², ὁ Κερκυραῖος συγγραφεὺς ἀποδίδει εἰς τὴν νεοελληνικὴν ᾠδὰς τοῦ Ὅρατίου καὶ Πινδάρου, τὰ «Γεωργικά» τοῦ Βιργιλίου καὶ τὸ «Περὶ φύσεως» τοῦ Λουκρητίου.

Τοῦ Ὅρατίου μεταφράζονται αἱ ᾠδαὶ γ', ε' καὶ η' τοῦ Α' βιβλίου, αἵτινες καὶ ἀποδίδονται δι' ἰσαριθμῶν πρὸς τὸ πρωτότυπον ἐκάστη στροφῶν, ἀποτελουμένων ἐκ πέντε ἢ ἑξ στίχων εἰς τὰς μεταφράσεις τοῦ Θεοτόκη.

Τὸ κείμενον τῶν νεοελληνικῶν μεταφράσεων ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ περ. «Νουμᾶς»³, ἴσως ὅμως οὐχὶ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας, ἐκτὸς ἂν σφάλματά τινα παρατηρούμενα εἰς αὐτὰς ὀφείλονται εἰς τὸν μεταφραστήν. Εἰς ταῦτα καταλέγονται κυρίως μετρικαὶ ἀνωμαλίαι. Π.χ.: στ. 1 γ' στρ. καὶ 4 η' στρ. τῆς Γ' ᾠδῆς — στ. 4 β' στρ., 3-4 δ' στρ. τῆς Ε' ᾠδῆς — στ. 3 δ' στρ. τῆς Η' ᾠδῆς⁴.

Ἡ μετάφρασις εἶναι πιστὴ καὶ κατὰ κανόνα ἔπεται εἰς τὴν σειρὰν τοῦ κειμένου ἐν τῷ πρωτοτύπῳ⁵. Ὁ Θεοτόκης σπανίως προβαίνει εἰς ἀντικαταστάσεις κυρίων ὀνομάτων (*Iapygia ~ Ζέφυρο, Iapeti genus ~ Προμηθεύς*), ἢ ἐκφραστικῶν τύπων (*sub lacrimosa Trojae funera ~ ὅταν ὁ χαμὸς τῆς Τρωάδας ἐξύγωνε*) καὶ περιφραστικὴν διατύπωσιν ἐπιθέτων (*dissociabili ~ πὸν ταῖρια δὲν εἶναι*)· σπανιώτερον δὲ χρησιμοποιεῖ ἰδιωματισμοὺς (*γράβα, μοχόυς*).

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ στροφικὰ συστήματα τῶν μεταφράσεων καὶ ἡ μετρικὴ ποικιλία τῶν στίχων αὐτῶν. Οὕτως ἐν τῇ Γ' ᾠδῇ αἱ στροφαὶ εἶναι πεντάστιχοι (2 ἑνδεκασύλλαβοι — 2 δωδεκασύλλαβοι — 1 ἑπτασύλλαβος)· ἐν τῇ Ε' ᾠδῇ αἱ στροφαὶ εἶναι ἐξάστιχοι (1 δεκασύλλαβος — 1 ἑννεασύλλαβος — 3 ὀκτασύλλαβοι — 1 ἑννεασύλλαβος)· ἐν δὲ τῇ Η' ᾠδῇ αἱ στροφαὶ εἶναι πεντάστιχοι (Αἱ δύο πρῶται: 1 δεκατετρασύλλαβος — 1 δεκαπεντασύλ-

1. Ἰδ. Αἰ μ. Χουρμουζίου (Κριτικὴ Πορεία Ε:) Κωνστ. Θεοτόκης. Ὁ Εἰσηγητὴς τοῦ κοινωνιστικοῦ μυθιστορήματος στὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἄνθρωπος - Τὸ ἔργο. «Ἰκαρος» [Ἀθῆναι 1946].

2. Βιβλιογραφικὴν ἀναγραφὴν τῶν ἔργων τούτων ἰδ. εἰς: Γ. Κ. Κατσιμπαλή, Βιβλιογραφία Κωνστ. Θεοτόκη. Δεύτερη ἔκδοσις. Ἀθῆνα. Ἰούλιος 1959, σ. 5-6, 10-12.

3. Κ. Θεοτόκη, Τρεῖς ᾠδὲς τοῦ Ὅρατίου, «Νουμᾶς» Δ', ἀρ. 205 (9 Ἀλωνάρι 1906), σ. 6.

4. Ἐνταῦθα ἴσως πρέπει νὰ σημειωθῇ καὶ ὁ τύπος «τεράστια» τοῦ β' στίχου τῆς 5 στροφῆς τῆς Γ' ᾠδῆς, δι' οὗ ἀποδίδεται τὸ λατινικὸν «monstra» (τέρατα;).

5. Ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦν αἱ δύο πρῶται στροφαὶ τῆς Γ' ᾠδῆς, ἐνθα ἡ σειρὰ τοῦ κειμένου τοῦ πρωτοτύπου μεταβάλλεται ἐν τῇ μεταφράσει ἀπολύτως!

λαβος - 1 δωδεκασύλλαβος - 1 δεκαπεντασύλλαβος - 1 ένδεκασύλλαβος. Αἱ δύο τελευταῖαι : 1 δεκαπεντασύλλαβος - 2 δωδεκασύλλαβοι - 1 δεκαπεντασύλλαβος - 1 ένδεκασύλλαβος).

Ἡ μετάφρασις τοῦ ΙΔ' Ὀλυμπιονίκου τοῦ Πινδάρου ἐδημοσιεύθη τῷ 1906, ἐπίσης ἐν τῷ περ. «Νουμᾶς»¹, ἔνθα καὶ σημειοῦται ὅτι τὸ κείμενον τοῦ Πινδάρου, κατὰ μετάφρασιν Κ. Παλαμᾶ, εἶχε καταχωρισθῇ ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ δύο ἔτη ἐνωρίτερον².

Ἡ ὑπόμνησις αὕτη εἶναι ἴσως ἐνδεικτικὴ τῆς παρατηρουμένης εἰς τὰς δύο μεταφράσεις διαφορᾶς, ἰδίᾳ κατὰ τὴν μετρικὴν σύστασιν τῶν νεοελληνικῶν κειμένων. Ὁ μονότονος διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ποικιλίας τῶν ἀρχαίων στίχων 15σύλλαβος τῆς μεταφράσεως τοῦ Παλαμᾶ, ἀντιμετωπίζει στροφὴν καὶ ἀντιστροφὴν ἀπαριτιζομένης ἐκ 15 στίχων ποικιλοτάτου ἀριθμοῦ συλλαβῶν ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Θεοτόκη. Ἡ τοιαύτη δὲ ἐν τῇ μεταφράσει εἰσαγωγὴ τοῦ ἀντιστροφικοῦ συστήματος — παρὰ τὴν ἀδυναμίαν αἰσθητικῆς ἀνταποκρίσεως ποικίλων προσφδιακῶν μέτρων τοῦ Θηβαίου ποιητοῦ πρὸς τονικά μέτρα τοῦ νεοελληνικοῦ κειμένου — ἐπιτρέπει τὴν διαπιστώσιν ἀποπείρας τοῦλάχιστον νὰ τηρηθῇ ἡ ἐνότης μορφῆς τοῦ ἔργου³.

Τῷ 1909 ἐκδίδεται ἐν Τυβίγγῃ ἡ μετάφρασις τῶν «Γεωργικῶν» τοῦ Βιργιλίου⁴, ἧς τμήματα εἶχον προηγουμένως καταχωρισθῇ εἰς τεύχη τοῦ περ. «Νουμᾶς»⁵. Τὸ λατινικὸν κείμενον ἀποδίδεται εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν δι' ἱαμβικῶν 15συλλαβῶν ἀνομοιοκαταληκτικῶν στίχων⁶.

1. Κ. Θεοτόκη, Πινδάρου ΙΔ' Ὀλυμπιονίκης, «Νουμᾶς» Δ', ἀρ. 206 (23 τοῦ Ἀλωνάργη 1906), σ. 3.

2. Ἡ μετάφρασις τοῦ Κ. Παλαμᾶ, ὑπὸ τίτλον «Ἡ Ὀλυμπιακὴ ᾠδὴ τοῦ Πινδάρου εἰς τὸν δρομέα Ἀσώπικα» ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν ἐφ. «Ἀκρόπολις», 23 Μαρτίου 1896. Ἀναδημοσιεύεται ἐν τῷ περ. «Νουμᾶς» (Β'), ἀρ. 125, 5 Δεκεμβρίου 1904), ὑπὸ τίτλον «Πινδαρικὸς ὕμνος» καὶ περιλαμβάνεται ἐν τῇ συλλογῇ: Κ. Παλαμᾶ, Ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Μοναξιά», Ἀθήνα... 1912.

3. Ἰδ. καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος ἀπόψεις τοῦ καθηγητοῦ Ι. Κακριδῆ, Τὸ μεταφραστικὸν ἔργο του [Γρυπάρη], «Νέα Ἑστία» 32 (1942), σ. 437.

4. Τὰ Γεωργικά τοῦ Βιργιλίου μεταφρασμένα ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Θεοτόκην. Τυβίγγη. Τυπογραφεῖο τοῦ Ἑρρίκου Λάουσιπ, νεωτέρου. 1909 (σχ. 8ον, σ. 84). Ἡ ἔκδοσις εἶναι σπανιωτάτη. Ἐχρησιμοποίησα ἀντίτυπον τῆς βιβλιοθήκης Ψυχᾶρη (Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, ἀρ. 15091), ἔνθα καὶ ἡ ἀφιέρωσις: Τοῦ φίλου καὶ Γιάννη Ψυχᾶρη καθηγητῇ | Ὁ μεταφραστὴς μὲ πολυχρονίσματα. | Κ. Θεοτόκης.

5. Κ. Θεοτόκη, Τὰ Γεωργικά τοῦ Βιργιλίου. Βιβλίον πρῶτον («Νουμᾶς» 5', ἀρ. 280 - 281, 283 : 27 Ἰανουαρίου - 10 Φεβρουαρίου 1908). Βιβλίον δεύτερον («Νουμᾶς» 5', ἀρ. 285 - 288 : 2 - 23 Μαρτίου 1909).

6. Ἡ ἔκδοσις ἐγένετο μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας. Εἰς ἀβλέπτημα τυπογραφικῶν ὀφείλεται βεβαίως ἡ παράλειψις τοῦ ἄρθρου «τὰ» ἐν τῷ στίχῳ 603 (στίχ. 18, σελ. 39) τοῦ Β' βιβλίου: Ἀλλὰ ἃ, γὰρ νὰ μὴ δύναμαι νὰ ᾤμω'ς αὐτὰ (τὰ) μέρη.

Ἡ σύγκρισις τοῦ λατινικοῦ κειμένου πρὸς τὴν μετάφρασιν πείθει ὅτι αὕτη εἶναι πιστή, παρὰ τὴν παρατηρουμένην διαφορὰν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν στίχων τῶν τεσσάρων βιβλίων (α': λατ. 514 μτρφ. 634 - β': λατ. 542 μτρφ. 677 - γ': λατ. 566 μτρφ. 735 - δ' λατ. 566 μτρφ. 722), ὀφειλομένην εἰς τὸν ἀναλυτικὸν χαρακτῆρα τῆς δημοτικῆς, δι' ἧς ἀποδίδεται ὁ πυκνὸς λόγος τοῦ Ρωμαίου ποιητοῦ. Χαρακτηριστικοὶ τοῦ τρόπου τῆς μεταφράσεως τῶν «Γεωργικῶν» ὑπὸ τοῦ Θεοτόκη εἶναι οἱ στίχοι:

*Ipse pater media nimborum in nocte corusca
fulmina molitur dextra, quo maxima motu
terra tremat, fugere ferae, et mortalia corda
per gentis humilis stravit pavor...* (A, 328-331)

Ὁ Δίας μὲ χέρι ἀστραφτερὸ μέσ' τῶν γενεῶν τὸ σκότος
ρίχνει τὰστραποπέλεκτο. Τῇ γῆς τὴν τρισμεγάλῃ
σεισμός ταράζει· ἐχάθησαν τὰγρόμια· καὶ ὅς τὸν κόσμον
δειλιάζει τρόμος ταπεινὸς τὰνθρώπινα τὰ σπλάχνα. (A, 407-410)

Ὁ Θεοτόκης εἰς τὴν μετάφρασιν του χρησιμοποιεῖ πολλοὺς ἰδιωματισμούς, μάλιστα τῆς οἰκείας εἰς αὐτὸν Κερκυραϊκῆς περιοχῆς, ἰδίως πρὸς ἀπόδοσιν τῶν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν εἰδικῶν ὄρων τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς, γεγονὸς ὅπερ προεκάλεσε τὰς ἐπιφυλάξεις τῶν συγχρόνων αὐτοῦ λογοτεχνῶν καὶ μάλιστα τοῦ Κ. Παλαμᾶ, ὅστις διετύπωσε τὰ ἑξῆς: «Ὁ Θεοτόκης, ὁ ἀριστοτεχνικῶς χειρισθεὶς εἰς τὸ ἔργον του τὴν γλῶσσαν, φυσικώτατα εἶναι ἐν ταυτῷ καὶ ὁ ἀποκλειστικώτερον καὶ φανατικώτερον ἐργασθεὶς ὑπὲρ τῆς αὐτοτελείας ταύτης [τῆς δημοτικῆς] καὶ φθάνει ὁ ζήλός του μέχρι τοῦ νὰ χρησιμοποίησιν εἰς τὴν γλῶσσάν του πλῆθος τοπικῶν διαλεκτικῶν στοιχείων, καθιστώντων τὰ βιβλία του, καὶ τὸν πεζὸν του λόγον καὶ περισσότερον ἀκόμη τὸν στίχον του, εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν μυθίων ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς λεπτομερειῶν τῶν ἀρχαίων κλασσικῶν, δυσπρόσιτα ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἀναγνώστας καὶ τοὺς θιασώτας τῆς καθαρευούσης, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐραστὰς ἀκόμη τῆς γλώσσης μας τῆς ποιητικῆς...»¹.

Πρέπει ἐν τούτοις νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ χρῆσις ἰδιωματικῶν λέξεων, ἀναφερομένων σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀπόδοσιν στοιχείων τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἀγροτικοῦ γενικώτερον βίου, ἐπιτυγχάνει ζωηρότεραν

1. Κ. Παλαμᾶ, Ἀνάμνησις τοῦ Θεοτόκη, ἐφ. <Ἐμπρὸς> 5 Ἰουλίου 1923, σ. 1 ζ'. Κατὰ τὸν Ν. Δευτεριώτην (<Ὁ Κ. Θεοτόκης, ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ συγγραφέας>, <Φιλότηχος> (Βόλου), Α', ἀρ. Δ' - Ε' (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1926), σ. 107), «κάποιοι τοῦ παρατήρησαν πὺς μεταχειρίσθηκε διαλεκτισμούς, ποὺ θὰ ᾤρεπε νὰ τοὺς εἴχε ἀποφύγει. Ἀλλὰ ὅς αὐτό, ἔλεγε, πὺς δὲν πρέπει νὰ τὸν ψέγουν, γιατί, ὅπως εἶναι τώρα ἡ γλῶσσά μας, λείπει κάθε αὐθεντικὸ κριτήριον, ποὺ νὰ μᾶς ὁδηγῇ

τὴν ἀναδημιουργίαν τῆς ἀτμοσφαίρας τοῦ λατινικοῦ πρωτοτύπου, διακρινομένου διὰ τὸν συνδυασμὸν τῆς λιτότητος εἰδυλειακοῦ περιβάλλοντος πρὸς τὸν «πραγματισμὸν» τῆς ρωμαϊκῆς σκέψεως.

Καταχωρίζω ἐνταῦθα, ἐν πρωτοτύπῳ καὶ μεταφράσει, δύο χαρακτηριστικά ἀποσπάσματα (ἐκ τοῦ Α' καὶ Δ' βιβλίου) ἀφορῶντα τὸ μὲν εἰς τὰς ἀσθενείας τοῦ σίτου καὶ τὴν παρεμβολὴν ἀγριοχόρτων εἰς τοὺς ἀγρούς, τὸ δὲ εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν μελισσῶν:

*Mox et frumentis labor additus, ut mala culmos
esset robigo segnisque horreret in arvis
carduos intereunt segetes, subit aspera silva,
lappaeque tribolique, interque nitentia culta
infelix lolium et steriles dominantur avenae.*

(Α, 150-154)

... Ἀμέσως ἔσμιξαν καὶ τῶν σταριῶν οἱ ἀρρώστιες
κ' ἔτσι μελούριασμα κακὸ τὰ φλέστρα κατατρῶει
καὶ 'ς τὰ χωράφια τᾶχρηστο τᾶγκάθι ἀναγκοιτάζει,
χαλᾷ τὸ γέννημα, τραχὺ λογγάρι ξεφντροῖνει,
ἢ κολλητσίδα, ὁ κάρδωνας καὶ βασιλεύουν αἶρες
ἄνυχες κι ἀγριόβρωμος μέσ' τὰ σπαρτὰ ποὺ λάμπουν.

(Α, 188-193)

*Namque aliae victu invigilant et foedere pacto
exercentur agris; pars intra saepta domorum
narcissi lacrimam et lentum de cortice gluten
prima favis ponunt fundamina, deinde gluten
suspendunt ceras; aliae spem gentis adultos
educunt fetus: aliae purissima mella
stipant et liquido distendunt nectare cellas.*

(Δ, 158-164)

Τὶ ἄλλες βιγλίζουν τὲς θροφές καὶ κατὰ τὲς συνθήκες,
ποὺ σὺνάτες τοὺς ἐκλείσαν, 'ς τοὺς κάμπους πεταρίζουν.
Ἄλλες μὲ δάκρυ μανουσιῶ καὶ κόλλες ἀπὸ φλοῦδα
πηχτὲς 'ς τὸ σπῆτι στέκοντας γιὰ τὲς κηρήθρες σταίνουν

ἵς τὴν ἐκλογὴ τοῦ ὕλικου, λείπουν γενικά ὅλα ἐκεῖνα τὰ βοηθήματα, ποὺ θὰ μᾶς ἔλυοῦσαν τὴν κάθε μας ἀπορία, κ' ἔτσι ἀναγκαστικά πρέπει γιὰ νὰ πλουτίσωμε τὸ λεχτικό μας, νὰ προστρέχουμε 'ς τὴν ὁμιλούμενη γλῶσσα τοῦ τόπου μας· κ' ἔφερνε παραδείγματα τοὺς διαλεχτισμοὺς, ποὺ ὑπάρχουν σὲ ξένους συγγραφεῖς, τοὺς Φλωρεντινισμοὺς τοῦ Δάντη καὶ τοὺς Φραγκοφουρτιανισμοὺς τοῦ Γκαίτε καὶ τοῦ Ζολᾶ τοὺς ἰδιωματισμοὺς, μὲ τὴ μεγάλη τους γλωσσοπλαστικὴ δύναμι.

τὰ πρῶτα θεμελιώματα κι αὐτοῦ κρεμοῦν ἀπέκει
 τὰναγλυτσίδικα κερὰ κι ἄλλες ἀναλικώνων
 καὶ κουναροῦν τὲς γέννες τους, τῆς φάρας τὴν ἐλπίδα,
 κι ἄλλες τὸ καθαρώτερο τὸ μέλι ἀποθηκιάζουν
 καὶ τὰ κελλιά τους ξεχειλοῦν μὲ διάφανο νεχτάρι.
 (Δ, 208-216)

Τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν, τὰ κύρια ὀνόματα καὶ τὰ πατρωνυμικά τοῦ λατινικοῦ κειμένου, κατὰ κανόνα, δὲν ἀλλοιοῦνται ὑπὸ τοῦ Θεοτόκη καὶ παρὰ τινὰς ἀναμφισβητήτους δυσχερείας, ἃς προκαλοῦν αἱ χασμαφδῖαι αὐτῶν (Τεγεαῖε Α 21 – Τυνφωέα Α 345)¹. Σπανίως μεταφράζονται διὰ τύπων νεοελληνικῶν (Pleiadas Α 138 ~ Πούλια Α 173) ἢ ἀντικαθίστανται διὰ περιφράσεως (Indigetes Α 498 ~ ἠτόπιοι θεοὶ Α 613 – Penatis Β 505 ~ γὰ τὸς σπιτίσιους τὸς θεοὺς Β 630 – longus Olympus Γ 223 ~ κι ὁ διάπλωτος αἰθέρας Γ 292)².

Ἡ ἀπόδοσις τῶν ἐπαναλαμβανομένων ἰδίων λέξεων ἢ ὅρων τοῦ γεωργικοῦ βίου ἐν τῷ λατινικῷ κειμένῳ γίνεται διὰ τῶν αὐτῶν πάντοτε νεοελληνικῶν ἐκφράσεων (Ἡ κολλητσίδα, ὁ κάρδωνας Α 192, Γ 498 – φλέστρα Α 92, 189 – χτένι Α 133, Δ 590 – ὦ τὸ παράξενο ἄκουσμα Β 36, Γ 360 (miserabile dictu Β 30, Γ 275), κλπ.).

Αἱ ἐπιγραμματικαὶ ἐκφράσεις τοῦ λατινικοῦ κειμένου διατηροῦνται καὶ ἐν τῇ μεταφράσει (amor omnibus idem Γ 244 ~ Εἶναι ἕνας γιὰ ὅλους ὁ ἔρωτας Γ 319), ἐνθα, παρὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γενικὴν τάσιν τοῦ «διασκελισμοῦ», ἀπαντοῦν καὶ στίχοι «ἀπηρτισμένοι»:

*O fortunatos nimium, sua si bona norint
 agricolas!* (Β 458-459)

Ὡ τρισμακάριστοι οἱ γεωργοὶ σὰν ξέρον τὰγαθὰ τους! (Β 573)

Ἡ ἔκδοσις τῶν «Γεωργικῶν» ἐχαιρετίσθη ὥς ἄθλος καὶ ἡ ἀξία τῆς μεταφράσεως ἐξήρθη διθυραμβικῶς ὑπὸ τοῦ Κ. Χατζοπούλου, ὅστις ἐν τῷ περ. «Νουμᾶς»³ ἐτόνισε: «Τὰ «Γεωργικά» τοῦ Βεργίλιου, ποὺ παρουν-

1. Ἐνίοτε παραμένουν, καίτοι δὲν ὑπάρχει νεοελληνικὴ ἀντιστοιχία (διὰ προσωποποιήσεως):

Γ 552: ...*Morbos agit ante Metumque*

Γ 716: Ἐκείνη τὰ Θανάτερά κεντᾶ καὶ τὴν Τρομάρα.

2. Σπανίως ἀποδίδονται διὰ κυρίων ὀνομάτων, ὀνόματα ἀφορῶντα εἰς θεοὺς: *Ipse pater* Α 328 ~ Ὁ Δίας Α 407.

3. Κ. Χατζοπούλου, Τὰ «Γεωργικά», «Νουμᾶς» Η', ἀρ. 378 (7 Φλεβάρη 1910), σ. 1-4.

σιάζονται τώρα « μεταφρασμένα από τὸν Κωνσταντῖνο Θεοτόκη » εἶναι ἕνας δεύτερος σταθμὸς ὡς τὴ μεταφραστικὴ ἐργασία τῆς ἐποχῆς μας¹. Τὸ ἔργο τοῦ Λατίνου ποιητῆ στέκει βέβαια μακριά, ὥστε νὰ δύναται καὶ ν' ἀντι-κρύψει τὴν ποιητικὴ ἀξία τῆς « Ἰλιάδας », ὅμως ἐκεῖνο ποῦ τὸ κάνει νὰ πάρῃ μιὰ σημασίαν ξεχωριστὴ ὡς τὰ γράμματά μας εἶναι ἡ καλλιτεχνικὴ ἀξία τῆς μετάφρασής του. Ὁ τρόπος τοῦ μεταφραστῆ τῶν « Γεωργικῶν », διαφορε-τικὸς ἀπὸ τοῦ Πάλλη, θέλει νὰ δείξῃ αὐτοῦσιο τὸν ποιητὴ ποῦ μεταφράζει, ν' ἀποδώσῃ τὸ συνειδητὰ τεχνικὸ, τὸ μετρημένο, τὸ λογαριασμένο, τὸ συγ-κρατημένο τῆς λατινικῆς τέχνης [...]. Εἶπα τὴ μετάφραση αὐτὴ σταθμό. Τόσο γιὰ τὸν καλλιτεχνικὸ χαρακτῆρά της, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴ συνειδησι ὡς τὴν ἐργασία, πράγματα ὅχι πολὺ συνηθισμένα ὡς τὰ ρωμεῖκα γράμματα. Τὴν πρώτη τὴ βλέπουμε ὡς τὴν γλωσσικὴ καὶ ρυθμικὴ ἀκρίβεια καὶ ἁρμονία, ὡς τὴ γερὴ καὶ τὴ σφιχτὴ κατασκευὴ τοῦ στίχου, ὡς τὴν προσ-πάθεια γιὰ τὸ καθαρὸ καὶ ζωντανὸ τῆς ἔκφρασης. Τὰ δευτέρω μπορούμε νὰ τὰ ἐχτιμήσωμε ὡς τὴν αὐστηρὴν πειθαρχία, σὲ μιὰ γραμματικὴ ἐνότητα, ὡς τὴν ἀκριβὴ ἀπόδοσι τῆς κάθε λέξης καὶ ὡς τὸν πλοῦτο τοῦ λεχτικοῦ. [...] Ἡ σημασία τῆς μετάφρασης τοῦ Θεοτόκη εἶναι ἀκριβῶς αὐτό, πὼς καταφέρνει νὰ μᾶς δώσῃ σὲ ζωντανὴ καὶ τεχνικὴ μορφὴ τὸ ποίημα ».

Ἐκ τῆς μεταφράσεως τοῦ « *Περὶ φύσεως* » τοῦ Λουκρητίου² ἐδημοσιεύ-θησαν μικρὰ μόνον ἀποσπάσματα: στίχοι 1-101³ καὶ 635-1117⁴ τοῦ Α' βιβλίου, 1-30 τοῦ Γ' βιβλίου⁵ καὶ 1138-1286 τοῦ Γ' βιβλίου⁶. Δηλαδὴ συνολικῶς ἔχουν ἐκδοθῇ 773 στίχοι ἀντιστοιχοῦντες πρὸς 761 τοῦ πρωτοτύ-που⁷. Ἡ μετάφρασις εἶναι πιστὴ καὶ διακρίνεται διὰ τὰ αὐτὰ καὶ ἡ μετά-φρασις τῶν « *Γεωργικῶν* » κύρια γνωρίσματα ὅσον ἀφορᾷ δ' εἰς τὸν στίχον οἱ ἱαμβικοὶ 15σύλλαβοι ἀνομοιοκατάληκτοι, δι' ὧν ἀποδίδονται εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν οἱ δακτυλικοὶ ἐξάμετροι τοῦ λατινικοῦ κειμένου, κατὰ τὸν Κ. Πα-λαμᾶν « πρόκεινται καὶ μόνον αὐτοὶ τεράστιον κατόρθωμα τοῦ ἐμπνευσμένου

1. Ὡς « πρῶτος σταθμὸς » ὑπὸ τοῦ Κ. Χατζοπούλου θεωρεῖται ἡ μετάφρασις τῆς « Ἰλιάδος » ὑπὸ τοῦ Ἀλ. Πάλλη.

2. Κατὰ τὸν Αἰμ. Χουρμούζιον (Κωνστ. Θεοτόκης..., ἐνθ' ἀν., σ. 160) « τὸ χειρόγραφο ὁλόκληρον τοῦ ἔργου παραδόθηκε, καθὼς μαθαίνω, ὡς Ἀθηναῖον ἐκδόστη, ἔπειτα στάλθηκε ὡς τὴν Ἀλεξάνδρεια γιὰ νὰ τυπωθῇ καὶ χρόνια τώρα μένει ποιὸς ξέρει ποῦ καταχωμένο, ἂν δὲν ἔχει ὀριστικὰ χαθῇ ».

3. Περ. « Κερκυραϊκὴ Ἀνθολογία » Α' (1915), σ. 80-83.

4. Περ. « Μαῦρος Γάτος » Α' (1919-1920), σ. 72-74, 83-84, 100-101, 119.

5. Περ. « Κερκυραϊκὴ Ἀνθολογία » Γ' (1917), σ. 28.

6. Περ. « Μαῦρος Γάτος » Α' (1919-1920), σ. 119-121.

7. Α': λατ. κείμεν. 1-101 (μτφρ. στ. 113), λατ. κείμεν. 635-1117 [482 στ.] (μτφρ. στίχ. 467) - Γ': λατ. κείμεν. 1-30 (μτφρ. στίχ. 35) - Γ': λατ. κείμεν. 1138-1286 [148 στ.] (μτφρ. στίχ. 168).

μεταφραστού Θεοτόκη»¹. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ὁ συνεχὴς «διασκελισμὸς» τοῦ νοήματος τῶν στίχων προσδίδει τραχύτητα εἰς τὸν λόγον, στερεῖ δ' ὁπωσδήποτε τὴν μετάφρασιν πλαστικότητα.

Ἰδὸν χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Προοιμίου, ἔνθα ἡ ἐπὶ κλησις τοῦ Ρωμαίου ποιητοῦ πρὸς τὴν Ἀφροδίτην²:

Γεννήτρα τῶν Αἰνειάδων, πανάγαθῃ Ἀφροδίτῃ,
θεράπιο ἀνθρώπων καὶ θεῶν, πού, κάτου ἀπ' τὰ σημάδια
δσα γλυστροῦν 'ς τὸν οὐρανόν, τὴν ξαρτισμένην ἄρμῃ
ὥς καὶ τῇ γῇ τὴν καρπερὴ ζωογονεῖς, ἀφοῦ ὅλα
μὲ σένα καταπιάνονται τῶν ζωντανῶν τὰ γένη
κι ἀναστημένα 'ς τὴ ζωὴ θωροῦν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου,
σένα ξεφεύγουν, ὦ θεά, καὶ τὸ φανέρωμά σου
οἱ ἀνέμοι, ἐσένα τοῦρανοῦ τὰ γνέφη καὶ γιὰ σένα
βγάζει ἡ τεχνήτρα ἡ γῇ γλυκεῖα λουλούδια, τοῦ πελάγου
γελοῦν γιὰ σένα οἱ πλατωσιεὺς καὶ φέγγει εἰρηνεμένος
μὲ λάμπι διάχυτῃ ὁ οὐρανός...

Τὸ μεταφραστικὸν ἔργον τοῦ Κ. Θεοτόκη ὑπῆρξεν ἀντικείμενον ποικίλων συντόμων κριτικῶν παρατηρήσεων εἰς γενικώτερα περὶ τῆς συγγραφικῆς δράσεως τοῦ Κερκυραίου λογίου δημοσιεύματα ἢ καὶ εἰδικὰ ἄρθρα, ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ ἐντεῦθεν. Εἶναι δὲ αἱ ἐν λόγῳ παρατηρήσεις ἐνδιαφέρουσαι διὰ τὴν παρακολούθησιν τῶν εἰς αὐτὰς ἀντιθέσεων, ὀφειλομένων, κατ' ἐμὴν γνώμην, κυρίως εἰς διατύπωσιν κρίσεων, ἐστηριγμένην ἐπὶ παλαιότερων ἔξ ἀναγνώσεως τῶν μεταφράσεων ἐντυπώσεων, εἰς ἀτελῇ γνώσιν τοῦ συνόλου τῆς μεταφραστικῆς ἐργασίας τοῦ Θεοτόκη καὶ εἰς τὴν ἐκ τῶν προτέρων προσπάθειαν νὰ ὑπερτιμηθῇ ἢ ὑποτιμηθῇ ἡ μεταφραστικὴ δημιουργία αὐτοῦ³.

1. Κ. Παλαμά, Ἀνάμνησις τοῦ Θεοτόκη, ἐφ. «Ἐμπρὸς» 5 Ἰουλίου 1923, σ. 1 ε'.

2. T. Lucretii, De Rerum Natura, I, στ. 1-9:

*Aeneadam genetrix, hominum divomque voluptas,
alma Venus, caeli subter labentia signa
quae mare navigerum, quae terras frugiferentis
concelebras, per te quoniam genus omne animantum
concipitur, visitque exortum lumina solis,
te, dea, te fugiunt venti, te nubila caeli
adventumque tuum, tibi suavis daedala tellus
summittit flores, tibi rident aequora ponti,
placatumque nitet diffuso lumine caelum.*

3. Τὰς περὶ τοῦ μεταφραστικοῦ ἔργου τοῦ Κ. Θεοτόκη κρίσεις ἰδ., βιβλιογρα-

Ὅπωςδήποτε ἡ μεταφραστικὴ ἐργασία τοῦ Θεοτόκη — καὶ τοῦτο θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ ὑπογραμμίσω — δὲν ἐπῆγαγε μόνον ἐκ φιλολογικῶν καθαρῶς αἰτίων (τὸν θαυμασμὸν πρὸς τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀξίαν τῶν κλασσικῶν κειμένων). Ὁφείλετο καὶ εἰς τὴν βαθεῖαν πεποίθησιν τοῦ μεταφραστοῦ, ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἦτο δυνατόν νὰ ἐνισχυθῇ ἡ κοινὴ τότε ἀναληφθεῖσα προσπάθεια πρὸς ἀνύψωσιν τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Γνωρίζομεν ὅτι ὁ Κ. Θεοτόκης, μεταβὰς τῷ 1907 εἰς τὴν Εὐρώπην, παρηκολούθησε τὴν «σοσιαλιστικὴν» κίνησιν, συνδεθεὶς καὶ πρὸς τὸν Κ. Χατζόπουλον, μεθ' οὗ — ἐμφορουμένου ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν καὶ καθοδηγούμενου ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἰδανικῶν — ἐπρόκειτο μετ' ὀλίγον νὰ δράσῃ πρὸς διάδοσιν τῶν κοινωνιστικῶν ἰδεῶν.

Ἡδὴ τῷ 1909 ὁ Κ. Θεοτόκης ἀπευθυνόμενος ἐκ Πράγας πρὸς τὸν ἐν Μονάχῳ διαμένοντα Κ. Χατζόπουλον ἠρώτα: «Γράψε μου, ἀγαπητέ μου, ἂν ἔχῃς σκοπὸ νὰ κατεβῇς ἔς τὴν Ρωμοσύνην σὲ τοῦτες τὶς κρίσιμες στιγμές. Ἵσως οἱ δύο μας, ἐνωμένοι, εἴμαστε μιὰ δύναμι, ἴσως βρῶσκονται κιόλας ἐκεῖ κι ἄλλοι ἄνθρωποι μὲ καρδιὰ καὶ μὲ θάρρος! Καὶ ἴσως ὅλοι αὐτοὶ νὰ μὴ προσμένουν παρὰ ἓνα σύνθημα, ἓναν ἄνθρωπο, νὰ δώσῃ τὴν πρώτην γυρισιὰ — γιὰ νὰ μιλήσω μὲ βουδδιστικὴ φρασεολογία — ἔς τὴν γῶδα τῆς ἀλήθειας...»¹.

Εἰς τὴν ἀλήθειαν ταύτην πεποιθὼς καὶ δουλεύων ὁ Κ. Θεοτόκης προσφέρει τὴν ὅλην μεταφραστικὴν ἐργασίαν του, ἣτις καὶ νομίζω ὅτι ἀποτελεῖ, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, διὰ τὸν Κερκυραῖον συγγραφέα, τὸ παράλληλον τῆς πεζογραφίας του· εἶναι ἡ ἑτέρα πλευρὰ τῶν κοινωνιστικῶν του ἐπιδιώξεων πρὸς «φωτισμὸν» τοῦ λαοῦ.

ΛΟΙΠΟΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΑΙ

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ πολλοὶ ἕτεροι Ἑλτανήσιοι λόγιοι — ἀνήκοντες μὲν εἰς τὸ αὐτὸ πνευματικὸν περιβάλλον, παρεκκλίνοντες ὅμως τῆς γενικωτέρας Σολωμικῆς παραδόσεως (οἱ Παρασολωμικοὶ) — κατέγιναν εἰς τὴν μεταφράσιν ἐργῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, ἀλλ' εἰς μικροτέραν ἑκτασιν ἢ ἄνευ ἰδιαιτέρας ἐπιτυχίας.

Οὕτως, ἂν ἐξαίρεσωμεν τὴν ἀνώνυμον, ἀνέκδοτον εἰσέτι, ἔμμετρον μετάφρασιν τοῦ Λουκιανείου Νεκρικοῦ διαλόγου «Χάρωνος καὶ Ἑρμοῦ καὶ

φικῶς, εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐργασίαν τοῦ Γ. Κ. Κατσίμπαλη, Βιβλιογραφία Κ. Θεοτόκη..., σ. 14 κἑξ.

1. Ἰδ. [Ἀνωνύμως], Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Κ. Θεοτόκη, «Φιλότεχνος» (Βόλου), Α', ἀρ. Δ' - Ε' (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1926), σ. 121.

Νεκρῶν διαφόρων», αναπτυσσομένην εἰς διακοσίους τεσσαράκοντα δύο ἱαμβικούς 15συλλάβους ὁμοιοκαταλήκτους στίχους καὶ ἀναγομένην εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ΙΘ' αἰῶνος¹, πρέπει διὰ βραχέων νὰ μνημονευθοῦν οἱ Α. Κάλβος, Ἰω. Πετριτσόπουλος, Α. Φατσέας, Ἀρ. Βαλαωρίτης, Γερ. Μαυρογιάννης καὶ Μ. Σιγούρος.

Ἀνδρέας Κάλβος

Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος (1792 - 1869)², ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ γενικωτέρου κλίματος τῶν χρόνων του, στρέφεται ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας πρὸς τὸν κλασσικισμόν, σαφῶς διακρινόμενον ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου αὐτοῦ ἔργου³ καὶ ἀποπειρᾶται νὰ μεταφράσῃ ἀποσπάσματα τῆς «*Ιλιάδος*». Τῆς μεταφράσεως ὁμῶς ταύτης καταχωρίζει ἐν τῇ «*Επισημειώσει*» τῶν «*Ῥδῶν*» τοὺς δέκα πρῶτους στίχους τῆς Γ' ραφιδίας, τὸ μόνον διασωθὲν ἀπόσπασμα καὶ δείγμα συγχρόνως τοῦ τρόπου τῆς μεταφραστικῆς ἐργασίας τοῦ Ζακυνθίου ποιητοῦ⁴.

Οἱ ὀλίγοι οὗτοι στίχοι παρατιθέμενοι ἵνα καταφανῇ, — συμφώνως πρὸς τὴν σχετικὴν παρατήρησιν τοῦ Κάλβου, — ἡ χρῆσις τοῦ «*ἡρωϊκοῦ στίχου*» καὶ ἡ ἔλλειψις ἐτέρων — ἔστω ἐμμέσως — πληροφοροῦσιν περὶ τῆς προοδου τῆς μεταφραστικῆς ἐργασίας αὐτοῦ, δὲν ἐπιτρέπουν τὴν διατύπωσιν γενικωτέρας καὶ ἀκριβοῦς κρίσεως περὶ τῆς καθόλου τοιαύτης ἐργασίας τοῦ ποιητοῦ τῶν «*Ῥδῶν*».

Ἰωάννης Πετριτσόπουλος

Ὁ Ἰωάννης Πετριτσόπουλος (1786 - 1853)⁵, μεταφραστὴς ἔργων τῆς Εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐκ τῶν πρώτων νεοελ-

1. Ἰδ. Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Νέαι ἔρευναι περὶ τοὺς Ζακυνθίους ποιητὰς καὶ πεζογράφους..., ἐνθ' ἄν., σ. 103 - 105.

2. Ἡ περὶ τοῦ Α. Κάλβου βιβλιογραφία (μέχρι τοῦ 1946) συγκεντρῶται ὑπὸ Γ. Φουσάρα, Βιβλιογραφία Ἀνδρέα Κάλβου, «*Νέα Ἑστία*» 40 (Χριστούγεννα 1946), σ. 226 - 241. — Ἰδ. καὶ Γ. Θ. Ζώρα, Ἀνδρέας Κάλβος. Βιογραφία - Ἐργογραφία - Πρῶτες κριτικὲς - Αἱ Ῥδαί. Ἀθῆναι 1960. — Τοῦ αὐτοῦ, Κάλβου «*Ῥδαί*» (Σπουδαστήριον Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν). Ἀθῆναι 1962 (ἐν σελ. 179 - 180 καταχωρίζεται καὶ πίναξ μελετημάτων τοῦ αὐτοῦ συγγραφῶς περὶ Κάλβου).

3. Ἰδ. Ν. Β. Τωμαδάκης, Ὁ Κάλβος καὶ οἱ Ἀρχαῖοι, «*Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier*» III (Athènes 1957), σ. 217 - 224.

4. Γ. Θ. Ζώρα, Κάλβου «*Ῥδαί*»..., ἐνθ' ἄν., σ. 150.

5. Σ. Π. Δε Βιάζης, Παραγκωνισθεῖς πατριώτης καὶ λόγιος, «*Κερκυραϊκὸν Ἡμερολόγιον*» Ε' (1909), σ. 12 - 15. — Ἡλ. Π. Βουτιερίδης, Γιὰ δύο παλαιά σονέτα, «*Νέα Ἑστία*» Β' (1928), σ. 595 - 600. — Γ. Βαλέτα, Ἀνθολογία τῆς δημοτικῆς πεζογραφίας. Τόμ. Β'. Ἀθῆνα 1947, σ. 624 - 625. — Ἀντ. Κόμη, Μία παράτολμη ἐρμηνεία τοῦ Πόρφυρα, Ἀθῆνα 1951, σ. 28 - 30.

λήνων σονετογράφων, απέδωκεν εἰς τὰ νεοελληνικά καὶ Ἀνακρεοντείου ῥδός. Ἐκ τοῦ τελευταίου ὅμως ἔργου μόνον τὸ «*Εἰς λύραν*» ἐδημοσιεύθη¹, ἡ ὑπόλοιπος δὲ ποιητικὴ ἐργασία αὐτοῦ παραμένει ἀνέκδοτος².

Ὅπως δὲ ποτε τὸ ἀρχαῖον κείμενον ἀπεδόθη διὰ τεσσάρων τετραστίχων στροφῶν, συγκειμένων ἐκ τροχαϊκῶν 8συλλάβων καὶ 7συλλάβων στίχων, μεθ' ὁμοιοκαταληξίας τοῦ τύπου αββα καὶ παρουσιάζει ἱκανὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἀνάπλασιν τοῦ «*Εἰς κιθάραν*» 23 [1] Ἀνακρεοντείου.

Ἀντώνιος Φατσέας

Ὁ Ἀντώνιος Φατσέας (1823-1879)³, ἐκπρόσωπος τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἐν Ἑπτανήσῳ, πλὴν ἄλλων ἔργων του ἐπεχείρησε καὶ μετάφρασιν τῆς «*Ὀδυσσεΐας*» εἰς λαμβικούς 15συλλάβους ἀνομοιοκαταλήκτους στίχους, ἀλλ' ἀντιληφθεὶς προφανῶς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἐγχειρηματός του, ὥς αὐτὸς ἐξηγεῖ ἐν τῷ Προλόγῳ, ἀνέλαβε νὰ ἀποδώσῃ τὸ αὐτὸ ἔργον εἰς πεζὴν νεοελληνικὴν μετάφρασιν, προτιθέμενος ὅπως παραδώσῃ «*εἰς χεῖρας τοῦ κοινοῦ τῶν νέων Ἑλλήνων τερπνότατον ἔργον τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος πρὸς διατήρησιν τῶν ἑθνικῶν ῥῥῶν*»⁴.

Ἡ μεταφραστικὴ ἐργασία τοῦ Φατσέα — καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν δημοσιευθέντων μικρῶν ἀποσπασμάτων — οὐδὲν βεβαίως ὑπὸ λογοτεχνικὴν ἔποψιν ἐνδιαφέρον παρουσιάζει.

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης

Ὁ Ἀριστ. Βαλαωρίτης (1824-1879)⁵, ὁ Λευκάδιος πολιτικός, ἐνθουσιώδης ἀγωνιστὴς καὶ ποιητής, ἐπεχείρησε, κατὰ τὴν νεανικὴν περίοδον τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας τὴν μετάφρασιν τῶν ἐπομένων Εἰδυλλίων τοῦ Θεοκρίτου: «*Κύκλωρ*» — «*Εἰς νεκρὸν Ἀδωνιν*» — «*Θύρσις ἢ ῥῥῶν*» — «*Φαρμακεύτρια*» — «*Αἰπόλος ἢ Ἀμαρυλλίς*» — «*Νομεῖς, Βάττος καὶ Κορύδων*».

1. Ἀντ. Κόμη, Μία παράτολμη ἐρμηνεία..., ἐνθ' ἄν., σ. 28.

2. Περὶ τῶν ποιήσεων γενικῶς τοῦ Πετρίτσοπούλου, μάλιστα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κειμένων τοῦ κώδ. 151 τῆς Συλλογῆς Ἀλ. Κολυβά, θὰ δημοσιεύσω προσεχῶς εἰδικὴν ἐργασίαν.

3. Α. Φατσέα, Χωριάτικες γραφές. Δημοτικὰ δοκίμια τοῦ 1850 γιὰ τὴν λευτεριά καὶ τὴν παιδεία, ἀποκαταστημένα ἀπὸ τὸν Γ. Βαλέτα. Ἀθήνα 1952. — Ἀν. Σκοπέτου, Ὁ Ἀντώνης Φατσέας ὡς μεταφραστὴς τῆς «*Ὀδυσσεΐας*», «*Παρνασσός*» Β' (1960), σ. 234-242.

4. Ἀν. Σκοπέτου, Ὁ Ἀντώνης Φατσέας ὡς μεταφραστὴς..., ἐνθ' ἄν., σ. 240.

5. Ἀρ. Βαλαωρίτου, Βίος καὶ ἔργα. Τόμ. Α' (Βιβλιοθήκη Μαρσέλη). Ἐν Ἀθήναις 1907. — Ἀρ. Βαλαωρίτου, Ποιήματα ἀνέκδοτα. Ἐπιμελεῖα Β. Δ. Πατριαρχέα. Ἐν Ἀθήναις 1937, σ. γ' - ρβ' (μετὰ τῆς αὐτοῦ ἀναφερομένης βιβλιογραφίας).

Αἱ μεταφράσεις αὐταὶ ἐδημοσιεύθησαν ἱκανὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαλαωρίτου χρόνον¹. Συντεταγμένοι δέ, πλὴν τῆς δευτέρας, — ἔνθα ὁ ποιητῆς ἀπομιμείται «τὸ τοῦ Θεοκρίτου μέτρον» — εἰς τροχαίκοις 16συλλαβούς ἀνομοιοκαταλήκτους στίχους, μετὰ διαιρέσεως μετὰ τὴν 8ην συλλαβὴν, καὶ εἰς καθαρεύοντα λόγον, εἶναι πισταί, ὡς δηλοῦνται ἐκ τοῦ ἐπομένου χαρακτηριστικοῦ ἀποσπάσματος:

*Οὔτω τοι Πολύφαμος ἐποίμαιεν τὸν ἔρωτα
μουσίσδων, ῥᾶν δὲ διᾶγ', ἢ εἰ χρυσὸν ἔδωκεν.*

(XI, 80-81)

*Ὅτως ἔφαλλεν ὁ Κύκλωψ κ' ἔβροσκε τὸν ἔρωτά του·
γλυκυτέρως δὲ διῆγε, πάρ' ἂν ἔδιδε χρυσίον*

(Κύκλωψ, 88-89)

Οἱ συνεχεῖς ὅμως «διασκελισμοὶ» τοῦ νοήματος, τὸ ἀναπόδοτον εἰς τὰς μεταφράσεις λέξεων, μάλιστα ἀναφερομένων εἰς στοιχεῖα τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου (ἐγχιριστον, ἐπίπαστον, σκύφος, ξυστίδα, κλπ.), καὶ τινες χασμωδία ἢ ἀτυχεῖς τρόποι ἀποφυγῆς αὐτῶν («Τίνος εἶναι αὐτ' αἱ βόες;...») καθιστοῦν τὰ νεοελληνικὰ κείμενα ἄτεχνα.

Πρέπει ἐν τούτοις νὰ προστεθῇ ὅτι αἱ ἐν λόγῳ μεταφράσεις τοῦ Βαλαωρίτου, ὑποδηλοῦσαι καὶ τὴν ἀρχαιομάθειαν αὐτοῦ, ἐπηρεάσαν, κατὰ τὴν αὐτὴν νεανικὴν περίοδον τῆς συγγραφικῆς του δραστηριότητος, τὴν πρωτότυπον δημιουργίαν, ὡς διαπιστοῦται καὶ ἐκ τῆς συντάξεως τῶν «Βουκολικῶν»².

Γεράσιμος Μαυρογιάννης

Ὁ Γεράσιμος Μαυρογιάννης (1823-1905)³, γνωστὸς κυρίως διὰ τὸ τεχνοκριτικὸν ἢ ἱστορικὸν του ἔργον, καὶ ὀλιγώτερον διὰ τὴν ποιητικὴν του δημιουργίαν, μετέφρασε Θεόκριτον⁴: «Αἰπόλος ἢ Ἀμαρυλλίς»⁵ — «Φαρμα-

1. Ἀρ. Βαλαωρίτου, Ποιήματα ἀνέκδοτα..., ἐνθ' ἀν., σ. 89-117.

2. Ἀρ. Βαλαωρίτου, Ποιήματα ἀνέκδοτα..., ἐνθ' ἀν., σ. 118 κξξ.

3. Ἰδ. Π. Μαρκάκη, Γεράσιμος Μαυρογιάννης, «Ἑπτανησιακὰ Γράμματα», ἀρ. 1 (8) Σεπτέμβριος 1950, σ. 28-29 — ἀρ. 2 (9) Ὀκτώβριος 1950, σ. 60-61 — ἀρ. 3 (10) Νοέμβριος 1950, σ. 85-88 — ἀρ. 4 (11) Δεκέμβριος 1950, σ. 121-122 — ἀρ. 5 (12) Ἰανουάριος 1951, σ. 154-155 (ἐνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία).

4. Ἰδ. Π. Μαρκάκη, Ὁ Γερ. Μαυρογιάννης μεταφραστὴς τοῦ Θεοκρίτου, «Ἑλληνικὴ Δημιουργία» ΙΑ' (1953), σ. 417-419.

5. Γ. Ε. Μαυρογιάννη, Ἐκ τῶν τοῦ Θεοκρίτου Εἰδυλίων (Αἰπόλος ἢ Ἀμαρυλλίς), «Χρυσάλλις» Β' (1864), σ. 753-754 [= Γ. Μ., Γιδωβοσκὸς ἢ Ἀμαρυλλίς, «Ἐστία» 1894 β', σ. 334-335].

κεντρία»¹ - «Βουκολικός»² - «Ἀλιεῖς»³ - «Κυνίσκας ἔρω»⁴. Αἱ μεταφράσεις ἀνήκουν εἰς διαφόρους χρονικάς περιόδους τοῦ βίου αὐτοῦ, παρουσιάζονται ποιοτικῶς ἄνισοι καὶ ἀπετέλουν προφανῶς πάρεργον τοῦ Κεφαλλήνος συγγραφέως. Αὗται ἔχουν συνταχθῇ εἰς ἱαμβικούς 15συλλάβους ἀνομοιοκαταλήκτους στίχους καὶ παρουσιάζουν ἱκανὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἀρχαίου κειμένου:

Οὐδεὶς δ' ἐν μέσσω γείτων πέλεν, ἃ δὲ παρ' αὐτῷ
θλιβομένην καλύβη τραφερὰν προσέναχε θάλασσα·
κοῦπω τὸν μέσατον δρόμον ἄνεν ἄρμα Σελάνας,
τοὺς δ' ἄλιεῖς ἤγειρε φίλος πόνος, ἐκ βλεφάρων δὲ
ἔπνον ἀποσάμενοι σφετέραις φρεσὶν ἤρεθον ἀδᾶν

(XXI, 17-21)

Μήτε κανένα γείτονα εἶχαν ἐκεῖ κοντά τους,
μόνον ἢ θάλασσα γλυκὰ φιλοῦσε τὴν καλύβη·
δὲν εἶχε φθάσει οὔτε κἂν ᾗς τῇ μισοσίᾳ τοῦ δρόμου
τοῦ φεγγαριοῦ τὸ λάρυγγρο καὶ φτερωτὸ ἁμάξι,
ποὺ τοὺς ἐξύπνησ' ἢ δουλειὰ τοὺς φίλους μας ψαράδες

(20-24)

Παρὰ δὲ τὴν συστηματικὴν προσπάθειαν τοῦ Μαυρογιάννη ὅπως προσδώσῃ εἰς τὰς μεταφράσεις του ὕψος δημῶδες, ἡ ποικιλία τῶν παρατηρουμένων ἐνίοτε γλωσσικῶν τύπων (ἀκόμη καὶ εἰς κύρια ὀνόματα: *Μαροῦλλα* - *Ἀμαρυλλί*, *Μαρυλλί*, *Θεστυλιῶ* - *Θεστύλω*, *τῆς Μελιξοῦς* ! κλπ.) καὶ αἱ πολλὰι χασμφδίαι, στεροῦν τὰ νεοελληνικά κείμενα ἰδιαιτέρας λογοτεχνικῆς ἀξίας.

Μαρίνος Σιγούρος

Ὁ Μαρίνος Σιγούρος (1885-1961)⁵, τελευταῖος χρονολογικῶς ἐκπρόσωπος τῆς Ἑπτανησιακῆς λογοτεχνίας, παραλλήλως πρὸς τὴν πρωτότυπον ποιητικὴν δημιουργίαν, κατέγινε καὶ εἰς μεταφράσεις ἔργων τῆς Εὐρωπαϊ-

1. Γ. Μ[αυρογιάννη], Μετάφρασις τοῦ Β' Εἰδύλλιου τοῦ Θεοκρίτου: «Ἡ Φαρμακεῦτρια», «Χρυσάλλις» Γ' (1865), σ. 16-17.

2. Γ. Ε. Μαυρογιάννη, Εἰδύλλια Θεοκρίτου: «Ὁ Βοσκός», «Ἑστία» 1893 β', σ. 364.

3. Γ. Μαυρογιάννη, Θεοκρίτου ΚΑ' Εἰδύλλιον: Οἱ ψαράδες, «Παναθηναία», 15 Ἀπριλίου 1904, σ. 8-10.

4. Γ. Μαυρογιάννη, Θεοκρίτου: Κυνίσκας ἔρω ἢ Θυνώνιος, «Παναθηναία» 15 Ἀπριλίου 1906, σ. 10-12.

5. Ἰδ. Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Μαρίνος Σιγούρος (Κριτικὴ Βιογραφία). Ἀθήναι 1951 (ἐνθα καὶ βιβλιογραφία). Τοῦ αὐτοῦ, Μαρίνος Σιγούρος, ἐφ. «Ἡ Καθημερινή» 7 καὶ 10 Ὀκτωβρίου 1961.

κῆς, μάλιστα τῆς ἰταλικῆς¹ ποιήσεως, καὶ ἔργων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Ἐκ τῶν τελευταίων ἀπέδωκεν εἰς τὰ νεοελληνικά τὴν «Κόμην τῆς Βερενίκης» τοῦ Κατούλλου² καὶ τοὺς «Χαρακτήρας» τοῦ Θεοφράστου³.

Τὸ κείμενον τοῦ Λατίνου ποιητοῦ, ἀπαρτιζόμενον ἐξ ἐνενήκοντα τεσσάρων στίχων ἀποδίδεται δι' ἑκατὸν ἐπὶ ἱαμβικῶν 11 συλλαβῶν ἀνομοιοκαταληκτῶν στίχων καὶ κατὰ τρόπον ἱκανῶς ἐλεύθερον. Ἰδοὺ χαρακτηριστικὸν τῆς τοιαύτης μεταφραστικῆς ἐργασίας τοῦ Σιγούρου παράδειγμα:

87-88: *Sed magis, o nuptae, semper concordia vestras
semper amor sedes incolat adsiduus*

99-100: Ἡ ὁμόνοια μέσ' ἔς τὰ σπύτια σας νὰ μένῃ
πάντα κ' ἢ ἀγάπη μέσ' ἔς τὰ γνά σας στήθια.

Ἐπιτυχὴς θεωρεῖται, κατὰ γενικὴν ἀναγνώρισιν⁴, ἡ μετάφρασις τῶν «Χαρακτήρων» τοῦ Θεοφράστου, μάλιστα κατὰ τὴν τρίτην, ἐπιμελῶς ἐπεξεργασμένην ὑπὸ τοῦ Σιγούρου, ἔκδοσιν, ἐνθὰ ὁ Ζακύνθιος μεταφραστὴς ἐπιτυγχάνει διὰ καταλλήλου ὕφους λόγου τὴν ἀνάπλασιν τῆς χάριτος, ἀκριβολογίας καὶ ἐκφραστικῆς πυκνότητος τοῦ ἀρχαίου κειμένου. Ἰδιαιτέρως δὲ πρέπει νὰ ἐξαρθῇ καὶ ὁ προτασσόμενος τοῦ ἔργου πρόλογος περὶ Θεοφράστου, δαίγμα καὶ οὗτος τῆς κριτικῆς ἱκανότητος τοῦ Μαρίνου Σιγούρου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης μελέτης, πλὴν τῆς εἰδικωτέρας ἐκάστοτε ἐρευνῆς πρὸς ἐκτίμησιν τοῦ τρόπου τῆς μεταφραστικῆς ἐργασίας τῶν ἐπὶ μέρους Ἑπτανησίων λογίων, συνάγεται καὶ γενικώτερον ὅτι:

1. M. Siguro, Poeti Italiani (1800-1950), tradotti da M. Siguro. Precede un proemio di Br. Lavagnini. Atene 1955.

2. Καλλιμάχου (μιτφ. Μ. Σιγούρου), Ἡ κόμη τῆς Βερενίκης, «Φιλολογικὸς Νέος Κόσμος» 3 (Μάρτιος 1935), σ. 25-27.

3. Θεοφράστου, Χαρακτῆρες. Ἀρχαῖον κείμενον. Εἰσαγωγή-Μετάφρασις-Σημειώσεις: Μαρίνου Σιγούρου. Ἐκδ. οἶκος Ἰω. καὶ Π. Ζαχαροπούλου 1939 [· Πρόκειται περὶ τῆς τρίτης ἐκδόσεως — ἡ α' τῷ 1911 ἐν τῇ σειρᾷ τῆς βιβλιοθήκης Φέξη, ἡ β' τῷ 1927 ἐν τῇ «Ἐρευνῇ» · Ἀλεξανδρείας — περὶ ἧς αὐτὸς ὁ μεταφραστὴς σημειοῖ (ἐνθ' ἀν., σ. 96): «Πρέπει νὰ πῶ ὅτι γιὰ τρίτη φορὰ ξαναδούλεψα τὴν μετάφράσιν μου, τόσο πὺν μπορῶ νὰ τὴν παρουσιάσω σὰν νέα ἐργασία, καθὼς ἐνῶλα θὰ διαπιστώσῃ ὅποιος τὴ συγκρίνῃ μὲ τίς δυὸ προηγούμενες»].

4. Ἰδ. τὰς περὶ τοῦ ἔργου κριτικὰς: Παν. Λεκατσᾶ, «Νέα Ἑστία» 27 (1940), σ. 69. — Γρ. Ξενοπούλου, ἐφ. «Ἀθηναῖκα Νέα», 11 Φεβρουαρίου 1940, σ. 1-2. — Δημ. Μάργαρη, «Νεοελληνικά Γράμματα», περ. Β', ἀρ. 183 (1 Ἰουνίου 1940), σ. 6.

α) αἱ μεταφράσεις τῶν κλασσικῶν συγγραφέων ὀφείλονται καθόλου εἰς τὴν ἀρχαιομάθειαν τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ εἰς τὴν πεποίθησιν αὐτῶν περὶ τῆς ἀξίας τῶν ἔργων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος ὡς καὶ τῆς σημασίας τῆς διαδόσεώς των πρὸς πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ,

β) κύριον ἀντικείμενον μεταφραστικῆς ἐργασίας εἶναι, ἐκ μὲν τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἀνακρέων καὶ ὁ Θεόκριτος, ἐκ δὲ τῶν Λατίνων, ὁ Βιργίλιος, ὁ Τίβουλλος καὶ ὁ Ὀράτιος, χωρὶς βεβαίως τοῦτο νὰ ἀποκλείῃ μεταγλωττίσεις, παραφράσεις ἢ διασκευὰς καὶ ἑτέρων ἔργων, ἀλλ' εἰς μικροτέραν ἔκτασιν,

γ) ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότης ἐνίστε ἐνισχύει καὶ τὴν πρωτότυπον δημιουργίαν τῶν μεταφραστῶν, ὅπως δὴποτε δὲ συμβάλλει εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν καλαιοθητικῶν αὐτῶν ἐπιδιώξεων.

ΦΑΙΔΩΝ Κ. ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΗΣ